

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO AKADEMIJA

ALDAS BANELIS

TEISĖ IR POLICIJOS VEIKLA (SPECIALIZACIJA: IKITEISMINIS PROCESAS)

DEZINFORMACIJA, PROPAGANDA, MELAGIENOS: POVEIKIS
VISUOMENĖS SAUGUMUI IR UŽKARDYMO TEISINĖS
GALIMYBĖS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas: Prof. dr. Aurelija Pūraitė

Darbo autorius: A. Banelis

Kaunas, 2024

TURINYS

IVADAS	3
1. DEZINFORMACIJOS, PROPAGANDOS IR MELAGIENŲ ISTORINIAI ASPEKTAI, SAMPRATOS IR RŪŠYS.....	8
1.1. Propaganda, jos samprata, rūšys ir metodai	8
1.2. Dezinformacija, jos samprata, rūšys ir metodai	18
1.3. Melagienų samprata ir ypatumai	23
2. INFORMACINIŲ GRĖSMIŲ IŠRAIŠKOS LIETUVOS RESPUBLIKOJE IR KOVOS SU JOMIS PRIEMONĖS	29
2.1. Propagandiniai naratyvai Lietuvos Respublikos informaciniame lauke	29
2.2. Žodžio ir saviraiškos laisvės santykis su propagandos, dezinformacijos ir melagienų skleidimu	37
2.3. Teisinės priemonės kovai su informacinėmis grėsmėmis ir baudžiamųjų bylų pagal baudžiamojo kodekso 170 ² straipsnį apžvalga.....	42
2.4. Visuomeniniai kovos su informacinėmis grėsmėmis instrumentai bei galimos teisinės ir neteisinės priemonės	52
3. INFORMACINIŲ GRĖSMIŲ POVEIKIS VISUOMENĖS SAUGUMUI	62
3.1. Dezinformacijos, propagandos ir melagienų poveikis visuomenės saugumui taikos metu ir karo Ukrainoje kontekste	62
3.2. Galimi visuomenės apsaugos nuo informacinių grėsmių žingsniai realiu laiku	65
IŠVADOS	68
PASIŪLYMAI	70
LITERATŪROS SĄRAŠAS	72
PRIEDAI	80
SANTRAUKA	112
SUMMARY	113

IVADAS

Baigiamojo darbo temos naujumas ir aktualumas. Propagandos reiškinyms intensyviai imtas tyrinėti po Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų. Šiandien jai ir jos atmainoms tampant nuolatine informacinio srauto dalimi, sutinkama nemažai mokslinių darbų, straipsnių bei metodinės medžiagos šia tema. Propagandą kaip reiškinį knygoje „Propagandos apsupty“¹ nagrinėja informacinių karų ir propagandos ekspertas dr. Viktor Denisenko, savo monografijose „Atsargiai - propaganda“² ir „Propaganda ir simbolinis mąstymas“³ reiškinį atitinkamai analizuoja informacinių karų ir propagandos ekspertas doc. dr. Mantas Martišius bei filosofas prof. dr. Gintautas Mažeikis. Metodine medžiaga apie melagingą informaciją, vyraujančias jos formas ir išraiškas aljanso valstybėse, jos analizę, atpažinimo bei pasipriešinimo jai būdus reguliariai dalijasi Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos (*toliau* – NATO) Strateginės komunikacijos kompetencijos centras (*toliau* – STRATCOM). Kaip pavyzdžius, galima įvardyti tokius metodinius leidinius kaip „Disinformation In Democracies: Improving Societal Resilience To Disinformation“⁴, „Information Laundering Via Baltnews On Telegram: How Russian State-Sponsored Media Evade Sanctions and Narrate the War“⁵, „A Capability Definition And Assessment Framework For Countering Disinformation, Information Influence, And Foreign Interference“⁶ ir kt. Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamentas (*toliau* – VSD) ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas (*toliau* – AOTD) savo ruožtu nuolat dalijasi būtent mūsų valstybei aktualia informacija apie priešiško valstybių veikimo būdus, be visų kitų leidžiamų informacinių ir metodinių leidinių, pateikdamas „Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimą“⁷. Taip pat būtina paminėti ir 2018 metais Lietuvoje įsteigtą nevyriausybinių, nepriklausomą organizaciją – dezinformacijos analizės centrą „Debunk.org“, vienijantį daugiau kaip 200

¹ Viktor Denisenko, *Propagandos apsupty* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021), žiūrėta 2023 m. lapkričio 6 d.

² Mantas Martišius, *Atsargiai – propaganda* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022), žiūrėta 2023 m. lapkričio 6 d.

³ Gintautas Mažeikis, *Propaganda ir simbolinis mąstymas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010), žiūrėta 2023 m. lapkričio 6 d.

⁴ Jon Hassain, „Disinformation In Democracies: Improving Societal Resilience To Disinformation“, STRATCOMCOE.ORG, žiūrėta 2023 m. lapkričio 16 d., <https://stratcomcoe.org/pdfs/?file=/publications/download/Disinformation-in-Democracies-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit>.

⁵ Martha Stolze, „Information Laundering Via Baltnews On Telegram: How Russian State-Sponsored Media Evade Sanctions and Narrate the War“, STRATCOMCOE.ORG, žiūrėta 2023 m. lapkričio 16 d., <https://stratcomcoe.org/pdfs/?file=/publications/download/Info-Laundering-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit>.

⁶ James Pamment, „A Capability Definition And Assessment Framework For Countering Disinformation, Information Influence, And Foreign Interference“, STRATCOMCOE.ORG, žiūrėta 2023 m. lapkričio 16 d., <https://stratcomcoe.org/pdfs/?file=/publications/download/Defining-Capabilities-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit>.

⁷ Valstybės saugumo departamentas, „Grėsmių Nacionaliniam Saugumui Vertinimas 2023“, VSD.LT, žiūrėta 2023 m. lapkričio 16 d., https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2023/03/Gresmiu-nacionaliniam-saugumui-vertinimas-2023_LT.pdf.

savanorių ir ekspertų. Šio centro veikla nukreipta į dezinformacijos, propagandos ir melagienių kampanijų Baltijos šalyse, Lenkijoje, Vakarų Balkanuose, Sakartvele, Juodkalnijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Šiaurės Makedonijoje, analizę, paneigimą ir visuomenės švietimą.

Antrojo Lietuvos Demokratijos tvarumo barometro tyrimo metu nustatyta, kad Lietuvoje maždaug 300 tūkstančių žmonių yra Rusijos dezinformacijos lauke⁸. Kad ir kokia akivaizdžiai absurdiška būtų žinutė, komiškai skambėtų net nepagražintas skleidžiamas melas, dažnai kartojama informacija lieka žmonių pasąmonėje, o linkusius tikėti sąmokslų teorijomis, abejoti savo valstybės valdžia ar apskritai stokojančius kritinio mąstymo asmenis ji vis dėlto paveikia. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesoriaus Tomo Janeliūno teigimu „tikrai yra dalis visuomenės, kuri pritaria tam, kad NATO ir JAV yra pakursčiusios karą Ukrainoje, [...] beveik 20 procentų apklaustųjų pritaria tokiam, dažnai iš Rusijos sklindančiam propagandiniam teiginiui“⁹. Ypač didelį nerimą kelia tai, jog dezinformacijos lauke esantys asmenys kartais atsiduria tokiose vietose ir užima tokias pareigas, kurių neturėtų užimti, pavyzdžiui, tampa pareigūnais. Tokius atvejus Lietuvos Respublikos Prezidento vyriausiasis patarėjas Kęstutis Budrys įvardija kaip sistemos klaidas ir pabrėžia, kad to neturėtų būti¹⁰. Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministras Laurynas Kasčiūnas pabrėžia, jog Ukrainos pavyzdys aiškiai demonstruoja, kad nuo žodžių iki veiksmų – labai mažas žingsnis, todėl negalima nereaguoti į asmenis, palaikančius teroristinę valstybę¹¹. Jo teigimu „tokie asmenys Ukrainoje karo metu tapo diversiniu grupių nariais. [...] jie žymėjo taikinius, [...] išduodavo kaimynus, [...] padėdavo okupacinėms Rusijos jėgoms ateiti į Ukrainą“¹². Todėl propagandinių žinučių ir kitos žalingos, sumaištį visuomenėje keliančios informacijos patekimo į viešąją erdvę užkardymas tampa kasdieniu iššūkiu.

Laisvoje, nepriklausomoje, demokratinėje Lietuvos visuomenėje, kaip ir kitose progresyviose Vakarų valstybėse, žodžio laisvė yra itin svarbi ir saugoma vertybė. Tai Lietuvos Respublikos piliečiai įtvirtino 1992 m. spalio 25 d. referendume balsuodami už svarbiausio valstybės dokumento – Lietuvos Respublikos Konstitucijos (*toliau* – Konstitucija) priėmimą. Šio, aukščiausią teisinę galią turinčio dokumento 25 str. 1 d. nurodoma, kad „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir laisvai juos reikšti“¹³. Lietuvos Respublikos Seimui ratifikavus vieną svarbiausių Europoje žmogaus teises reglamentuojančių tarptautinių teisinių dokumentų –

⁸ „Tyrimas: Kremliaus dezinformacija pasiekia apie 300 tūkst. šalies gyventojų – dalis gali radikalizuotis“, LRT.LT, žiūrėta 2024 m. sausio 3 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2157344/tyrimas-kremliaus-dezinformacija-pasiekia-apie-300-tukst-salies-gyventoju-dalis-gali-radikalizuotis>.

⁹ Ibid, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.

¹⁰ Ibid, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.

¹¹ Ibid, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.

¹² Ibid, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucija, LRS.LT, žiūrėta 2023 m. lapkričio 6 d., <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

Europos Žmogaus Teisių Konvenciją (toliau – EŽTK) mūsų valstybėje saviraiškos laisvė¹⁴ tapo dar stipriau saugoma, kadangi EŽTK 10 str. 1 d. įtvirtinta tokia nuostata: „Kiekvienas turi teisę į saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti savo nuomonę, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų.“¹⁵ Aiškindamas šios laisvės turinį Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – LRKT) „yra konstatavęs, jog ši laisvė yra vienas iš atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų, svarbi įvairių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo prielaida, nes asmuo visavertiškai įgyvendinti daugelį savo konstitucinių teisių ir laisvių gali tik turėdamas laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją“¹⁶. Akivaizdu, kad saviraiškos laisvei LRKT suteikia žymiai didesnę reikšmę nei vien jos pačios turinys. Saviraiškos laisvė įvardijama kaip esminė sąlyga, kuriai egzistuojant valstybės pilietis yra informuotas, informuoja kitus ir aktyviai dalyvauja valstybės gyvenime realizuodamas savo teises ir laisves.

Šiandien, praėjus daugiau nei trisdešimtmečiui po Konstitucijos priėmimo ir kiek mažiau laiko po EŽTK ratifikavimo, o žmonijai gyvenant informacinių technologijų amžiuje, interneto, socialinių tinklų bei įvairių vaizdo, garso ir teksto dalinimosi platformų pagalba kaip niekada paprasta tapo realizuoti saviraiškos laisvę. Savo mintimis pasidalinti galime vos vienu išmaniojo telefono ekrano prilietimu. Pastaruoju metu, pasaulį vienai po kitos krečiant globalinėms krizėms, sunkiai pavejamame informacijos sraute milžiniškais kiekiais randasi prieštaringos, nepatikimos, melagingos, visuomenei ir valstybei žalingos bei pavojingos informacijos ir jos skleidėjų. Vienais atvejais tokia informacija dalijamasi dėl nežinojimo ar menko temos supratimo, tačiau kitais – toks veikimas yra suplanuotas, organizuotas, tikslingas. Tokia tikslingai platinama informacija, priklausomai nuo jos šaltinių, pobūdžio, skiriamųjų bruožų, tikslų bei poveikio gali būti laikoma dezinformacija, propaganda arba melagienomis (angl. *fake news*). Kaip vieną akivaizdžiausių melagingos informacijos pavyzdžių, galima prisiminti Rusijos skleistą tikrovės neatitinkančią informaciją po to, kai ši, neišprovokuota, 2022 m. vasario 24 d. įsiveržė į nepriklausomos Ukrainos teritoriją ir pradėjo kraugerišką karą prieš šią valstybę. Nuo to laiko valstybė agresorė nesustodama tarsi spjaudosi neadekvačiais pareiškimais bei akivaizdžiai melagingais pasakojimais. Viena tokių žinučių, jog karo tikslas yra „demilitarizuoti ir denacifikuoti“ Ukrainą¹⁷. Naratyvą, kad Ukrainoje valdžią yra „užgrobę naciai“ Kremliaus ruporai plėtoja iki pat šių dienų. Žvelgiant į mūsų valstybę – vienas naujausių atvejų, kai visuomenę buvo paveikusi neteisinga ir pavojinga informacija –

¹⁴ Šiame magistro baigiamajame darbe sąvokos „žodžio laisvė“ ir „saviraiškos laisvė“ naudojamos kaip sinonimai.

¹⁵ Europos Žmogaus teisių konvencija, ECHR.COE.INT, žiūrėta 2023 m. lapkričio 6 d., https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_lit.

¹⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas byloje Nr. 19/04“, LRKT.LT, žiūrėta 2023 m. lapkričio 6 d., <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta244/content>.

¹⁷ „Po pradėto karo – Kremliaus komentarai: Ukrainą reikia apvalyti“, DELFI.LT, žiūrėta 2023 m. lapkričio 6 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/world/po-pradeto-karo-kremliaus-komentarai-ukraina-reikia-apvalyti.d?id=89544115>.

tūkstančiai elektroninių laiškų bei žinučių apie užminuotas mokyklas bei kitas įstaigas ar objektus¹⁸. 2023 m. spalio 13 dieną prasidėjusi informacinė ataka, kurios metu iš užsienio el. pašto adresų buvo gaunamos žinutės, jog viena ar kita įstaiga neva yra užminuota. Kaip vėliau paaiškėjo, tai nebuvo vien Lietuvą ištikusi problema. Identiškos grasinančios žinutės pasiekė įstaigas ir kitose Baltijos valstybėse bei Suomijoje, Lenkijoje.

Dažnu atveju melagingos ir kenksmingos informacijos skleidėjai, jei tokie yra identifikuojami, prisidengia saviraiškos-žodžio laisve. Tačiau tiek Konstitucijos 25 str. 4 d., kurioje nurodoma, jog: „*Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, dezinformacija*“¹⁹, tiek LRKT savo praktikoje nurodo, kad „*laisvė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją nėra absoliuti*“²⁰.

Taigi, šiandien, kaip niekada svarbu kalbėti apie dezinformaciją, propagandą ir melagienas, šių reiškinių grėsmes Lietuvos visuomenės saugumui, aktyviai stengtis užkardyti šiuos procesus turimomis priemonėmis bei ieškoti naujų būdų kovai su žalinga, melaginga, kenkiančia, visuomenės sąmonę nuodijančia informacija.

Šiuo magistro baigiamuoju darbu stengiamasi globalių krizių akivaizdoje susisteminti žinias apie dezinformaciją, propagandą, melagienas, jų atpažinimo bei kovos prieš tokią kenksmingą informaciją būdus. Taip pat, įvardijus Lietuvoje šiuo metu vyraujančias, aktyviausiai skleidžiamas, dezinformacijos, propagandos ir melagienų, temas įvertinti, ar mūsų valstybės teisinė sistema yra pajėgi apsaugoti visuomenę nuo žalingos informacijos ir kokiomis teisinėmis priemonėmis galima sustiprinti tokią apsaugą. Šis magistro baigiamasis darbas, parašytas remiantis atvirais, viešais šaltiniais apie propagandos, dezinformacijos ir melagienų reiškinius bei informacines atakas prieš Lietuvos valstybę, yra teisinis, bet orientuotas ir į saugumo tyrimus.

Baigiamojo darbo problema – dezinformacijai, propagandai ir melagienoms vis labiau skverbiantis į mūsų gyvenimą, valstybei darosi vis sunkiau surasti veiksmingų teisinių priemonių kovai su šiais reiškiniais.

Baigiamojo darbo tikslas – atskleisti dezinformacijos, propagandos ir melagienų užkardymo teisinėmis priemonėmis problematiką.

¹⁸ „Po masinių melagingų grasinimų mokykloms – ministerijos žinia: kaip reaguoti gavus bauginantį laišką“, lrt.lt, žiūrėta 2023 m. lapkričio 6 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2099784/po-masiniu-melagingu-grasinimu-mokykloms-ministerijos-zinia-kaip-reaguoti-gavus-bauginanti-laiska>.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *supra note*, 13.

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, *supra note*, 16.

Baigiamojo darbo uždaviniai. Magistro baigiamajame darbe, siekiant anksčiau iškelto tikslo, keliama šie uždaviniai:

1. Pristatyti dezinformacijos, propagandos ir melagienų reiškinius bei sampratas;
2. Įvertinti Lietuvos Respublikos ir tarptautiniuose teisės aktuose numatytas dezinformacijos, propagandos ir melagienų užkardymo teisinės galimybes;
3. Nustatyti aktualiausias dezinformacijos, propagandos ir melagienų temas, vyraujančias Lietuvos Respublikos viešojoje erdvėje;
4. Ištirti dezinformacijos, propagandos ir melagienų daromą poveikį Lietuvos Respublikos visuomenės saugumui.

Ginamasis teiginys – egzistuojančios teisės normos nėra pakankamos efektyviam dezinformacijos, propagandos ir melagienų užkardymui.

Baigiamajame darbe naudoti mokslinio tyrimo metodai. Darbe atliekama teisės aktų analizė siekiant nustatyti teisės normas, reglamentuojančias atsakomybę už dezinformacijos, propagandos ir melagienų skleidimą bei skirtas jų prevencijai, užkardymui. Taip pat siekiama įvertinti tokių teisės normų veiksmingumą. Atliktas kokybinis tyrimas – asmenų, turinčių ekspertinių žinių apie dezinformaciją, propagandą bei melagienas, kovos su šiais reiškiniais būdus ir atsparumo jiems ugdymą, pusiau struktūruotas interviu.

Baigiamojo darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro trys pagrindinės dalys. Pirmojoje dalyje pateikiamos ir lyginamos mokslinėje ir metodinėje literatūroje sutinkamos dezinformacijos, propagandos ir melagienų sąvokos, aptariamas šių reiškinių atsiradimas, istorinė raida ir pabrėžiami šių reiškinių skirtumai. Antrojoje dalyje apžvelgiamos Lietuvos viešojoje erdvėje vyraujančios dezinformacijos, propagandos bei melagienų temos, pateikiama už minėtos informacijos skleidimą atsakomybę numatančių, taip pat, jų užkardymą reglamentuojančių teisės aktų ir teismo nagrinėtų bylų, susijusių su šiais reiškiniais, apžvalga. Trečiojoje darbo dalyje aptariamas kokybinis tyrimas, nagrinėjamas dezinformacijos, propagandos ir melagienų poveikis visuomenės saugumui, išskiriamos šių reiškinių grėsmės taikos metu ir karo Ukrainoje kontekste. Darbo pabaigoje pristatomos išvados ir pateikiami pasiūlymai.

1. DEZINFORMACIJOS, PROPAGANDOS IR MELAGIENŲ ISTORINIAI ASPEKTAI, SAMPRATOS IR RŪŠYS

Pirmajame baigiamojo darbo skyriuje apžvelgiamas dezinformacijos, propagandos ir melagienų, kaip socialinių reiškinių, atsiradimas istoriniu požiūriu, pateikiami jų taikymo atvejų pavyzdžiai, taip pat, aptariamos minėtų reiškinių sampratos, nagrinėjamos jų rūšys, priemonės ir veikimo būdai. Skyriuje atskleidžiami dezinformacijos, propagandos ir melagienų panašumai bei skirtumai.

„*Pavergti priešą kariauną be kovos – štai tikra meistriškumo viršūnė*“²¹. Tokius žodžius knygoje „Karo menas“, turėjusios milžiniškos įtakos viso pasaulio karo disciplinai, užrašė senovės Kinijos generolas, strategas, filosofas ir rašytojas Sun Tzu. Būtent taip ir galima įvardinti pagrindinį tikslą, kurio vardan yra skleidžiama dezinformacija, propaganda ir melagienos – priešų įveikimas be kovos. Po XX amžiaus žiaurumų žmonija visai įmanomais būdais stengiasi išvengti plataus masto konvencinio karo dėl jo žiaurumo, milžiniško aukų skaičiaus, ekonominės naštos valstybių atstatymui ir galimos susinaikinimo grėsmės. Todėl šiais laikais, siekiant pačių įvairiausių tikslų, konfliktai ir karai dažnai persikelia į informacinę erdvę, kur priešingai nei vykstant tradiciniam karui, gali būti sunku suvokti, kad vyksta puolimas, priešas dažnai tampa nematomas, neaiškus, o poveikis – toks pat, jei ne dar pavojingesnis.

1.1. Propaganda, jos samprata, rūšys ir metodai

„*Pažiūrų, idėjų, teorijų, šūkių, programų skelbimas, siekiant jomis veikti žmonių pažiūras, skatinti tam tikrus veiksmus*“²². Būtent tokia propagandos samprata pateikiama Žurnalistikos enciklopedijoje. Propagandos terminas pastaruosius metus viešojoje erdvėje buvo girdimas kone kasdien. Didžiąja dalimi tai galima sieti su vis sudėtingėjančia ir aštrėjančia pasaulio ir mūsų regiono geopolitine situacija, išplieskiančiais konfliktais, pavyzdžiui, Izraelio ir Palestinos konfliktu ar Lietuvai ypatingai aktualiu Rusijos pradėtu karu Ukrainoje, bei visuomenę pasiekiančia informacija apie šiuos įvykius. Pati propaganda, savaime esanti neutrali, priklausomai nuo jos rūšies, gali būti naudojama tiek geriems, tiek blogiems tikslams. Pasak informacinių karų ir propagandos eksperto doc. dr. Manto Martišiaus: „*svarbu pažymėti, kad propaganda neturėtų būti suvokiama kaip nepateisinamas ir neigiamas reiškinys. Propaganda diegiama informacija*

²¹ Sun Tzu, *Karo menas* (Vilnius: Obuolys, 2006), 39.

²² Genovaitė Burneikienė, Dalia Dirvonaitė ir Juozapas Vytas Urbonas, *Žurnalistikos enciklopedija*, (Vilnius, Vilniaus universiteto žurnalistikos institutas, Lietuvos žurnalistikos centras, 1997, žiūrėta 2024 m. sausio 2 d., <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>).

gali būti tiesa arba melas, bet tai priklauso nuo propagandos šaltinio“²³. Pavyzdžiui, viena propagandos rūšių – baltoji propaganda, kuri remiasi tikrų, neišgalvotų faktų pateikimu ir siekia pozityvaus efekto. Baltajai propagandai galėtume priskirti informacines kampanijas, skatinančias mesti rūkyti, nesėsti už vairo esant neblaiviam, neviršyti leistino greičio vairuojant ar atsisakyti lošimų. Siekiant gero tikslo – atgrasyti žmones nuo žalingų įpročių remiamasi tikra statistine informacija, realiomis nelaimingomis istorijomis ar pavyzdžiais asmenų, kuriems taisyklių nesilaikymas ar kita žalinga veikla sukėlė neigiamas pasekmes. Tačiau šiame magistro baigiamajame darbe propaganda, o kartu ir dezinformacija bei melagienos, atliepiančios geopolitinę situaciją, kurioje šiuo metu yra mūsų valstybė ir visas regionas, nagrinėjamos išskirtinai iš neigiamos pusės, kaip procesai, keliantys grėsmę visuomenės saugumui, naudojami skleisti neteisingą, apgaulingą, melagingą ir klaidinančią informaciją.

Pats žodis „propaganda“ kildinamas iš graikų kalbos žodžio *propagare*, reiškiančio platinti, pirmiausia tapatinto su tikros informacijos skleidimu. Neigiamą reikšmę, anot Manto Martišiaus, terminas „propaganda“ įgijo dėl dviejų istoriškai reikšmingų aplinkybių²⁴. Visų pirma, neigiamo propagandos termino krūvio pradžia priskiriama reformacijos laikotarpiui, kai 1622 metais „popiežius Grigalius XV [...], siekdamas palaikyti kunigų misionierių veiklą, paskatinti nekatalikiškų šalių krikštą ir susigrąžinti reformacijos metu į protestantizmą „paklydusias avelas“, įkūrė Šventąją kongregaciją tikėjimui platinti. Kongregacija užsiėmė ne tik savo tikėjimo propagavimu, bet ir kitų niekinimu, todėl istoriškai laikoma oficialia institucionalizuotos propagandos pradžia“²⁵. Neigiamą propagandos vertinimą galutinai įtvirtino abu pasauliniai karai. Jų metu „propaganda suvokta kaip melo, apgaulės ir manipuliacijų visuomenei skleidėja“²⁶. Toks propagandos vertinimas išliko iki pat šių dienų. Pasaulinių karų metu selektyviai parenkant faktus buvo siekiama visuomenei pateikti šališką informaciją, nutaikytą į jos įsitikinimus, jausmus, baimes ir išgyvenimus, paveikti priešo auditorijas ir apginti savo žmones nuo į juos nutaikytos žalingos informacijos. Būtent po Pasaulinių karų bei Šaltojo karo metu itin intensyviai imtasi nagrinėti propagandą kaip reiškinių, jos metodus, sukeliamas pasekmes bei aktyviai ją naudoti. „Nagrinėjant propagandą sutariama, kad naudojant ją siekiama individo paklusnumo, formuojami tam tikri jo poreikiai, norai, kurie verčia jį siekti tam tikrų tikslų.“²⁷ Informacinių karų ir propagandos eksperto dr. Viktor Denisenko teigimu: „būtent XX amžius užaugino tokią propagandą ir tokias informacines kovas, kokias matome šiandien. Šios propagandos gaires iš esmės suformavo du totalitariniai režimai – Hitlerio Vokietija ir Stalino Sovietų Sąjunga“²⁸.

²³ Martišius, *supra note*, 2: 71, žiūrėta 2024 m. sausio 2 d.

²⁴ Ibid, 68, žiūrėta 2024 m. sausio 2 d.

²⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 2 d.

²⁶ Ibid, 69, žiūrėta 2024 m. sausio 2 d.

²⁷ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 2 d.

²⁸ Denisenko, *supra note*, 1: 21, žiūrėta 2024 m. sausio 2 d.

Nacistinės Vokietijos trečiojo reicho propagandos ministras Josephas Goebbelsas apskritai yra laikomas propagandos simboliu. Jo pastangomis didelė dalis Vokietijos visuomenės tapo pilka mase beatodairiškai paklūstančia skleidžiamai ideologijai apie arijų rasės pranašumą bei „žydų sąmokslą“. Be to, nacių propagandistai buvo pirmieji, pasitelkdami vizualinius sprendimus, inkorporavę propagandą į kultūrą. Buvo kuriami propagandiniai filmai, atspindintys arijų rasės pranašumą ir kitų menkumą, gaminami plakatai, kuriuose priešai vaizduojami kaip kraugeriai pabaisos. Visa tai tik stiprino girdimos ir skaitomos propagandos poveikį. Šie veiksmingi metodai nesvetimi ir šiandienai, galima stebėtis, koku greičiu ir kiekiais Rusijoje randasi pseudopatriotinių filmų, kurie padeda kurti didžios ir nenugalimos tautos mitą. Sovietų Sąjungoje taip pat radosi iškili propagandos persona. Kaip sovietinės propagandos pradininką ir lyderį, filosofas prof. dr. Gintautas Mažeikis įvardija Nikolajų Buchariną²⁹. „*Jo tikslas buvo labai aiškus: kurti ir formuoti sovietinį žmogų, formuoti propagandos subjektą, o per jį diegti naują ekonominę, materialinę žmonių santykių tikrovę. Tiesa, N. Bucharinas neverbalizavo ir neplėtojo jokių totalitarinių persekiojimo ar žmonių naikinimo sistemų [...] – tuo jis skyrėsi nuo J. Goebbelso.*“³⁰ Nors N. Bucharinas ir tarnavo sistemai, pats ją kūrė, jo likimas buvo toks pats, kaip ir tūkstančių žmonių Sovietų Sąjungoje. „*Didžiojo teroro metais jis buvo suimtas, kalinamas, tapo parodomojo teismo proceso dalyviu, nuteistas mirties bausme ir sušaudytas 1938 metais.*“³¹ Jo istorija vaizdžiai įprasmina dar Didžiosios Prancūzijos Revoliucijos laikais atsiradusį posakį „revoliucija ryja savo vaikus“.

Propagandos kaip socialinio reiškinių nagrinėjimų metu suformuota daugybė jos sąvokų (žr. lentelę Nr. 1).

Lentelė Nr. 1. Propagandos sąvokos (sudaryta autoriaus)

Žurnalistikos enciklopedija	„Pažiūrų, idėjų, teorijų, šūkių, programų skelbimas, siekiant jomis veikti žmonių pažiūras, skatinti tam tikrus veiksmus. Tai netikslios informacijos apie sumanymus, idėjas, programas platinimas arba šūkių, susijusių su tokiomis programomis, skleidimas.“ ³²
Oksfordo anglų kalbos žodynas	„Sisteminga informacijos sklaida, ypatingai šališku ar klaidinančiu būdu, siekiant iškelti tam konkrečius motyvus, požiūrį, dažnu atveju susijusių su politine darbotvarke.“ ³³

²⁹ Mažeikis, *supra note*, 3: 249, žiūrėta 2024 m. sausio 3 d.

³⁰ Ibid, 250, žiūrėta 2024 m. sausio 3 d.

³¹ Denisenko, *supra note*, 1: 23, žiūrėta 2024 m. sausio 3 d.

³² Žurnalistikos enciklopedija, *supra note*, 22, žiūrėta 2024 m. sausio 3 d.

³³ Oxford English Dictionary, žiūrėta 2024 m. sausio 3 d.,

https://www.oed.com/dictionary/propaganda_n?tab=meaning_and_use#28217086.

Lietuvių kalbos žodynas	<i>„Idėjų, mokslų, pažiūrų, politinių teorijų skleidimas spaudoje ir žodžiu: politinio pobūdžio idėjinis poveikis plačiosioms masėms.“³⁴</i>
Harold Lasswell	<i>„Nuomonių reiškimas ar sąmoningai asmenų, arba jų grupių, turinčių tam tikrą požiūrį ir išankstinį tikslą, vykdomi veiksmai, kuriais siekiama paveikti kitų asmenų, arba jų grupių nuomones ar veiksmus, naudojant psichologines manipuliacijas.“³⁵</i>
Gintautas Mažeikis	<i>„Viešas, instituciškai reglamentuotas, tinklinis, pasikartojantis masių ar socialinių grupių įtikinėjimas, susijęs su specialiu mąstymo formų konstravimu, ideologinių suvokimo ir vaizduotės schemų indoktrinacija, emocijų ir jausmų stimuliavimu ir valdymu.“³⁶</i>
Viktor Denisenko	<i>„Tai bandymas manipuliuojant informacija paveikti žmogaus mąstymą, jo pasaulio viziją. Priešiška ir kenksminga veikla, nukreipta į tam tikrą žmonių auditoriją, jų mąstymą. Tai - psichologinis karas, nukreiptas į individo mąstymą.“³⁷</i>

Nors, pasak V. Denisenko – „knygą, ko gero, būtų galima sudaryti vien iš propagandos reiškinių apibrėžimų“³⁸, vyrauja bendras sutarimas, kad propaganda siekiama „individo paklusnumo, formuojami tam tikri jo poreikiai, norai, kurie verčia siekti tam tikrų tikslų“³⁹. Taip pat, sutariama, jog propagandos tikslas yra „pateikti iškreiptą (deformuotą) realybės vaizdą, propagandos skleidėjo įvirtinamą pasaulio vaizdo interpretaciją, paaiškina pasaulį ir įvykius būtent taip, kaip reikia propagandos skleidėjui“⁴⁰.

Kalbant apie propagandos reiškinį svarbu išskirti jos rūšis. Akademinėje erdvėje, kurioje nagrinėjama propaganda, pagal objektyvumą ji yra išskiriama į **juodąją, pilkąją** ir jau anksčiau minėtą **baltąją propagandą**⁴¹. Nors, kaip minėta, **baltoji propaganda** naudojasi tikrais faktais ir duomenimis, informaciją skleidžia atvirai ir pateikia patikimas žinias, kaip ir visa propaganda

³⁴ Lietuvių kalbos žodynas, lkz.lt, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.,

<http://www.lkz.lt/?zodis=propaganda&id=22279320000>.

³⁵ „Harold Lasswell“, wikipedia.com, žiūrėta 2024 m. sausio 3 d., https://en.wikipedia.org/wiki/Harold_Lasswell.

³⁶ Mažeikis, *supra* note, 3: 19, žiūrėta 2024 m. sausio 7 d.

³⁷ Gintarė Daugėlaitė ir Jomilė Juškaitė-Vizbarienė, „Informacinis karas ir propaganda: ką žinome apie nuomonę formuojančią informaciją?“, *TEISMAI.LT*, (46), Nr. 3 (2022), 9, žiūrėta 2024 m. sausio 7 d., https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2022/08/zurnalas_nr30.pdf.

³⁸ Denisenko, *supra* note, 1: 14, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.

³⁹ Martišius, *supra* note, 2: 69, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.

⁴⁰ Denisenko, *supra* note, 1: 31, žiūrėta 2023 sausio 3 d.

⁴¹ Martišius, *supra* note, 2: 90, žiūrėta 2023 m. sausio 4 d.

apskritai, ji taikosi į žmonių emocijas ir jausmus. „*Dažniausiai [baltoji propaganda – aut. past.] susijusi su socialinėmis programomis, socialine reklama ir socialine vadyba.*“⁴² Tuo, kad net ir baltąją propagandą taikomasi į žmonių jausmus, nėra sunku įsitikinti. „*Užtenka pažvelgti į užrašus ir paveikslukus (bei jų bendrą naratyvą) ant cigarečių pakelių*“⁴³. Retas kuris gali likti abejingas nuotraukoms žmonių, stipriai nukentėjusių nuo rūkymo sukeltų ligų ar vaizdams, kuriuose palyginami nerūkančio žmogaus ir užkietėjusio rūkoriaus plaučiai. „*Taigi, baltoji propaganda irgi nevengia apeliuoti į žmogaus emocijas ar net jo šokiruoti.*“⁴⁴ M. Martišius, rašydamas apie baltąją propagandą teigia, kad ji „*dažniausiai [...] kalba apie savo šalies, kompanijos, organizacijos pasiekimus ir yra pozityvi*“⁴⁵. Taip pat jis akcentuoja, jog „*šiai propagandos formai būdinga įvairių nepriklausomų ekspertų išvados, siekis įtikinti adresatą nemeluojant ir nenutylinant esminių dalykų. Visuomenė žino informacijos šaltinio kilmę, šis siekia įgyti visuomenės pasitikėjimą*“⁴⁶. Nors baltąją propagandą skelbiama objektyvi, tikra informacija, ja „*vis tiek bandoma įtikinti auditoriją*“⁴⁷ ir siekiama propagandai bendrai būdingo tikslo – paveikti asmenis ar jų grupes, pakeisti jų mąstymą bei elgtis taip, kaip propagandos skleidėjas mano esą tinkama.

Visiškai priešingybė baltajai savo metodais yra kita propagandos rūšys – **juodoji propaganda**. Jos varomoji jėga – sąmoningas melagingų faktų, išgalvotų įvykių, gandų, nepatikrintos informacijos skleidimas, o neretais atvejais ir tokios informacijos skelbimas prisidengiant kito asmens vardu, tai yra, slepiant tikrąjį šaltinį. „*Skleidžiamos naujienos yra melagingos, dezinformuojančios, o patikėjimas informacija, jos priėmimas priklauso nuo auditorijos – ji pasitiki komunikacijos priemone ar ne. Ši propagandos forma susijusi su juodosiomis technologijomis ir labiausiai buvo paplitusi totalitarinėse valstybėse ar karinio konflikto metu.*“⁴⁸ Ko gero, atsižvelgiant į pastarųjų dienų aktualijas, būtų teisinga sakyti, kad juodoji propaganda ne buvo, o yra paplitusi. Putino Rusijos, ar Xi Jinping’o Kinijos totalitarizmo faktą sunku nuginčyti. Šios aplinkybės ir pasaulyje vienas po kito išsiplieskiantys kariniai konfliktai lemia, kad vis dažniau viešojoje erdvėje pastebima juodosios propagandos apraiškų. Dar 2014 m. po Rusijos įvykdytos Krymo okupacijos, išsiplieskus platesniam konfliktui Ukrainos Donbaso regione, vienas iš Rusijos televizijos kanalų – „*Pervyj kanal*“ žinių laidoje paskelbė istoriją apie Slovjansko mieste „*nukryžiuotą berniuką*“⁴⁹. „*Liudininke pasivadinusi moteris papasakojo, jog vaikas buvo nukankintas ukrainiečių kareivių dėl to, kad jo tėvas stojo į vadinamųjų separatistų, siekiančių Donbaso regiono atsiskyrimo nuo Ukrainos, pusę. Tame pačiame siužete buvo*

⁴² Martišius, *supra note*, 2: 90, žiūrėta 2023 m. sausio 4 d.

⁴³ Denisenko, *supra note*, 1: 16, žiūrėta 2024 m. sausio 4 d.

⁴⁴ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 4 d.

⁴⁵ Martišius, *supra note*, 2: 91, žiūrėta 2024 m. sausio 4 d.

⁴⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 4 d.

⁴⁷ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 4 d.

⁴⁸ Martišius, *supra note*, 2: 90, žiūrėta 2024 m. sausio 5 d.

⁴⁹ Deninsenko, *supra note*, 1: 15, žiūrėta 2024 m. sausio 5 d.

teigiama, jog berniuko motina irgi buvo nužudyta – ją neva pririšo prie šarvuočio ir tampė miesto gatvėmis. Ši istorija iš karto sukėlė įtarimų, o vėliau buvo galutinai patvirtinta, kad „įvykis“ neturi nieko bendra su realybe. Galiausiai tą teko pripažinti ir minėtam Rusijos televizijos kanalui.“⁵⁰ Tiesa, net pripažindami kaltę, kanalo atstovai teigė, kad neskleidė propagandinės istorijos, tačiau padarė klaidą nepatikrindami informacijos⁵¹. Artimesnis dabartiniam laikmečiui pavyzdys būtų Izraelio ir Palestinos konflikto metu teroristinės organizacijos HAMAS 2023 m. spalio 17 d. paskelbta informacija apie neva Izraelio ginkluotųjų pajėgų įvykdytą ligoninės, esančios Gazos ruože subombardavimą. Tokia informacija HAMAS atstovams pasidalinus socialiniuose tinkluose, žinia itin greitai apskriejo visą pasaulį. Didžiausi naujienų portalai, pavyzdžiui, BBC, dalinosi informacija kaip faktų, o tai pasaulyje sukėlė pasipiktinimą tiek visuomeniniu, tiek politiniu lygmeniu. Pasaulio sveikatos organizacija pasmerkė šią „ataką prieš ligoninę“, tačiau netrukus į viešumą pradėjo kilti nauja informacija. Izraelio ginkluotosios pajėgos kategoriškai paneigė jiems mestus kaltinimus ir pateikė dronais bei palydovais užfiksuotus vaizdus iš įvykio vietos, kuriuose galima matyti, kad sprogimas ligoninės teritorijoje buvo, tačiau jis įvyko mašinų stovėjimo aikštelėje, kadangi automobiliai yra akivaizdžiai sugadinti, paveikti sprogo bangos ir sudegę, o ligoninės pastatas, neskaitant išdužusių langų – nepažeistas. Izraelio pusė 2023 m. spalio 18 d. pateikė garso įrašą, kuriame neva du HAMAS kovotojai kalba apie tai, kad raketa, pataikiusi į ligoninės teritoriją, buvo paleista kitos sukarintos islamistų organizacijos – Palestinos Islamo džihado⁵². Šioje situacijoje, be oficialių atstovų pareiškimų buvo pastebėti ir mėginimai platinti melagingą informaciją socialiniuose tinkluose pasitelkiant netikras paskyras. Pavyzdžiui, socialiniame tinkle „X“, netikroje Izraelio ginkluotųjų pajėgų paskyroje buvo patalpinta žinutė, kuria teigiama, kad „atsižvelgdami į įrangos ir personalo trūkumą nusprendėme subombarduoti ligoninę ir suteikti joje esantiems pacientams eutanaziją“⁵³. Kitu atveju, į socialinius tinklus buvo patalpintas vaizdo įrašas, kuriame matoma neva HAMAS paleista raketa į Gazos ruože esančią ligoninę. Kaip vėliau paaiškėjo, vaizdo įrašas neturi nieko bendro su šia situacija, nes dar 2022 metais jis buvo patalpintas „TikTok“ ir kituose socialiniuose tinkluose⁵⁴. Abu šie atvejai vertintini kaip juodoji propaganda, o ne vienietinės melagingos žinutės, kadangi jie buvo dalis strategiškai organizuojamos, tam tikrą laikotarpį trunkančios ir į aiškią auditoriją nukreiptos informacinės kampanijos. Taigi, galime matyti, kad juodoji propaganda klesti neramumų ir krizių laikotarpiu, nes visuomenei prieiti prie tikrosios informacijos yra sunkiau.

⁵⁰ Deninsenko, *supra note*, 1: 15, žiūrėta 2024 m. sausio 5 d.

⁵¹ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 5 d.

⁵² „Fake social media accounts used to spread disinformation after the Gaza hospital blast“, euronews.com, žiūrėta 2024 m. sausio 8 d., <https://www.euronews.com/my-europe/2023/10/20/fake-social-media-accounts-used-to-spread-disinformation-after-the-gaza-hospital-blast>.

⁵³ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 8 d.

⁵⁴ „Fact check: Fakes surrounding the Gaza hospital blast“, dw.com, žiūrėta 2024 m. sausio 8 d., <https://www.dw.com/en/fact-check-fakes-surrounding-the-gaza-hospital-blast/a-67154393>.

Propaganda pagal objektyvumą dar išskiriama į **pilkąją**. Nors ji „*neriškia nei visiškai suklastotos informacijos, nei visiškai teisingos ir tikslios informacijos*“⁵⁵, pilkoji propaganda laikoma pavojingiausia. Lietuviams žinomiausias pilkosios propagandos naratyvas, ko gero, yra sovietinė 1991 metų sausio 13-osios nakties įvykių Vilniuje versija. Pasakojimas aktualus ir šiandien, nes jį vis prisimena šiuolaikinė Rusijos propagandos mašina⁵⁶. Kadangi paneigti faktų, jog Vilniuje tą naktį važinėjo tankai, o prieš nepriklausomybę atkūrusią valstybę buvo vykdoma karinė operacija ir žuvo civiliai žmonės, nepavyko, buvo sukurta istorija apie mistinius snaiperius, kurie ir nužudė lemtingą naktį svarbius objektus saugojusius žmones. Taip buvo sukurtas „savi šaudė į savus“ naratyvas, kuriuo iki šių dienų nesikuklina mojuoti Kremlius. Nors netrūksta vaizdo medžiagos, įrodančios lietuviškosios sausio 13-osios nakties įvykių versijos tikrumą, ko nepasakytume apie propagandinę sovietinę istoriją, vis dar atsiranda patikinčių skleidžiamais pramanais⁵⁷. Pilkąja propaganda gali būti slepiamas tikrasis informacijos šaltinis, patikimam šaltiniui gali būti priskiriama žinia, kurios jis nepaskleidė, arba iš jo pasakytos informacijos išimama pasirinktinai tai, kas būtų naudinga propagandistui – taip iškraipant žinutės bendrą turinį ir kontekstą⁵⁸. Demaskuoti visiškai netikrą ir akivaizdžiai melagingą informaciją net ir žmogui, neturinčiam labai didelių medijos ar internetinio raštingumo gebėjimų, neturėtų būti sunku. Dažniausiai tam užtenka vienos ar dviejų papildomų paieškų internete, tačiau jei melas sumaišomas su tiesa, informacijos tikrinimo procesas komplikuojasi. Propagandistas maišydamas tiesą ir melą tikisi, kad individas užsikabins už teisingos pasakojimo dalies ir manys, jog likusi informacija taip pat yra tiesa. Kadangi neretai žmonės yra linkę skaityti tik straipsnių bei naujienų antraštes, ar bent jau nebaigti skaityti visos žinutės iki galo, jau nekalbant apie papildomos paieškos atlikimą, siekiant patikrinti informaciją, pilkosios propagandos pasakojimai potencialiai paveiklesni ir pavojingesni nei juodosios⁵⁹.

Išsiaiškinus, kaip propaganda skirstoma pagal objektyvumą, svarbu aptarti jos principus, metodus, priemones ir technikas. M. Martišius monografijoje „Atsargiai propaganda“ pateikia amerikiečių psichologo Knight Dunlap išskirtus 4 propagandos principus: 1) **loginiai argumentai ir loginio samprotavimo pagrindai** (pateikus loginį faktą, žmogus jį laiko teisingu ir pats bando suvokti, kodėl jis svarbus, o tokie individo išvedžiojimai gali privesti jį prie tos minties, kurią perduoti siekė propagandistas); 2) **norai** (kuo idėja patrauklesnė, tuo ji lengviau priimama, o norai linkę plėstis); 3) **paprastas pasiūlymas** (tam, kad gebėtų priimti siūlomą idėją, individas pirmiausia turi gebėti ją suvokti – ji turi būti išreikšta kaip įmanoma paprasčiau) ir 4) **kartojimas**

⁵⁵ Martišius, *supra note*, 2: 91, žiūrėta 2024 m. sausio 8 d.

⁵⁶ Denisenko, *supra note*, 1: 16, žiūrėta 2024 m. sausio 8 d.

⁵⁷ Ibid, 17, žiūrėta 2024 m. sausio 8 d.

⁵⁸ Martišius, *supra note*, 2: 91-92, žiūrėta 2024 m. sausio 8 d.

⁵⁹ Denisenko, *supra note*, 1: 17, žiūrėta 2024 m. sausio 8 d.

(pagrindinis ir vienas efektyviausių propagandos principų, anksčiau išvardintus paverčiantis itin efektyviais)⁶⁰. „Apskritai propagandos komunikacijai pasitelkiamas platus priemonių spektras: kino filmai, dokumentiniai filmai, viešos kalbos, architektūra, akademiniai vadovėliai, eilėraščiai, paveikslai, nuotraukos, skulptūros, procesijos, paradai, mitingai, naujų didingų simbolių kūrimas ir tikėjimo jais palaikymas, masių mobilizavimas herojiškoms statyboms, net aprangos kodas.“⁶¹ JAV 1937-1942 metais veikė Propagandos analizės institutas įkurtas siekiant, kad visuomenę pasiekianti propaganda nepadarytų žalos jos kritiniam mąstymui. Instituto tikslas – „išmokyti žmones kaip mąstyti, o ne ką mąstyti“⁶². Mokslininkų, istorikų ir žurnalistų, dirbančių Institute, dar 1938 m. įvardintos pagrindinės propagandos technikos (žr. lentelę Nr. 2) vis dar išlieka aktualios. Apie jas, analizuodami propagandos reiškinių (nors technikos tinkamos ir dezinformacijai bei melagienoms analizuoti), kalba mokslininkai bei autoriai, o propagandistai vis dar naudojami šiais aprašytais, laiko patikrintais ir veikiančiais metodais, pritaikydami juos veikti kartu su šiuolaikinėmis technologijomis, išnaudojant visas įmanomas jų galimybes, visų pirma - interneto ir socialinių tinklų pajėgumus.

Lentelė Nr. 2. Propagandos technikos (technikų ir jų aprašymo vertimas – Nerijus Maliukevičius⁶³; pavyzdžiai – darbo autorius)

Technika	Apibūdinimas
Etikečių klijavimas (<i>angl. name calling</i>)	Prieš oponentus griebiamasi sarkazmo, jie pašiepiami, tam panaudojant neigiamus simbolius. Pavyzdys: Kremliaus propagandistai Ukrainos valdžią vadina „naciais“, „fašistais“, o kovojančius už savo šalies laisvę ir suverenumą – „banderovcais“.
Blizgantys apibendrinimai (<i>angl. glittering generality</i>)	Individams arba jų veiksams pritaikomos bendro pobūdžio tezės, neparemtos įrodymais ir racionaliais argumentais. Pavyzdys: Rusijos vis pasikartojantys pasakojimai apie neva pažeidinėjamas rusų teises Baltijos valstybėse, jų diskriminaciją.
Manipuliavimas asociacijomis (<i>angl. transfer</i>)	Neargumentuojant sulyginami teigiami arba neigiami reiškiniai ar savybės. Pavyzdys: valstybės vėliavų naudojimas „Šeimų maršo“ mitinguose.

⁶⁰ Martišius, *supra note*, 2: 404, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d.

⁶¹ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d.

⁶² „Institute for Propaganda Analysis“, wikipedia.com, žiūrėta 2024 m. sausio 12 d., https://en.wikipedia.org/wiki/Institute_for_Propaganda_Analysis#cite_note-FA-3.

⁶³ Nerijus Maliukevičius, Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje, (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008), <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:B.03~2008~1367165404656/B.03~2008~1367165404656.pdf>, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d.

Ekspertų rekomendacijos (<i>angl. testimonial</i>)	Išpūdžiui sustiprinti naudojamosi autoritetinga nuomone. Pavyzdys: Kremliaus naratyvui palankūs pseudotyrimai, kuriais siekiama vidaus auditorijai įteigti perrašytą Baltijos valstybių istoriją.
Tautos vardu (<i>angl. plain folks</i>)	Save stengiamasi pavaizduoti esant paprastą tautos atstovą, o įvykį pateikti kaip visos tautos siekiamybę. Pavyzdys: „Šeimų sąjūdžio“ atstovai ir jiems prijausiantys asmenys, skleisdami savo idėjas teigia, kad kalba visos Lietuvos vardu, kai tai akivaizdžiai nėra tiesa (tai dar aiškiau matoma stebint aktyvių palaikytojų skaičiaus drastišką mažėjimą nuo 2021 metų iki šių dienų).
Faktų parinkimas (<i>angl. card stacking/cherry picking</i>)	Pateikiama teigiama informacija apie asmenį ar reiškinį, bet nutylima neigiama (arba atvirkščiai). Pavyzdys: rinkimų kampanijų metų vykstantys debatai, kuriuose kandidatai stengiasi patys pasirodyti kaip įmanoma geriau ir tuo pačiu metu pabrėžti konkurentų trūkumus.
Vagono prikabinimas (<i>angl. bandwagon</i>)	Apeliuojama į žmonių norą elgtis kaip visi, sekti mada. Pavyzdys: eilę metų Kremliaus propagandos mašinos vidaus auditorijai stumiamas naratyvas, kad „kolektyviniai Vakarai“ siekia Rusijos žlugimo.

Kaip propagandos technikas galima įvardinti ir konflikto bei mito kūrimą. Konfliktui reikalingas priešininkas, o priešininkus propaganda mėgsta. „*Propagandoje konfliktas ir oponento – priešo buvimas yra tarsi vanduo, reikalingas žuviai, kad ji gyventų.*“⁶⁴ Priešas net nebūtinai turi būti tikras – užtenka, kad jis būtų numanomas ir lengvai įsivaizduojamas, pavyzdžiui, Rusijos pamėgta „kolektyvinių Vakarų“, „supuvusių Vakarų“ vizija. Turint priešą visada yra ką apkaltinti dėl žmones užklupusių negandų, o propagandistui negebant įgyvendinti savo pažadų ar atskleidus jo paskleistą netiesą, paprasta pasakyti, kad kažkas nepavyksta dėl priešo veiklos. Mitas, ypač toks, kurį suvokti paprasta ir kuris artimas žmogui, pastiprina propagandinę žinutę. Jis tampa „*svarbesnis, nei istoriškai teisingi faktai*“⁶⁵, žmonėms jis tarsi sakralus, šventas. Puikus tokio mito pavyzdys yra buvusio Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento Donaldo Trumpo rinkimų kampanijos šūkis „*Padarykim Amerika vėl didžia (angl. Make America great again)*“. Pirma, tokia žinutė suponuoja, kad Amerika kažkada buvo, tačiau dabar nebėra didi. Kažkas šalį „nuvarė“ ir ją reikia gelbėti. Suprantant tai, kad JAV yra galingiausia pasaulio ekonomika, turinti galingiausia kariuomenę pasaulyje, akivaizdu, kad ji buvo ir vis dar tebėra didi valstybė. Antra,

⁶⁴ Martišius, *supra note*, 2: 177, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d

⁶⁵ Ibid, 370, žiūrėta 2024 m. sausio 28 d.

tokiame mite kiekvienas gali įžvelgti jiems aktualią žinutę, didybės atstatymą suprasti per savo vertybių prizmę.

Kaip minėta anksčiau – propaganda taikomasi į žmogaus emocijas, stengiamasi jomis manipuliuoti, iššaukti impulsyvią reakciją. Dėl šios priežasties propagandą galima įvardinti kaip mažos rizikos – didelio galimo atlygio reiškinį. Paskleisti melagingą informaciją bendroje informacinėje erdvėje ar socialiniuose tinkluose propagandistui dažniausiai nieko nekainuoja, o jei ir kainuoja – kaštai būna ženkliai mažesni negu aktyvių veiksmų, kuriais būtų siekiama primesti pasaulėžiūrą (pavyzdžiui – kraštutiniu atveju – okupacija ar karinis konfliktas). Paskleista tikrovės neatitinkanti žinia, jeigu yra paveiki ir įaudrina žmones, akimirksniu sukelia pageidaujamą efektą, o tokios informacijos paneigimas, tiesos atskleidimas, koks greitas bebūtų, propagandinės žinutės poveikio neanuliuoja – efektas jau būna pasiektas, nes emocinė visuomenės reakcija buvo iššaukta. Anot M. Martišiaus tai yra itin pavojinga, *„kai auditorija pirmą kartą susiduria su istorija, informacija ar žiniomis“*⁶⁶. *„Komunikuojamu klausimu ji neturi asmeninės patirties, kad galėtų kritiškai įvertinti teikiamą informaciją. Tad šie klaidingi duomenys taps vėlesniais atspirties taškais vertinant kitą tokio pobūdžio informaciją.“*⁶⁷ Net ir nesėkmės atveju propagandistas nelieka tuščiomis rankomis – melaginga žinia prisideda prie informacinės erdvės teršimo, o jeigu tokių žinučių yra daugybė, sukuriamas informacinio triukšmo efektas.

Informacinis triukšmas – tai didelis netikėtų, skandalingų ar prieštaringai vertinamų ir dažnu atveju netikrų naujienų, žinučių ar kitokios informacijos srautas, kuriuo siekiama užpildyti informacinę erdvę tam, kad į ją nepatektų arba sunkiai patektų objektyvi ir teisinga informacija. Neretais atvejais propagandos skleidėjas yra labiau suinteresuotas informacinio triukšmo sukėlimu, nei kažkokios konkrečios idėjos platinimu. Tokia strategija plačiai naudojama Kremliaus propagandos mašinos. *„Egzistuoja viena moderni Kremliaus propagandą nuo sovietinės atskirianti teorija, kurią savo tekstuose suformulavo britų mokslininkas ir ekspertas Peteris Pomerantsevas. Manoma, kad sovietmečiu egzistavo aiški ideologija – komunizmas. Šiuo metu Rusija neturi aiškos ideologijos, lyginant su Vakaraais. Rusijoje kalbama apie demokratiją, nors visi suprantame, kad ten jos nėra. Šiandien Kremliaus propaganda siekiama sukurti informacinį chaosą, t.y. norima informacinę erdvę pripildyti netikrų žinučių, melagienų, propagandos naratyvų. Tokiame informaciniame sraute žmogus gali pasimesti, prarasti orientyrus. O žmogų, kuris nežino, kas yra tiesa, lengva paveikti, [...] juo lengva manipuliuoti. [...] Yra tokia versija, kad Rusija sukeltame informaciniame chaose įgyvendina savo manipuliaciją ir siekia savo tikslų.“*⁶⁸ Maskva tokiais veiksmais atakuoja patį tiesos egzistavimą, formuoja naują

⁶⁶ Martišius, *supra note*, 2: 470, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d.

⁶⁷ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d.

⁶⁸ Daugėlaitė, Juškaitė-Vizbarienė, *supra note*, 37: 9, žiūrėta 2024 m. sausio 22 d.

realybę, kurioje svarbu ne tai, kas objektyviai yra tiesa ir faktai, o tai, kieno tiesa patrauklesnė ir priimtinesnė.

Taigi, galima teigti, kad dar XX-ajame amžiuje pradėti naudoti ir įsisąmoninti propagandos veikimo būdai bei priemonės išlieka iš esmės nepakitusios ir aktualios iki šių dienų, tačiau yra inkorporuojamos į šiuolaikines technologijas, taip dar geriau išnaudojant dešimtmečius kurtas propagandos technikas. Propagandos skiriamieji bruožai – jos institucinis reglamentavimas, doktriniškumas, tikslinis ir tyčinis veikimas. Dėl ribotos baigiamojo darbo apimties nėra įmanoma atskleisti visų propagandos niuansų, todėl siekiant išpildyti temą ir apžvelgti dezinformacijos bei melagienų reiškinius, apie kitus reikšmingus propagandos ypatumus pasisakoma tolimesnėse darbo dalyse.

1.2. Dezinformacija, jos samprata, rūšys ir metodai

Anglų kalboje žodis dezinformacija suprantamas dvejopai. Abiem atvejais kalbama apie neteisingą, klaidinančią ar galinčią suklaidinti, šališką ir dažnai manipuliatyvią informaciją. Tačiau esminis skirtumas tarp dviejų sampratų – yra tikslas arba ketinimai. Jeigu tokia informacija buvo paskleista neturint tikslo suklaidinti auditorijos ir ją manipuliuoti, naudojamas terminas „*misinformation*“, tačiau jeigu tokie ketinimai buvo, tokia informacija vadinama „*disinformation*“. Šiame magistro baigiamajame darbe kalbama apie tokią melagingą ir iškreiptą informaciją, kuri skleidžiama siekiant klaidinti visuomenę, paveikti ją, todėl dezinformacija darbe suprantama tokia forma, kokia turima galvoje vartojant sąvoką „*disinformation*“. Dezinformacija yra itin glaudžiai susijusi su propaganda. M. Martišiaus teigimu propagandos sąvoka aprėpia dezinformacijos sampratą⁶⁹. Galima būtų sakyti, kad dezinformacija yra vienas iš propagandos elementų, viena iš priemonių, propagandos sklaidos būdų. Tomas Bacys savo daktaro disertacijoje teigia, jog „*propagandą galima įvardinti kaip dezinformacijos priemonę*“⁷⁰. Minėtų mokslininkų požiūriai dėl propagandos ir dezinformacijos sampratų aprėpčių išsiskiria, tačiau galima konstatuoti faktą, kad šių reiškinių sąvokos, priemonės bei metodai yra panašūs, susiję ir vietomis persidengia. Kalbėdami apie propagandą tuo pačiu pagalvojame apie dezinformaciją ir atvirkščiai. Darbo autoriui priimtinesnis atrodo vertinimas, jog dezinformacija yra vienas iš platesnio propagandos reiškinių elementų. Tarptautinių žodžių žodyne nurodoma, jog dezinformacija tai „*klaidinančių žinių skleidimas propagandos sumetimais*“⁷¹, o Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas pateikia itin abstrakčią šio reiškinių sampratą. Teisės akte teigiama, kad

⁶⁹ Martišius, *supra note*, 2: 79, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d

⁷⁰ Tomas Bacys, „*Informacinio karo technologijos mediatizuotoje politikoje: Rusijos ir Ukrainos konflikto vaizdavimo Vokietijos informacinėje erdvėje atvejis*“, (daktaro disertacija, Klaipėdos universitetas, 2021), 35, <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:108657888/datastreams/MAIN/content>.

⁷¹ Tarptautinių žodžių žodynas, tzz.lt, žiūrėta 2024 m. sausio 15 d., <https://tzz.lt/d/dezinformacija/>.

dezinformacija tai „tyčia viešai paskleista melaginga informacija“⁷². Dezinformacijos terminas gana jaunas, lyginant su propagandos samprata. Atsiradęs maždaug XX amžiaus viduryje, jis kildinamas iš Sovietų Sąjungos saugumo agentūros KGB padalinio, kuris skleidavo melagingą ir netikrą informaciją su tikslu formuoti visuomenės nuomonę⁷³. Dezinformacija, kaip ir pilkoji propaganda, yra sunkiai aptinkama ir gali būti naudojama politiniams, propagandiniais, žvalgybiniais ar kontržvalgybiniais tikslais⁷⁴. Naudojant dezinformaciją propagandai yra siekiama apgauti ir suklaidinti, daryti įtaką kitų valstybių valdžios institucijoms, visuomenės nuomonei ir nuotaikoms, tarpusavio ir tarptautiniams santykiams, bendrystei, tikėjimui valstybe, jos institucijomis. A. Zelenkauskaitė knygoje „*Creating chaos online: Disinformation and Subverted Post-Politics*“ išskiria tris pagrindines argumentavimo strategijas, kuriant dezinformaciją: atviras melas, įvykio vertinimas iš aukos pozicijos ir temos nukreipimas⁷⁵.

Esminis aspektas, padedantis atskirti, jog susiduriama ne su propaganda apskritai, o būtent su dezinformacija, yra tai, kad dezinformacija sietina su konkrečiomis netiksliais, klaidinančios ar melagingos informacijos kampanijomis vienu ar kitu konkrečiu klausimu. Pavyzdžiui, Rusijai 2022 m. vasario 24 d. Ukrainoje pradėjus plataus masto karą, Lietuvoje gimė iniciatyva visoje šalies teritorijoje nukelti paminklus, monolitus, skulptūras ir įvairius kitus objektus, kurie sovietų okupacijos metais buvo pastatyti sovietų kariams, kuriais šlovinama Sovietų Sąjunga, jos santvarka, ant kurių yra sovietinės simbolikos. Tokį Lietuvos (ir kitų Baltijos valstybių) siekį apsisvalyti nuo nereikalingo ir visuomenei nepriimtino sovietinio palikimo Rusija išnaudojo savo dezinformacijos kampanijai. Iniciatyva vadinta nacizmu, šovinizmu, Lietuva vaizduota, kaip valstybė nusiteikusi prieš Rusiją, prieš rusus, pažeidinėjanti jų teises, bandanti savo veiksmais perrašyti istoriją, sakytą, jog mūsų valstybė turėtų būti dėkinga už išlaisvinimą nuo nacių, o vietoje to – griauja „išvaduotojų“ atminimą. Buvo paskleista žinia, jog akcijos metu ne tik nukeliami sovietiniai paminklai, bet ir niekinami sovietų karių kapai. Tai, žinoma, visiškas melas. Galima matyti, kad pasitelkiant seną propagandinį naratyvą apie pažeidinėjamas rusų teises Lietuvoje ir siekį perrašyti istoriją, vykdoma dezinformacinė kampanija nukreipta prieš konkrečią iniciatyvą. Rusija visais įmanomais būdais siekia išlaikyti savo įtaką Baltijos valstybėse, Lietuvoje, būti vis dar aktuali daliai visuomenės, kuri prijauna sovietmečiui ir yra paveiki propagandai. Simboliai savaime visuomenei yra svarbūs, būtent todėl Rusijai taip skaudėjo dėl šios Lietuvos „apsivalymo“ nuo sovietinių simbolių akcijos, o jos reakcija buvo greita ir aštri.

⁷² „Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas“, LRS.LT, žiūrėta 2024 m. vasario 16 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280580>.

⁷³ Martišius, *supra note*, 2: 79, žiūrėta 2024 m. sausio 15 d.

⁷⁴ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 15 d.

⁷⁵ Asta Zelenkauskaitė, *Creating chaos online: Disinformation and Subverted Post-Publics* (University of Michigan Press, 2022), žiūrėta 2024 m. sausio 21 d., <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:145917294/datastreams/MAIN/content>.

„Kai kuriose valstybėse dezinformacija yra aktyvi užsienio politikos priemonė.⁷⁶“

Geriausias to pavyzdys teroristinės valstybės Rusijos ir jos bendrininkės, priešiškos Baltarusijos komunikacija skirta užsienio auditorijai. Informacinė erdvė nuolat pilna propagandinių, melagingų ir provokatyvių žinučių, kurias skelbia minėtos nedraugiškos valstybės. Prieš Lietuvą (taip pat, Latviją ir Estiją) naudojami seni, laiko patikrinti propagandiniai naratyvai, pavyzdžiui, „rusų/rusakalbių diskriminacija“, „rusofobija“, „nacizmo ir fašizmo atgimimas Vakaruose“ ar „Baltijos šalių siekis perrašyti istoriją“⁷⁷. Be to, priešiškų valstybių režimai visada yra pasiruošę reaguoti į šių dienų aktualijas. Tarkime, Baltarusijai 2020 metais pradėjus hibridinę ataką prieš Lietuvą, tai yra, suorganizavus neteisėtų migrantų antplūdį į Lietuvos Respubliką, mūsų valstybė buvo priversta gintis. Apie įvykius pasienyje kasdien rašė didžiausi naujienų portalai, buvo skelbiama neteisėtai sieną kirtusių, sulaikytų migrantų statistika, socialiniuose tinkluose virė diskusijos, kaip reikėtų tvarkytis su iškilusia problema. Neilgai trukus, buvo priimtas sprendimas neįsileisti neteisėtais būdais sieną kirsti bandančių asmenų ir taikyti apgrėžimo politiką, tai yra, sulaikius neteisėtai sieną kirtusius ar bandančius kirsti asmenis, juos grąžinti atgal į Baltarusiją. Pradėjus taikyti tokius veiksmus beveik iškart Baltarusijos režimas į informacinę erdvę paleido pranešimus apie neva Lietuvos pasieniečių nežmogišką elgesį su migrantais, smurtą jų atžvilgiu, žeminimą, patyčias ir t.t., kai iš tikrųjų, neteisėti migrantai neretais atvejais į Lietuvą iš Baltarusijos patekdavo su smurto žymėmis, rimtais sužalojimais ir pasakodavo, jog patyrė Baltarusijos pareigūnų smurtą, grasinimus. Ne vieną kartą valstybės sienos vaizdo stebėjimo sistemos pagalba užfiksuoti atvejai, kai kaimyninės priešiškos valstybės pareigūnai, apsiginklavę skydais fiziškai išstumia migrantus į Lietuvos Respublikos teritoriją, kur juos sulaiko mūsų šalies pasieniečiai.

Dezinformacinės kampanijos itin dažnai nukreipiamos į rezonansines temas ar didelės svarbos įvykius, nes jomis „sąmoningai siekiama sustiprinti egzistuojančias visuomenės susiskaldymo linijas“⁷⁸, kitaip tariant, bandoma naudoti „skaldyk ir valdyk“ principą. Savo daktaro disertacijoje T. Bacys kalba apie dezinformacijos ciklą, kai pradžioje atliekama tikslinės auditorijos analizė, išsiaiškinami jos rūpesčiai, dominuojančios diskusijų temos ir konfliktai, tuomet sugalvojama, kaip galima tai panaudoti konfliktų eskalavimui, paruošiama dezinformacinė medžiaga ir išplatinama per papirktas žiniasklaidos organizacijas ar agentus⁷⁹. Neramūs laikai ir pastarojo meto įvykiai pasaulyje, kai visuomenėse tvyro nežinomybės ir neuztikrintumo dėl rytojaus bei karo baimės jausmai yra puiki terpė dezinformacinėms kampanijoms. „Baimė ir

⁷⁶ Bacys, *supra note*, 70: 36, žiūrėta 2024 m. sausio 18 d..

⁷⁷ Viktor Denisenko, „Threats of propaganda and the information war on Lithuanian security“, *Lithuania in the global context: national security and defence policy dilemmas*, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2020: 239, žiūrėta 2024 m. sausio 18 d., <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2020~1612288415250/datastreams/DS.002.1.01.ARTIC/content>.

⁷⁸ Bacys, *supra note*, 70: 36, žiūrėta 2024 m. sausio 18 d.

⁷⁹ Ibid, 37, žiūrėta 2024 m. sausio 18 d.

nerimas yra pats geriausias pagrindas paskleisti informaciją, nes žmonės jos patys aktyviai ieško. Bet kokia kaina siekiant situacijos paaiškinimo, ieškant atsakymų, nežinomybė priverčia lengviau patikėti bet kuo, net mažiausiu gandu.“⁸⁰

Dezinformacijos (taip pat melagienų ir propagandos apskritai) fone stipriai išryškėja žiniasklaidos, kaip institucijos, visuomenės informavimo funkcija. Ji formuoja požiūrį, plečia akiratį ir padeda visuomenės nariams susivokti socialinės tikrovės procesuose⁸¹. Idealiu atveju žiniasklaida turėtų atlikti „filtro“ vaidmenį, tai yra, aprašydama įvykius atskirti netikrą informaciją nuo tikros, pateikti objektyvią tiesą, o melagingus pareiškimus demaskuoti, jei įmanoma – įvardijant juos paskleidusius asmenis, organizacijas ar institucijas. „Be patikimų žiniasklaidos priemonių, profesionaliai vykdančių informavimo funkciją, visuomenė liktų neatspari propagandiniam poveikiui.“⁸² Demokratijose žiniasklaida šią funkciją daugiau ar mažiau atlieka, tačiau totalitariniuose režimuose situacija visiškai priešinga. Tokiose valstybėse „propagandinės priemonės, kurios bando maskuotis po žiniasklaidos kauke, mėgsta netikras naujienas, lengvai jas pagauna ir tiražuoja“⁸³, pačios kuria dezinformacines kampanijas ir platina melagingą informaciją. Pavyzdžiui, agresorės Rusijos žiniasklaidos kanalai atvirai ir akivaizdžiai tarnauja Kremliaus režimui. Netikra informacija skleidžiama žinių laidose, televizinių debatų metu naudojamos klasikinės propagandinės klischės, skleidžiamos sąmokslų teorijos. Žinomiausi Rusijos televizijos veidai atvirai ragina piliečius ruoštis karui su NATO, kartais net konkrečiai su Lietuva, grasina mūsų valstybei „sunaikinimu per 24 valandas“, demonstruoja planus, kaip būtų puolamos Baltijos valstybės.

Rusijos dezinformacinės kampanijos žiniasklaidoje ir televizijoje nukreiptos tiek į šalies vidų, tiek į kitų valstybių auditorijas. Vidinė Rusijos auditorija yra itin paveiki dezinformacijai, kadangi valstybė sugebėjo „hermetizuoti savo informacinį lauką, kad į jį nepatektų kita nuomonė“⁸⁴. Tai užtikrinama režimo vykdomu persekiojimu, represijomis, realiomis laisvės atėmimo bausmėmis už menkiausią žinutę ar gestą, nukreiptą prieš grobikišką Rusijos užsienio politiką ar žiaurumus Ukrainoje (po 2022 m. kovo 4 d. Rusijos baudžiamojo kodekso pakeitimų už „neteisingos“ informacijos apie jos ginkluotųjų pajėgų veiklą skleidimą gresia iki 15 metų nelaisvės⁸⁵). Nepaisant itin blogos situacijos šalies agresorės viduje, galima džiaugtis, jog Vakarų valstybėse Rusijos dezinformacija vis dažniau atpažįstama ir praranda galią. Ypatingą dėmesį

⁸⁰ Agnė Augustinaitė, „Ž. Sederavičiūtė-Pačiauskienė: „Baimė ir nerimas yra pats geriausias pagrindas sklisti melagingoms naujienoms““, *Sapere Aude*, XXIII, Nr. 2 (2020): 21, žiūrėta 2024 m. sausio 18 d., https://vilniustech.lt/files/3742/187/9/13_0/Sapere%20Aude_maketas_2020_rugsejis_web.pdf.

⁸¹ Martišius, supra note, 2: 201, žiūrėta 2024 m. sausio 21 d.

⁸² Denisenko, supra note, 1: 73, žiūrėta 2024 m. sausio 21 d.

⁸³ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 21 d.

⁸⁴ Daugėlaitė, Juškaitė-Vizbarienė, supra note, 37: 11, žiūrėta 2024 m. sausio 21 d.

⁸⁵ Raminta Bučiūtė, „Socialiniu tinklų karas. Kaip ribojama dezinformacijos sklaida Lietuvoje?“, žiūrėta 2024 m. sausio 21 d., <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=95067>;

Kremliaus propagandai ir dezinformacijai skiria mūsų regiono valstybės: Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija ir Ukraina. Liublino trikampio (Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos politinio, ekonominio, kultūrinio ir socialinio bendradarbiavimo iniciatyva) valstybės aktyviai dalijasi informacija apie jų informacinėje erdvėje pasirodančius propagandinius naratyvus ir dezinformaciją, dažniausiai pasitaikančias jų temas, tokią informaciją skleidžiančius šaltinius ir naudojamus kovos prieš tokius veiksmus būdus⁸⁶. Kaip pavyzdį verta paminėti agresoriaus žinutes skleidusių televizijos kanalų uždraudimą Lietuvos Respublikoje. 2022 m. vasario 25 d. ir vasario 28 d. Lietuvos radijo ir televizijos komisija (*toliau* – LRTK) už nuolatinę tendencingos dezinformacijos bei karo propagandos skleidimą nusprendė laikinai sustabdyti televizijos programų „Planeta RTR“, „Rossija 24“, „NTV Mir“ ir „Belarus 24“ 5 metams, o „PBK“ ir „TVCi“ 3 metams retransliavimą Lietuvoje⁸⁷. Taip pat, Lietuvos Respublikos Seimas yra priėmęs Visuomenės informavimo įstatymo pataisą, kuria siekiant apsaugoti Lietuvos informacinę erdvę laikinai uždraudžiamas Rusijos ir Baltarusijos įsteigtų, tiesiogiai ar netiesiogiai valdomų, kontroliuojamų ar finansuojamų subjektų radijo programų, televizijos programų ar atskirų programų retransliavimas bei platinimas internete⁸⁸. Šis draudimas numatytas iki 2024 metų spalio 16 dienos.

Nors priešiškų valstybių ruporai dezinformaciją skleidžia nuolat, kaip minėta anksčiau, dezinformacinės kampanijos dažnu atveju organizuojamos eskaluojančią įtampą atskiromis temomis. Pastaruoju metu akivaizdžiausias taikinytis dezinformacinėms kampanijoms organizuoti – Rusijos pradėtas karas Ukrainoje. Štai 2023 metų pirmoje pusėje Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija pranešė apie tai, kad jos vardu yra platinama dezinformacija. Ministerijos oficialiame pranešime teigiama, jog *„piktavaliai, naudodami specialiai šios dezinformacijos platinimui sukurtą domeną kariuomenė[.]com, platina elektroninius laiškus, kuriuose nurodo, kad vykdomas Lietuvos piliečių šaukimas į privalomąją karinę tarnybą ir vėliau jie bus siunčiami kariauti Ukrainoje“*⁸⁹. Dezinformacinės kampanijos neretai būna nukreiptos prieš konkrečias valstybės institucijas, siekiant sumenkinti jų prestižą, pasėti visuomenėje abejonę, iššaukti neracionalias emocijas. Kaip galima matyti, tokioms kampanijoms yra ruošiamasi, stengiamasi pateikiamą melagingą informaciją padaryti kuo įtikinamesne. Šiuo atveju tai domeno sukūrimas

⁸⁶ „Civic Resilience Initiative“, „Detector Media“ ir „Kosciuzko Institute“, *Resilience to disinformation*, (2022), <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/the-lublin-triangle-joint-report-on-counteracting-disinformation.pdf>, žiūrėta 2024 m. sausio 26 d.

⁸⁷ „Civic Resilience Initiative“, „Detector Media“ ir „Kosciuzko Institute“, supra note, 86, žiūrėta 2024 m. sausio 26 d.

⁸⁸ Augustas Stankevičius, Ignas Jačauskas, „Seimas laikinai uždraudė rusiškas ir baltarusiškas televizijos, radijo programas“, LRT.LT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1785350/seimas-laikiniai-uzdraude-rusiskas-ir-baltarusiskas-televizijos-radijo-programas>, žiūrėta 2024 m. sausio 26 d.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija, „Būkite budrūs: Krašto apsaugos ministerijos vardu skleidžiama dezinformacija“, žiūrėta 2024 m. sausio 21 d., <https://kam.lt/bukite-budrus-krasto-apsaugos-ministerijos-vardu-skleidziama-dezinformacija/>.

tikintis, kad adresatas nepastebės, jog domenas nėra lietuviškas (.lt) ir toks elektroninis laiškas negalėjo būti išsiųstas oficialios Lietuvos Respublikos institucijos.

Taigi, galima sakyti, jog dezinformaciją pasitelkiant propagandos kontekste, kaip propagandos skleidimo instrumentą, dažniausiai organizuojamos strateginės dezinformacinės kampanijos, nukreiptos į tam tikrus susipriešinimo taškus ar jautrias visuomenei temas. Tačiau svarbu tai, jog tiek mūsų valstybės, tiek regiono ir, galiausiai, pagrindinių tarptautinių agresorių dezinformacijai skiriamas didelis dėmesys ir stengiamasi su ja kovoti.

1.3. Melagienų samprata ir ypatumai

Melagienos – anglų kalbos termino „*fake news*“ vienas iš vertimo variantų, visai neseniai prigijęs viešojoje erdvėje. Taip pat galima sutikti tokius lietuviškus šio reiškinio pavadinimus kaip „melagingos naujienos“, „netikros naujienos“ ar „netikra informacija“. Aiškinant šį reiškinį neįmanoma išvengti fakto, kad jis yra itin glaudžiai susijęs ir persipynęs su dezinformacija, propaganda ir kitomis manipuliavimo formomis, o priemonės ir metodai skelbiant bei platinant melagienas panašūs į jau anksčiau darbe aptartus. Melagienos dažniausiai neturi ilgalaikės perspektyvos. Jomis siekiama tam tikram momentui paskleisti tikrovės neatitinkančią informaciją apie asmenį, vieną ar kitą įvykį, nušviesti jį propagandistui reikalingoje šviesoje, nukreipiant dėmesį nuo faktų ar pagrindinės problemos.

Melaginga informacija egzistavo, ko gero, visą žmonijos gyvavimo laikotarpį, tačiau pirmą kartą „*fake news*“ terminas pavartotas tik XIX amžiaus pabaigoje⁹⁰. Didesnį dėmesį melagienų samprata pritraukė po lemtingų 2014 metų įvykių Ukrainoje, kai Rusija sugebėjo propagandinių žinučių ir aktyvių savo ginkluotųjų pajėgų veiksmų pagalba okupuoti Krymo pusiasalį ir įpliekti konfliktą Donecko ir Luhansko srityse. Tuo metu buvo sukurtas ukrainiečių internetinis portalas „StopFake“, skirtas Kremliaus melagysčių dekonstravimui ir paneigimui⁹¹. Tačiau neabejotinai populiarumo sprogimą terminas „*fake news*“ išgyveno 2016 metų Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento rinkimų kampanijos metu, kai socialiniuose tinkluose pradėjo plisti įvairiausia šališka informacija apie abu kandidatus – tiek apie Donaldą Trumpą, tiek apie Hillary Clinton. Ne paslaptis ir tai, kad JAV žiniasklaidos kanalai skirstomi pagal dviejų pagrindinių politinių partijų pavadinimus į „demokratiškus“ („CNN“ ar „Sky News“) ir „respublikoniškus“ („FOX News“) bei nevengia geriau nušviesti jiems palankų kandidatą. Vaizdo įrašų talpinimo platformoje „*Youtube*“ galime rasti daugybę įrašų, kuriuose Donaldas Trumpas priešrinkiminių ir rinkimų debatų metu ar net būdamas JAV prezidentu spaudos konferencijų metu tiesiogiai vadina

⁹⁰ Fake news, *wikipedia.com*, žiūrėta 2024 m. sausio 22 d., https://en.wikipedia.org/wiki/Fake_news.

⁹¹ Denisenko, *supra note*, 1: 69, žiūrėta 2024 m. sausio 22 d.

jam nepalankius žurnalistus bei jų atstovaujamas žiniasklaidos priemonės „fake news“, tai yra skleidžiančiais melagienas. Įdomu tai, kad deklaruodamas karą su melagienomis, pats buvęs JAV prezidentas, savo rinkimų kampanijoje plačiai naudojo būtent netikrą, melagingą informaciją. Pavyzdžiui, vienas iš pokyčių Jungtinėse Amerikos Valstijose būtinumo argumentu buvo tai, kad šiuo metu šalyje nužudymų skaičius yra didžiausias per pastaruosius 45 metus, kai iš tikrųjų situacija buvo visiškai priešinga – tokių nusikaltimų skaičius rinkimų kampanijos metu buvo 50 procentų mažesnis negu piko metu 1991–aisiais⁹².

Melagienoms susilaukiant vis daugiau dėmesio, imta jas atidžiau nagrinėti ir buvo išskirti tam tikri tokios netikros informacijos tipai (žr. lentelę Nr. 3).

Lentelė Nr. 3. Melagienų ir dezinformacijos tipai (šaltinis – Claire Wardle⁹³)

Tipas	Apibūdinimas
Satyra ar parodija (<i>angl. satire or parody</i>)	Neturima tikslo padaryti žalos, tačiau gali suklaidinti.
Klaidinantis turinys (<i>angl. misleading content</i>)	Klaidinantis informacijos naudojimas siekiant „įrėminti“ naujieną ar asmenį.
Netikras ryšys (<i>angl. false connection</i>)	Antraščių, vaizdinių ar komentarų neatitikimas kontekstui.
Suklastotas turinys (<i>angl. imposter content</i>)	Oficialių ar tikrų šaltinių imitavimas.
Klaidingas kontekstas (<i>angl. false context</i>)	Tikro turinio platinimas pateikiant netikrą kontekstą.
Manipuliuojamas turinys (<i>angl. manipulated content</i>)	Tikros informacijos ar vaizdinių naudojimas siekiant apgauti.
Suklastotas turinys (<i>angl. fabricated content</i>)	Turinio klastojimas turint tikslą suklaidinti ir padaryti žalos.

⁹² Michelle Ye Hee Lee, „Trump’s false claim that the murder rate ‘is the highest it’s been in 45 years’“, *The Washington Post*, 2016 m. lapkričio 10 d., žiūrėta 2024 m. sausio 22 d., <https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2016/11/03/trumps-false-claim-that-the-murder-rate-is-the-highest-its-been-in-45-years/>.

⁹³ Claire Wardle, „Fake News. It’s complicated“, *First Draft*, žiūrėta 2024 m. sausio 27 d., <https://firstdraftnews.org/articles/fake-news-complicated/>.

Prisimenant anksčiau minėtą fenomeną, jog pastaruoju metu vis dažniau atakuojamas pats tiesos egzistavimas, galima paminėti dar vieną Donaldo Trumpo prezidentavimo metu prigijusį terminą – „alternatyvūs faktai“. Po šia sąvoka bandoma pasislėpti tokiu atveju, kai asmuo, paskleidęs tikrovės neatitinkančią informaciją yra „pagaunamas už rankos“. Tokia situacija nutiko, kuomet spaudos konferencijos metu prezidento patarėja K. Conway, bandydama pateisinti kolegą, Baltųjų rūmų atstovo S. Spicer melagingus pasisakymus apie prezidento inauguracijos metu susirinkusių žmonių skaičių pavadino „alternatyviais faktais“⁹⁴. Interviu ėmęs žurnalistas Chuck Todd taikliai atsakė prezidento patarėjai, jog „*alternatyvūs faktai nėra faktai, jie yra melas*“⁹⁵. Tokios pavojingos tendencijos, kai net atskleidus, jog pateikta informacija yra melaginga, toliau laikomasi tos melagingos pozicijos ir ji įvardijama kaip kitokia nuomonė įgauna naują pavadinimą – „po tiesos“ (angl. „*post-truth*“). „Šis terminas yra susijęs su aplinkybėmis, kai objektyvūs faktai daro viešajai nuomonei mažiau įtakos nei emocijos ar asmeniniai įsitikinimai.“⁹⁶

Informacinių technologijų plėtra ir populiarumas tik didina informacinėje erdvėje pasirodančių melagienų kiekį. „Jos patenka į informacinę erdvę ne tik iš specializuotų, dezinformaciją skleidžiančių šaltinių“⁹⁷, bet ir iš asmeninių anketų socialiniuose tinkluose, kur savo paskyrą turi didelė dalis žmonių. Internete, socialiniuose tinkluose dalintis informacija itin paprasta – tam pakanka išmaniojo mobilaus telefono ekraną priliesti vos vieną kartą. Dažnu atveju melagingomis žinutėmis dalinasi nepasizižymintis informaciniu ar medijų raštingumu, netikrinantys matomos informacijos ir imlūs įtaigai žmonės. Žinoma, ant melagienų kabliuko gali užkibti visi, net ir su interneto subtilybėmis ir pavojais susipažinę asmenys. Tokie nutikimai, autoriaus nuomone, turi perspektyvą dažnėti, kadangi socialinių tinklų eroje pastarieji neretai klaidingai pradedami tapatinti su žiniasklaida. Priešingai negu žurnalistai, kuriuos „teikti teisingas, tikslias ir nešališkas žinias, kritiškai vertinti savo informacijos šaltinius, atidžiai ir rūpestingai tikrinti faktus, remtis keliais šaltiniais“⁹⁸ įpareigoja Visuomenės informavimo įstatymo 41 straipsnio 2 dalies 1 punktas, socialiniai tinklai tokios pareigos neturi.

Melagingos informacijos filtravimo socialinių tinklų gigantai ėmėsi tik susilaukę didelės kritikos dėl milžiniškų melagienų srautų, tačiau net ir savo iniciatyva reguliuodami vidaus taisyklės kovai su melaginga informacija, dezinformacija ir kitomis propagandinėmis žinutėmis socialiniai tinklai nėra pajėgūs efektyviai kovoti su minimais reiškiniais. Tam yra kelios priežastys. Visų pirma tai milijoniniai vartotojų kiekiai. Fiziškai neįmanoma žmogiškomis pastangomis

⁹⁴ Eric Bradner, „Conway: Trump White house offered ‘alternative facts’ on crowd size“, CNN.COM, žiūrėta 2024 m. sausio 27 d., <https://edition.cnn.com/2017/01/22/politics/kellyanne-conway-alternative-facts/index.html>.

⁹⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 27 d.

⁹⁶ Denisenko, *supra note*, 1: 71, žiūrėta 2024 m. sausio 27 d.

⁹⁷ Ibid, 72, žiūrėta 2024 m. sausio 27 d.

⁹⁸ „Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas“, LRS, žiūrėta 2024 m. sausio 27 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280580>.

patikrinti tokio kiekio naudotojų skelbiamų žinučių. Šiam tikslui pasitelkiamas dirbtinis intelektas, kuris pagal raktažodžius atpažįsta galimas melagingas žinutes, tačiau jis dar nėra tiek pažengęs, kad tokį darbą atliktų visiškai kokybiškai. Pavyzdžiui, Rusijos karo Ukrainoje metu socialinis tinklas „Facebook“ trindavo ir vis dar kartais pašalina ne tik įrašus, kuriuose skelbiamos melagienos ar kurstoma neapykanta prieš ukrainiečius, bet ir tuos, kuriuose išreiškiama parama Ukrainai, pateikiama informaciją apie paramos užpultai valstybei akcijas. Galima tik spėti, kad dirbtinio intelekto algoritmas atpažįsta raktinius žodžius, jų junginius ar sakinius ir įrašus šalina nesirinkdamas, kokios idėjos jame pateikiamos. Antra, kyla problema nustatant, kokia informacija bus neskelbtina. Susitarimo šiuo klausimu tikėtis, turbūt neverta, todėl tokia prievolė tenka patiems socialiniams tinklams. Čia atsiranda verslo interesas per stipriai neapriboti skelbtinos informacijos baiminantis, kad vartotojai nepalikytų socialinio tinklo ir nepereitų pas konkurentus, todėl įrašų peržiūra, deja, bet lieka minimali. Taigi, susiduriame su problema, jog „socialiniai tinklai tapo pagrindine propagandos sklaidos terpe“⁹⁹.

Apie melagienas Šiaurės Europos ir Baltijos regiono informacinėje erdvėje ir jų transformaciją į, iš pažiūros, teisingą informaciją kalba ir VSD, pasiremdamas STRATCOM leidiniu „Russia’s Footprint in the Nordic-Baltic Information Environment, 2019/2020“¹⁰⁰. Leidinyje pristatoma ir „**informacijos plovimo**“ samprata bei šio proceso technikos. Informacijos plovimas tai procesas, kuriuo „*siekiama legitimizuoti melagingą informaciją bei per tarpininkus paskleisti ją kuo platesnei auditorijai*“¹⁰¹. „*Kaip pabrėžia vienas iš NATO leidinio autorių Belén Carrasco Rodríguez, informacijos plovimas pastaruoju metu tampa tikrų tikriausiu saugumo iššūkiu, nes mes vis labiau pasitikime internetu gaunama informacija, o tai, kokią informaciją išsirenkame, lemia mūsų mąstyseną apie daugelį sociopolitinių problemų. Kai siekiama manipuluoti viešai skelbiama informacija, tai tiesiogiai turi įtakos viešajai nuomonei ir yra vadinama informacijos plovimu.*“¹⁰² Galima matyti, kad anksčiau įvardintas visuomenės polinkis vis labiau tikėti internete, socialiniuose tinkluose skelbiama informacija stebimas ir vertinamas net NATO aljanso lygiu. Siekiant išplauti informaciją yra naudojamos konkrečios technikos, kurias įvardija STRATCOM (žr. lentelę Nr. 4).

⁹⁹ Martišius, *supra note*, 2: 297, žiūrėta 2024 m. sausio 27 d.

¹⁰⁰ Cepurītis, Māris, Ivo Juurvee, Austris Keišs, Diana Marnot, Belén Carrasco Rodríguez ir Scott Ruston, „Russia’s Footprint in the Nordic-Baltic Information Environment, 2019/2020“, STRATCOM.ORG, žiūrėta 2024 m. sausio 29 d., https://stratcomcoe.org/pdfs/?file=/publications/download/russias_footprint_nb8_2020_nato_stratcom_coe.pdf?zoom=page-fit.

¹⁰¹ Valstybės saugumo departamentas, „Informacijos plovimas: kaip melagienos verčiamos į žinias, kurios žmonėms nebeatrodo įtartinos“, VSD.LT, žiūrėta 2024 m. sausio 29 d., <https://www.vsd.lt/2020/12/15/informacijos-plovimas-kaip-melagienos-verciamos-i-zinias-kurios-zmonems-nebeatrodo-itartinos/>.

¹⁰² Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 29 d.

Lentelė Nr. 4. Pagrindinės informacijos plovimo technikos (STRATCOM¹⁰³, vertimas – VSD¹⁰⁴)

Technika	Apibūdinimas
Automatizuotas straipsnių vertimas (<i>angl. automated translation</i>)	dažnai lemiantis gramatinės klaidas ir nesuderintus sakinius.
Apgaulingas straipsnių vertimas (<i>angl. deceitful translation</i>)	kai straipsnis į kitą kalbą verčiamas iškraipant, tai yra atsisakant svarbios informacijos arba įtraukiant specifines žinutes siekiant modifikuoti turinį, kontekstą ar pagrindinę pirminio šaltinio mintį
Dezinformacija (<i>angl. disinformation</i>)	kai straipsnyje įtraukiama melaginga ar sufabrikuota informacija turint tikslą suklaidinti konkrečią auditoriją.
Pasisavinimas (<i>angl. misappropriation</i>)	kuris apima tikrų duomenų, faktų ar kontekstų panaudojimą auditorijos suklaidinimui. Tokiais atvejais gali būti pasitelkiama visai nesusijusi informacija, padedanti sukurti kontekstą melagingai informacijai, arba gali būti panaudojama tikra informacija klaidingame kontekste. Pagrindinis tikslas yra paremti žinutę, kuri platinama įgyvendinant priešišką informacinės įtakos kampaniją.
Klaidinanti antraštė (<i>angl. misleading headline</i>)	šališka ar <i>klikbaitinė</i> [<i>angl. clickbait – aut. past.</i>] antraštė, naudojama pritraukti skaitytojus. Ji gali būti dviprasmiška arba nukreipta į emocijas, bet nebūtinai absoliučiai melaginga.
Potiomkino kaimai (<i>angl. Potemkin villages</i>)	straipsniai publikuojami skirtingose platformose, kurios paremia viena kitos informaciją, cituoja, komentuoja ir taip sukuria netikrą įvaizdį, kad informacija platinama daugelyje komunikacijos kanalų, kad ji neva yra patikima, nes populiori.
Smurfingas (<i>angl. smurfing</i>)	vieno veikėjo kontroliuojamos skirtingos socialinių tinklų paskyros arba interneto puslapiai, platinantys melagingą informaciją, kurią sunku susieti su koku nors konkrečiu šaltiniu ir demaskuoti.
Woozle efektas (<i>angl. Woozle effect</i>)	sufabrikuotos ar klaidinančios dažniausiai žinomų žmonių citatos, kurios nuolat kartojamos skirtinguose informacijos šaltiniuose, kad įrodytų informacijos patikimumą. Pavadinta pagal išgalvoto veikėjo vardą vaikiškoje knygoje apie Mikę Pūkuotuką.

¹⁰³ Cepurītis, Māris, Ivo Juurvec, Austris Keišs, Diana Marnot, Belén Carrasco Rodríguez ir Scott Ruston, supra note, 100, žiūrėta 2024 m. sausio 29 d.

¹⁰⁴ Valstybės saugumo departamentas, supra note, 101, žiūrėta 2024 m. sausio 29 d.

Tikslui pasiekti dažniausiai naudojamos kelios technikos vienu metu, jų įvairios kombinacijos. Naudojant šias technikas informacijos plovimo procesas vyksta trimis etapais, fazėmis: „**pirmoji** apima **informacijos talpinimą**, kai pirmasis veikėjas atsitiktinai arba apgalvotai pritaiko pirmąją informacijos plovimą techniką originaliam šaltiniui. Iš esmės jis modifikuoja pirminį šaltinį. **Antroji** fazė – **sluoksniavimas**, kai jau keletas veikėjų taiko informacijos plovimo technikas ir dar labiau iškraipo informaciją. **Trečioji, integracijos**, fazė jau reiškia, kad iškraipyta informacija tampa viešojo diskurso dalimi“¹⁰⁵. „Informacijos plovimo efektyvumą paprastai apibrėžia gebėjimas panaudojus melagieną pasiekti pagrindinius žiniasklaidos kanalus šalyje, didesnius interneto portalus arba paveikti valstybines institucijas, bendruomenių lyderius ir panašiai.“¹⁰⁶

Taigi, pastebima tendencija, kad dėl technologijų plėtros ir didėjančio žmonių įsitraukimo į interneto erdvę bei socialinius tinklus, melagienos tampa vis populiarese propagandos skleidimo forma. Auganti problema pripažįstama tiek nacionaliniu tiek tarptautiniu lygiu, jai skiriama vis daugiau dėmesio, ieškoma efektyvių kovos su melagienomis būdų.

Apibendrinant galima sakyti, kad propagandą galima laikyti bendriniu terminu, vertinant plačiąja prasme, apimančiu visokio pobūdžio melagingą, apgaulingą ir kenksmingą informaciją, skleidžiamą turint tikslą suklaidinti, apgauti aponentą, sukelti sumaištį ar skaldyti visuomenes, išnaudojant visas iš to kylančias pasekmes savo tikslams. Esminis propagandos bruožas – jos institucinis reglamentavimas, tyčinis ir nuoseklus veikimas kenkiant propagandos subjektui. Dezinformacija ir melagienos šio magistro baigiamojo darbo kontekste vertintini kaip vieni iš daugelio propagandos skleidimo būdų, naudojamų propagandisto tikslų siekimui. Dezinformacijos atveju – organizuojant dezinformacines kampanijas vienu ar kitu propagandistui aktualiu klausimu, nukreipiant jas į konkretų įvykį ar net į asmenį pasėti abejones visuomenėje, suaktyvinti jau egzistuojančius nesutarimo taškus, o melagienų atveju – kuo plačiau paskleisti tikrovės neatitinkančią informaciją, ypač internete ir socialiniuose tinkluose, siekiant sukurti informacinio triukšmo efektą, chaosą informacinėje erdvėje, kurių priedangoje galima siekti savų tikslų.

¹⁰⁵ Valstybės saugumo departamentas, supra note, 101, žiūrėta 2024 m. sausio 29 d.

¹⁰⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. sausio 29 d.

2. INFORMACINIŲ GRĖSMIŲ IŠRAIŠKOS LIETUVOS RESPUBLIKOJE IR KOVOS SU JOMIS PRIEMONĖS

Antrajame baigiamojo darbo skyriuje apžvelgiamos dažniausiai Lietuvos Respublikos informacinėje erdvėje sutinkami propagandiniai naratyvai, aptariamas saviraiškos laisvės santykis su skleidžiama tikrovės neatitinkančia informacija. Taip pat vertinamos valstybės turimos teisinės bei egzistuojančios neteisinės priemonės kovai su informacinėmis grėsmėmis, numatomi galimi papildomi teisiniai ir kiti propagandos, dezinformacijos ir melagienų prevencijos įrankiai.

2.1. Propagandiniai naratyvai Lietuvos Respublikos informaciniame lauke

*„Nors propaganda – mažai besikeičiantis reiškinys, pats gyvenimas kinta pernelyg greitai ir radikaliai, kad situacijai aprašyti galima būtų vartoti vien prieš šimtą metų atsiradusius terminus. Šiandien matoma, jo propaganda yra dalis kitų – platesnių – procesų.“*¹⁰⁷ Tas pats pasakytina ir apie dezinformaciją bei melagenas, kadangi jos, kaip aptarta anksčiau, gali būti įvardijamos propagandos dalimis ar elementais. Informacijos srautams nenumaldomai didėjant jie užima vis daugiau vietos visuomenės gyvenime, o priklausomybė nuo informacijos ir jos svarba moderniam pasaulyje tik auga. *„Tai reiškia, jog per informaciją mums galima daryti ir didesnę poveikį.“*¹⁰⁸ Technologijų amžiuje, informacija *„pavirto vienu iš esminių ginklų, o sumanus manipuliavimas ja gali būti kaip atskira karybos rūšis“*¹⁰⁹.

Šiomis dienomis, klausant žinių ar sekant naujienas apie pasaulyje vykstančius konfliktus, sąvoką *„informacinis karas“* galime išgirsti praktiškai kasdien. Informacinis karas – tai bendrinis terminas, kuriuo apibūdinamos naujos karo formos ir tai vienas iš tų platesnių procesų, apie kuriuos užsiminta anksčiau. *„Informacinis karas gali būti apibrėžiamas ir suprantamas dvejopai: kaip kibernetinis karas (tai yra programišių veiksmai, kai siekiama paveikti, pažeisti informacinę infrastruktūrą) ir kaip psichologinis karas (kai netikromis naujienomis siekiama paveikti žmonių mąstymą).“*¹¹⁰ Neatsiejama informacinio karo dalimi yra laikoma propaganda su visomis jos priemonėmis ir atmainomis¹¹¹. M. Martišius informacinį karą apibūdina kaip veiksmus, kurie naudojami siekiant paveikti kitas valstybes ar priešininkus¹¹². Mokslininkas sąvokai suteikia platesnį turinį ir įvardija, kad toks karas *„susideda iš psichologinių*

¹⁰⁷ Denisenko, *supra note*, 1: 46, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹⁰⁸ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹⁰⁹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹⁰ Viktor Denisenko, „Informaciniai karai ir propaganda: iššūkiai ir tikrieji pavojai“ (iš paskaitos #LEAD cikle, Vilnius, 2019 m. rugsėjo 19 d.), <https://www.youtube.com/watch?v=IR3TXBZ8PYo>, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹¹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹² Mantas Martišius, *(Ne)akivaizdus karas: nagrinėjant informacinį karą* (Vilnius: Versus Aureus, 2010).

operacijų, elektroninio karo, karinės apgaulės, fizinio informacijos sklaidos priemonių griovimo, informacinių atakų ir apsaugos priemonių. Šios priemonės, siekiant skirtingų rezultatų, gali būti naudojamos atskirai arba kompleksiskai“. ¹¹³ Informacinių karų realumą ir pavojų yra pripažinęs ir Europos Parlamentas, kuris 2016 metais priėmė rezoliuciją „Dėl Europos Sąjungos strateginės komunikacijos, siekiant neutralizuoti prieš ją nukreiptą trečiųjų šalių propagandą“¹¹⁴ taip pripažindamas propagandos grėsmes ir konkrečiai įvardindamas Rusiją kaip jos šaltinį. „Šiuo dokumentu Europos Parlamentas išreiškė savo viešą poziciją ir sutarė, kad prieš ES nukreipta teroristinės organizacijos DAESH ir Rusijos propaganda yra pavojinga“¹¹⁵ bei išdėstė Europos Sąjungos strategiją, siekiant neutralizuoti propagandą. V. Denisenko teigia, kad „informacinio karo galia yra didžiulė. Net jeigu tu pats neigi karą ir jo nekariauji, tai visiškai nereiškia, kad jis tavęs neįtrauks“¹¹⁶. Atsitraukiant dar toliau, reikia įvardinti, jog informacinis karas yra dar platesnio reiškinio – hibridinio karo, kurio metu į vieną visumą gali susiliesti politinis susipriešinimas, konvencinis karas, informacinis karas, intervencija į kitos valstybės rinkimus ir kiti netradiciniai kenkimo kitai valstybei metodai. Rasti vieno apibrėžimo hibridiniam karui galima sakyti – neįmanoma, dėl jo įvairovės, netradicinių priemonių panaudojimo ir nenusipėjamumo. Kembridžo žodynas pateikia tokį hibridinio karo apibrėžimą – „skirtingų metodų panaudojimas siekiant pulti priešą, pavyzdžiui, neteisingos informacijos skleidimas, ar kompiuterinių sistemų atakavimas, kartu ar vietoje tradicinių karinių veiksmų“¹¹⁷. Dar ne taip seniai vykusį Baltarusijos hibridinė ataka prieš Lietuvą – neteisėtų migrantų antplūdis, kartu su propagandinių kanalų skleista melaginga informacija apie situaciją – puikiai atspindi, koks nenusipėjamas gali būti hibridinis karas. Nenukrypstant nuo temos pasakytina, kad Lietuva yra ne tik pavienių propagandos, dezinformacijos kampanijų ar melagingų žinučių taikiny, tačiau daug platesnių ir savo esme pavojingesnių procesų taikiklyje.

V. Denisenko teigimu „susidūrimas su informacinėmis ar propagandos atakomis Lietuvai nėra nauja patirtis“¹¹⁸ ir mūsų valstybė „išgyvena nuolatinę informacinę įtampą“¹¹⁹, kurios pagrindinis šaltinis – Rusija. „Informacinio karo, apie kurį šiandien kalbama vis dažniau, principus Rusija taikė Baltijos šalių atžvilgiu beveik visą laikotarpį nuo Sovietų Sąjungos žlugimo“¹²⁰. Tai patvirtinta ir VSD, kuris skelbiamame „Grėsmių nacionaliniam saugumui

¹¹³ Martišius, *supra note*, 112, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹⁴ Europos Parlamentas, „Dėl Europos Sąjungos strateginės komunikacijos, siekiant neutralizuoti prieš ją nukreiptą trečiųjų šalių propagandą“, EUROPAL.EUROPA.COM, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0441_LT.html, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹⁶ Denisenko, *supra note*, 110, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹⁷ Cambridge Dictionary, *Hybrid Warfare*, CAMBRIDGE.ORG, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hybrid-warfare>, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹⁸ Denisenko, *supra note*, 77, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹¹⁹ Denisenko, *supra note*, 1: 87, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹²⁰ Ibid, 76, žiūrėta 2024 m. vasario 10 d.

vertinime“ konstatuoja, jog „*Lietuva išlieka Kremliaus propagandos taikiniu*“¹²¹. Nepaisant propagandos sklaidos Lietuvoje apribojimų (anksčiau minėtas sistemingai dezinformaciją skleidusių rusiškų kanalų retransliavimo draudimas), pastarieji tęsia veiklą – „*palaiko ryšį su jiems turinį kūrusiais asmenimis*“¹²², o šie savo ruožtu „*renka informaciją, kuria propagandos produktus*“¹²³. Tiesa, jie dažniau naudojami Rusijos vidaus auditorijai skirtose propagandos kampanijose, o jų poveikis Lietuvos visuomenei yra mažas¹²⁴. Dėl šios priežasties „*prokremliškos propagandos platintojai Lietuvos auditorijai skirtuose produktuose dažnai vartoja į Vakarų valstybių visuomenės orientuotus naratyvus*“¹²⁵, o neretais atvejais – specialiai Lietuvos auditorijai sukurtas kampanijas.

Siekiant tinkamai reaguoti į informacinės atakas ir jas nuslopinti itin svarbu jas atpažinti ir aiškiai įvardinti, todėl toliau baigiamajame darbe nagrinėjamos Lietuvos informacinėje erdvėje dažniausiai pastaruoju metu pastebimos propagandinės ir dezinformacinės žinutės bei melagienų publikacijos ir nuolat vyraujantys naratyvai. Dėl milžiniško kiekio tokios žalingos informacijos viešojoje erdvėje, temai atskleisti įvardijami pavyzdžiai, stebimi Lietuvos ir tarptautinėje viešojoje erdvėje nuo 2022 m. sausio 1 d.

„**Ekonominis ir energetinis nepriteklis** (Kremliaus informacinės politikos įgyvendintojai bando įtikinti Vakarų visuomenes, kad dėl Rusijai taikomų tarptautinių sankcijų Vakarai patiria daugiau žalos nei Rusija, o atsisakiusios pirkti Rusijos energijos išteklis Europos valstybės sužlugdys savo ekonomikas ir nesugebės užtikrinti piliečių būtiniausių poreikių)“¹²⁶. Šį naratyvą nesunkiai paneigia strategiškai reikšmingas suskystintų gamtinių dujų terminalo-laivo „Independence“ projektas ir sėkminga jo veikla bei spartus Lietuvos ėjimas visiškai energetinės nepriklausomybės link. Šiuo metu mūsų valstybė pasigamina beveik pusę suvartojamos elektros energijos, o Energetikos ministerijos pranešime spaudai teigiama, kad visiškai apsirūpinti elektra Lietuva galės jau 2027 metais¹²⁷. Be to, Europos Sąjungos apsisprendimas mažinti energetinę priklausomybę nuo Rusijos yra paremtas adekvačiu jos energetinių išteklių, kaip hibridinio karo priemonių ir grėsmių įvertinimu. Buvęs Lenkijos Ministras Pirmininkas Mateusz Morawiecki dar 2018 m. gegužės 28 dieną vykusios NATO Parlamentinės Asamblėjos metu dujotiekį „Nord-

¹²¹ Valstybės saugumo departamentas, *supra note*, 7: 60, žiūrėta 2024 m. vasario 6 d.

¹²² Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹²³ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹²⁴ Ibid, 63, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹²⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹²⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹²⁷ 15min, „Lūžio taškas nacionalinėje energetikoje – pasigaminame beveik pusę poreikio“, 15MIN.LT, <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/energetika/luzio-taskas-nacionalineje-energetikoje-pasigaminame-beveik-puse-poreikio-664-2181774>, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

Stream 2“ įvardijo kaip Rusijos hibridinio karo ginklą¹²⁸, o mūsų valstybės politikai apie tai yra pasisakę jau ir anksčiau.

„*Vakarų valstybių supriešinimas* (Rusijos propagandistai kreipia dėmesį į Europos valstybių nesutarimus, siekia kurstyti JAV ir ES bei Vakarų ir Rytų Europos valstybių priešpriešą karo klausimais. Lietuvos informacinėje erdvėje Kremliaus politikos rėmėjai platina dezinformaciją, kad po Rusijos invazijos į Ukrainą savo gynybą pradėjusi stiprinti Lenkija kelia grėsmę Lietuvos nepriklausomybei ir teritoriniam vientisumui).“¹²⁹ Tokios žinutės, be abejonės, neatitinka realybės. Lietuvos ir Lenkijos santykiai karo Ukrainoje akivaizdoje yra tvirti. Abi valstybės aiškiai atpažįsta ir įvardija agresorių, didina gynybinius pajėgumus ir tariaisi tarpusavyje. Tai patvirtina ir dažni valstybių vadovų susitikimai. Lietuvos Respublikos Prezidento komunikacijos grupės išplatintame pranešime nurodoma, kad 2024 m. sausio 21 d. Gitanas Nausėda susitiko su į Lietuvą atvykusiu Lenkijos Prezidentu Andrzejumi Duda ir „*aptarė dvišalį bendradarbiavimą gynybos srityje, saugumo situaciją regione ir Rusijos karo Ukrainoje eigą, paramos Ukrainai klausimus*“¹³⁰.

„*Neigiamas Ukrainos, jos ginkluotųjų pajėgų ir ukrainiečių tautos įvaizdis* (Rusijos invazijos į Ukrainą pradžioje Rusijos propagandistai platino naratyvą, kad Vakarų karinė parama tik prailgins karą, o Rusijos ginkluotosios pajėgos bet kokių atveju pasieks pergalę ir bus okupuota visa Ukraina. Vėliau po Rusijos patirtų karinių pralaimėjimų ir dalies Ukrainos teritorijų išlaisvinimo, Vakarų informacinėje erdvėje Kremliaus politikos rėmėjai ėmė platinti netikras naujienas, kad Ukraina esą parduoda gautą karinę paramą trečiosioms šalims ar net pačiai Rusijai).“¹³¹ Tai, kad šis naratyvas visiškai neveikia Lietuvos visuomenės rodo absoliučios daugumos šalies gyventojų Ukrainos ir karinės, humanitarinės bei socialinės pagalbos jai ir jos žmonėms palaikymas. Nuo pirmos Rusijos karo Ukrainoje dienos iki pat dabar Lietuvos žmonės nepaliaujamai dalyvauja Ukrainos palaikymo akcijose, aukoja pinigus, automobilius, daiktus ir specialiąsias priemones. Atskiros paminėjimo vertos didžiosios paramos akcijos, organizuotos visuomenininkų ir didžiųjų paramos Ukrainai fondų. Vienos akcijos metu per tris dienas žmonės suaukojo penkis milijonus eurų bepiločio karinio drono „Bayraktar TB2“ pirkimui, kuris galiausiai gamintojų buvo padovanotas, o už surinktus pinigus apginkluotas bei suderinus su Ukrainos kariais nupirktas ir padovanotas kitos svarbios įrangos. Žinoma, tokia akcija pati savaime pritraukė Rusijos propagandos atgarsius – juoktasi, kad „ubagai susimetė kompresui negyvėliui“, o dronui

¹²⁸ „Polish PM Calls Nord Stream 2 ‘Weapon’ Of Hybrid Warfare“, RFERL.ORG, <https://www.rferl.org/a/polish-pm-calls-nord-stream-2-weapon-of-hybrid-warfare/29255392.html>, žiūrėta 2024 m. vasario 10 d.

¹²⁹ Valstybės saugumo departamentas, *supra note*, 7: 63, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Prezidento komunikacijos grupė, „Prezidentas: Lietuva ir Lenkija sutarė plėsti bendradarbiavimą gynybos srityje“, LRP.LT, <https://lrp.lt/lt/prezidentas-lietuva-ir-lenkija-sutare-plesti-bendradarbiavima-gynybos-srityje/41940>, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹³¹ Valstybės saugumo departamentas, *supra note*, 7: 63, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

dar net nepasiekus Ukrainos, buvo skelbiama, kad jis jau numuštas Rusijos karinių pajėgų. Agresoriaus nelaimei, toks informacinis puolimas tik stiprino žmonių ryžtą aukoti ir vos pasibaigus akcijai jos sumanytojas žurnalistas, visuomenininkas ir „Laisvės TV“ steigėjas Andrius Tapinas sulaukė klausimų, kada bus skelbiama nauja palaikymo akcija. Jis teigė, kad „„Bayraktar“ pirkimo istorija tapo tarsi pleistru mūsų kiek susiskaldžiusiai visuomenei“¹³². Toliau sekė tokios didelės paramos akcijos kaip: „*Radarom!*“ – kurios metu buvo surinkta daugiau kaip 14 milijonų eurų radarų, padedančių apsaugoti Ukrainos dangų, pirkimui; „*Magyla*“ – akcija skirta padėti Ukrainai įsigyti žvalgybinių dronų (surinkta daugiau kaip 400 tūkstančių eurų); „*Legion of Boom*“ – dronų kamikadžių pirkimui skirta palaikymo akcija (žmonių suaukota apie 1,7 milijono eurų); „*Dovana Putinui*“ – Rusijos diktatoriaus gimimo dienos proga A. Tapinas kvietė aukoti pinigus, kurie vėliau buvo panaudoti kitų akcijų metu (suaukota apie 380 tūkstančių eurų); „*Juodasis penktadienis*“ – į Ukrainos Prezidento kvietimą paremti Ukrainos kuriamą Jūrinių dronų laivyną sureagavę žmonės suaukojo apie 530 tūkstančių eurų, o pridėjus „*Dovanos putinui*“ lėšas, dronams skirta virš 900 tūkstančių eurų; „*Nemiegam*“ – renkamos lėšos „Laisvės TV“ kartu su Ukrainos karininkais sudėliotam reikalingos įrangos planui ir už daugiau nei 800 tūkstančių eurų ukrainiečiams perduota antidroninių sistemų bei minų iniciatorių¹³³. Nepalaužiamą lietuvių ryžtą padėti Ukrainai patvirtina faktas, kad šio magistro baigiamojo darbo rašymo metu paramos akcija „*Radarom!*“ yra atgimusi antrą kartą. Šįkart pinigai aukojami siekiant ukrainiečių kariams nupirkti „saugaus kario komplektus“, kurių sudėtyje – naktinio matymo monokuliaras, lazerinis taikiklis ir individuali antidroninė sistema¹³⁴. 2024 m. vasario 7 dieną akcijoje suaukota suma jau siekia daugiau kaip 1,9 milijono eurų. Ir visa tai – neminint nuolatinio ir reguliaraus žmonių indėlio į didžiųjų ir smulkesnių Ukrainos paramos organizacijų veiklą ir kitos ukrainiečiams suteikiamos pagalbos. Pavyzdžiui, iniciatyvos „Stiprūs kartu“ – pagalbos apsistojant nuo karo pabėgusiems ukrainiečiams. Oficialiame puslapyje teigiama, kad Lietuvos žmonės jau pasiūlė virš 10 tūkstančių vietų apsistojimui ir virš 5 tūkstančių pavežėjimų nuo valstybės sienos¹³⁵. Taigi, akivaizdu, kad Rusijos propagandai ne tik, kad nepavyksta palaužti Lietuvos gyventojų pasitikėjimo Ukrainos ginkluotosiomis pajėgomis ir pačia ukrainiečių tauta, bet ji dar labiau skatina remti užpultą valstybę ir padėti jos žmonėms.

¹³² Vismantas Žuklevičius ir Deividas Jursevičius, „Tapinas: „Bayraktar“ pirkimo istorija tapo pleistru mūsų visuomenei, planuose – žadą atimanti nauja tarptautinė akcija“, LRT.LT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1716531/tapinas-bayraktar-pirkimo-istorija-tapo-pleistru-musu-visuomenei-planuose-zada-atimanti-nauja-tarptautine-akcija>, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹³³ VšĮ „Laisvės TV“ Ukrainai organizuotos pagalbos tarpinė ataskaita, <https://laisves.tv/ukrainai/>, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹³⁴ „Prasideda paramos akcija „Radarom!“, kartu apsaugokime Ukrainos karius“, LRT.LT, <https://www.lrt.lt/naujienos/tavo-lrt/15/2177712/prasideda-paramos-akcija-radarom-kartu-apsaugokime-ukrainos-karius>, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹³⁵ Stiprūs kartu, <https://stipruskartu.lt/lt/>, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

„Ekspansiją grindžiantis istorijos naratyvas (Rusijos ekspansinė politika yra teisinama istorijos naratyvu, kuris pagrįstas manipuliacijomis apie sovietų pergalę prieš nacistinę Vokietiją. Šis naratyvas skelbia Kremliaus režimo išgalvotas išskirtines teises kontroliuoti posovietinę erdvę, o agresyvi politika ir kariniai veiksmai teisinami būtinybe šias teises ginti. Rusijos karą prieš Ukrainą V. Putinas lygino su caro Petro I žygiais, kuriais siekiama ne užgrobti, o neva susigrąžinti teisėtai priklausančias žemes. Būtinybę pulti Kremlius aiškino savo išgalvotais gynybiniais tikslais „demilitarizuoti“ ir „denacifikuoti“ Ukrainą, nes ji tariamai kelia grėsmę Rusijos saugumui).“¹³⁶

Paradoksalu, kad ši idėja, grindžiama pergale prieš nacistinę Vokietiją Antrajame Pasauliniame kare, iš esmės atkartoja jos propaguotą „gyvybinės erdvės“ teoriją. Kaip Hitlerio Vokietija, taip ir Putino Rusija aplink save mato vien potencialius ar jau esamus priešus, kurie „kelia grėsmę“, „siekia Rusijos žlugimo“, „bando sunaikinti tradicines vertybes“ ir t.t., o vienintelis būdas tokias menamas grėsmes neutralizuoti – įvairių formų agresija ir karai, ekspansija, okupacija, savo pasaulio suvokimo primetimas ir įtvirtinimas. Magistro baigiamojo darbo rašymo metu prieštaringai vertinamas Jungtinių Amerikos Valstijų žurnalistas Tucker Carlson nuvykęs į Maskvą 2024 metų vasario 6 dieną kalbino Rusijos prezidentą Vladimirą Putiną, o pokalbio vaizdo įrašą patalpino savo vaizdo įrašų dalinimosi platformos „Youtube“ kanale. Vaizdo įrašas¹³⁷ 2024 metų vasario 16 dieną yra peržiūrėtas daugiau kaip 17 milijonų kartų. Matomą interakciją tarp dviejų vyrų sunku pavadinti žurnalistiniu interviu, kadangi visas dvi valandas žurnalistas tiesiog leidžia Kremliaus vadovui klastoti ir net išsigalvoti istorinius faktus (pavyzdžiui, V. Putinas teigia, kad Ukrainos Prezidento V. Zelenskio tėvas Antrojo pasaulinio karo metu Sovietų Sąjungos kariuomenės sudėtyje kovojo prieš nacistinę Vokietiją, nors Zelenskio tėvas – Oleksandras Zelenskis yra gimęs 1947 metais. Tai yra tik vienas iš daugelio melų, pasakytų Putino, kurio paneigimas itin paprastas). Girdime skelbiamas jau pažįstamas propagandines istorijas apie neegzistuojančią Ukrainos valstybę, nacių ir neonacių egzistavimą joje ir NATO agresiją Rusijos atžvilgiu. Tiesa, interviu metu „sužinome“ ir naujų istorinių aplinkybių. V. Putinas teigė, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (toliau – LDK) iš tikrųjų galėtų vadintis Rusijos Didžiąja Kunigaikštyste, nes joje neva pagrindinė kalba buvusi rusų, o ir pačią Kunigaikštystę įkūrė rusai. Tokį istorinių faktų iškraipymą reikėtų vertinti labai rimtai. Tai galima suprasti kaip žinutę, jog Rusija buvusią LDK teritoriją laiko savo istorinėmis žemėmis, nes būtent tokia logika teisinama ir invazija į Ukrainą.

„Rusakalbių teisių pažeidimai“ yra itin dažnai ir patogus Rusijos propagandai naratyvas. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Sovietų Sąjungos sudėtyje buvusių valstybių, gyvena

¹³⁶ Valstybės saugumo departamentas, *supra note*, 7: 62, žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.

¹³⁷ Tucker Carlson, „Exclusive: Tucker Carlson interviews Vladimir Putin“, žiūrėta 2024 m. vasario 16 d., <https://www.youtube.com/watch?v=fOCWBhuDdDo>.

daug rusakalbių, todėl propagandistams nesunku bet kokią jų idėją pritempti prie neva pažeidinėjamų rusakalbių teisių ir vaidinti gelbėtoją, teisingumo ieškotoją. Akivaizdu, kad jokie rusakalbių teisių pažeidimai iš tikrųjų neegzistuoja, o tokie kaltinimai, girdimi iš valstybės, kurioje asmenys, nepritariantys režimo dėstomai pasaulėvokai, yra suimami, o protestų metu dar ir sumušami specialiųjų tarnybų pareigūnų, nubaudžiami realiomis laisvės atėmimo bausmėmis, skamba siurrealiai. Tačiau tai Krekliui nėra svarbu, nes ši pasakojimo linija skirta vidinei rinkai ir ja siekiama nuteikti Rusijos visuomenę prieš Baltijos valstybes, parodyti jas kaip agresores, mažumų engėjas ir priešes.

„Karą Ukrainoje išprovokavo NATO“. Šią istoriją Kreklius skleidžia kaip invazijos į Ukrainą pateisinimą. Pasakojama, kad neva agresyvi NATO ekspansija nepaliko jokios kitos išeities Rusijai kaip tik gintis, tačiau informuotas ir tikrą informaciją girdintis žmogus žino, jog NATO yra gynybinis aljansas ir niekada nei aukščiausių jo pareigūnų pasisakymuose, nei juo labiau kokiuose nors veiksmuose neįmanoma įžvelgti provokacijų ar agresijos. Nepriklausomos ir suverenios valstybės yra laisvos apsispręsti dėl stojimo į aljansą, o toks apsisprendimas yra išskirtinai tų valstybių reikalas, o ne agresorės Rusijos preferencijų tenkinimo procesas.

„Baltijos valstybių ir kitų SSRS įtakos sferoje buvusių valstybių istorijos klastojimas“. Kreklius aktyviai skleidžia melagingus istorinius pasakojimus, siekdamas palaikyti Rusijos visuomenei įdiegtą klaidingą istorijos vertinimą ir pakeisti kitų valstybių gyventojų, paveikių skleidžiamai propagandai, supratimą apie praeities įvykius. Rusijos propagandos mašina nuolat melagingai aiškina, jog Lietuva ir kitos valstybės į Sovietų Sąjungą įstojo savo noru, jog sovietų okupacijos apskritai nebuvo, o Baltijos valstybėse su okupantais kovoję ir savo valstybių laisvės siekę partizanai yra ne kas kitas, kaip po Antrojo pasaulinio karo pabaigos užsilikę naciai bei kuria ir platina kitas, su tikrove niekaip nesusijusias istorijos atmainas, kurias bando pristatyti kaip objektyvią tiesą.

Kaip minėta anksčiau, aptarti Krekliaus propagandiniai naratyvai absoliučios daugumos lietuvių neveikia ir veikiau yra skirti Rusijos gyventojų mąstysenos formavimui, siekiant pateisinti dėl karo, sankcijų ir valstybės izoliacijos kylančius sunkumus pačiai valstybei agresorei ir dėl jų apkaltinti Vakarų. Tačiau tokie ir panašaus tipo pasakojimai vis dėlto susilaukia tam tikro atgarsio mūsų valstybėje. Rusijos propagandinius naratyvus kartoja, jiems pritaria ir patys melagienas kuria įvairūs marginalūs veikėjai. Galima kvestionuoti tokių asmenų veiklos motyvus, finansavimo šaltinius ir jų asmeninio pasaulio įvykių suvokimo atitiktį skleidžiamoms idėjoms, tačiau negalima ignoruoti paties jų veikimo ir keliamų grėsmių. Nuo koronaviruso pandemijos pradžios radosi vis daugiau tokių asmenų, kurie stengiasi sėti visuomenėje nepasitenkinimą skleisdami netiesą jautriomis temomis, manipuliuodami žmonių emocijomis Rusijos sukulto karo Ukrainoje akivaizdoje.

Pastaruoju metu aktyviausiai skleidami dezinformaciją ir dalindamiesi Rusijos propagandos ir jai naudingais naratyvais veikia tokie asmenys kaip Antanas Kandrotas, Laurynas Ragelskis, Andrius Lobovas, Rūta Janutienė, Valdas Tutkus, Vaidas Lekstutis, Giedrė Gorienė, Artūras Orlauskas, Eduardas Vaitkus ir kt. Tai, kad dalis šių asmenų yra teisti, o kai kurie – ir ne kartą (pavyzdžiui, Antanas Kandrotas, dar žinomas pravarde „Celofanas“, kelis kartus teistas už finansinius nusikaltimus, šiuo metu atliekantis realią laisvės atėmimo bausmę ir pripažintas kaltinamuoju dar ne vienoje byloje) – nestebina, tačiau įdomu tai, kad tokių asmenų tarpe aktyviai veikia buvusi žurnalistė Rūta Janutienė ir net buvęs Lietuvos kariuomenės vadas Valdas Tutkus, kuris šio baigiamojo darbo rašymo metu yra pranešęs ir apie savo siekį kandidatuoti Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose. Pagrindinės minėtų asmenų transliuojamos žinutės susijusios su **1) propagandos, dezinformacijos, melagienų ir abejonių dėl karo Ukrainoje skleidimu; 2) Ukrainos valdžios, kariuomenės ir Ukrainos paramos organizacijų diskreditavimu; 3) Lietuvos ir kitų Vakarų valstybių pozicijos Rusijos atžvilgiu kritika, menkinimu ir pašėpimu; 4) Rusijos grobikiškos užsienio politikos pateisinimu, karo nusikaltimų neigimu; 5) demokratiškai išrinktos Lietuvos Respublikos valdžios ir ES diskreditavimu, idėjomis ir raginimais išstoti iš bendrijos; 7) seksualinių mažumų niekinimu.**

Tokius asmenis dalintis valstybei ir visuomenei žalinga informacija kaip niekada anksčiau įgalina šiuolaikinės technologijos. Nemaža dalis antivalstybinę veiklą vykdančių asmenų turi susikūrę savo internetines svetaines, paskyras socialiniuose tinkluose, arba ir svetaines, ir paskyras (pavyzdžiui, Antano Kandroto paskyra „*Celofanas LIVE (Antanas Kandrotas)*“, Giedrės Gorienės bei Rūtos Janutienės kanalai „*KomentarasTV*“ ir „*OpTV*“ vaizdo įrašų dalijimosi platformoje „*Youtube*“, Vaido Lekstučio kuriojama interneto svetainė „*bukimevieningi.lt*“ ir jo „*Youtube*“ kanalas „*Vaidas Žemaitis*“ ir kt.), kurių dėka tikrovės neatitinkančią informaciją minimi veikėjai gali paskleisti akimirksniu. Ši informacija skleidžiama milžiniškais kiekiais – pavyzdžiui vien kanale „*KomentarasTV*“ per pirmą 2024 metų mėnesį įkelta apie 30 vaizdo įrašų, tai yra, praktiškai po įrašą kasdien, o jų peržiūros svyruoja nuo 3,5 iki 50 tūkstančių. Tokie peržiūrų skaičiai, lyginant su visa Lietuvos populiacija, yra nedideli ir gali atrodyti, kad pavojaus nėra, tačiau tai nebūtų visiškai teisingas vertinimas. Bet kokia mintis, iš esmės, yra mirusi, kol ji yra tyli, neįgarsinta, tačiau „*idėja, patekusi į komunikacinę lauką, tarsi įteisinama*“¹³⁸. Tai nereiškia, kad išsakyta informacija yra teisinga ar įteisinta teisės požiūriu, tačiau „*jei idėja pradeda laisvai ir palčiai cirkuliuoti, auditorija priima ją kaip tinkamą aptarti*“¹³⁹, imama ja dalintis. Be to, socialiniai tinklai yra itin palanki terpė propagandos skleidėjams ir įgalina juos kurti daugumos iliuziją. Net ir uždarius vieną svetainę, ar kanalą dėl atviro dezinformacijos skleidimo, niekas

¹³⁸ Martišius, *supra note*, 2: 48, žiūrėta 2024 m. vasario 11 d.

¹³⁹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 11 d.

nesustabdys asmens nuo kitų sukūrimo, dar daugiau – itin didele problema tampa netikrų paskyrų kūrimas, kadangi jų skaičius nėra niekaip apribotas. Žmonės kurdami paskyras gali meluoti, pateikti skirtingus duomenis ir turėti bei valdyti ne vieną ir ne dvi skirtingas socialinio tinklo paskyras, kuriose dalinamasi netikra informacija. To pavyzdys – vadinamasis rusų „Trolių fabrikas“, „kurio darbuotojai sukuria šimtus [net tūkstančius - aut. past.] neegzistuojančių žmonių anketų“¹⁴⁰, turėdami tikslą dalintis netikra informacija ir kitus platformos vartotojus „itikinti, jog socialinio tinklo dauguma vartotojų palaiko būtent šią poziciją“¹⁴¹. Tokią iliuziją padeda kurti ir pačių socialinių tinklų siūloma reklamos (angl. – „boost“) paslauga, kuri už nedidelį mokestį iškelia paskelbtą įrašą naujienų sraute virš kitų, jį rodo dažniau, platesnei auditorijai asmenų, pasinaudojus tokia paslauga įrašas gali būti net paryškinamas ar kitaip vaizdingiau nei įprastai įforminamas.

Taigi, galima sakyti, kad į Lietuvos valstybę ir jos visuomenę nukreiptais propagandiniais naratyvais skiriamas didelis dėmesys sovietmečio romantizavimui, skleidžiama dezinformacija Rusijos vykdomo karo Ukrainoje tema, hiperbolizuojami ir eskaluojami įvairūs vykstantys politiniai ir visuomeniniai procesai bei nesutarimai, kurie demokratinėje valstybėje yra savaime suprantami, natūralūs ir normalūs reiškiniai. Tokiais veiksmais siekiama pavaizduoti Lietuvos Respubliką kaip nepavykusią valstybę (angl. – „failed state“), kuri per nepriklausomybės metus nieko nepasiekė.

2.2. Žodžio ir saviraiškos laisvės santykis su propagandos, dezinformacijos ir melagienų skleidimu

Pastebėtina pavojinga tendencija, kai anksčiau minėtų asmenų transliuojamomis ar kitomis panašiomis, informacinėje erdvėje pastebimomis dezinformacinėmis žinutėmis dalijasi, ar jas savo pasisakymuose atkartoja ir kai kurie politikai. Tokia situacija turi būti vertinama itin rimtai, nes politikas jau nebegali būti laikomas tiesiog marginalių pažiūrų veikėju – jis yra piliečių išrinktas visuomenės atstovas, kuris savo didesniai ar mažesniai rinkėjų ratui yra autoritetas ir jo skelbiama informacija žmonės yra linkę pasitikėti. Net jei dalinamasi neteisinga informacija, kuri atitinka Kremliaus skleidžiamus naratyvus. Vienas tokių politikų ir bene aktyviausiai socialiniuose tinkluose neteisinga informacija besidalijantis yra Lietuvos Respublikos Seimo narys Remigijus Žemaitaitis. Žymiausias jo išsišokimas, iššaukęs teisinės pasekmes – 2022 m. liepos 11, 16 ir rugpjūčio 9 d. įrašai socialiniame tinkle „Facebook“, kuriuose Seimo narys teigė, jog viešosios įstaigos „LaisvėsTV“ inicijuotos Ukrainos palaikymo akcijos, kurios metu buvo renkami

¹⁴⁰ Martišius, *supra note*, 2: 193, žiūrėta 2024 m. vasario 12 d.

¹⁴¹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 12

pinigai kovinio drono „Bayraktar TB2“ pirkimui, metu lėšos buvo renkamos neskaidriai, o pačios „LaisvėsTV“ steigėjas Andrius Tapinas už surinktus pinigus išvyko žaisti pokerio į Jungtines Amerikos Valstijas ir juos ten pralošė.

Dėl šių ir kitų įrašuose išdėstytų teiginių „į Klaipėdos apylinkės teismą su ieškiniu kreipęsis visuomenininkas A. Tapinas ir jo įkurta viešoji įstaiga „Laisvės TV“ prašė pripažinti, jog R. Žemaitaičio skelbta informacija apie jo įkurtos viešosios įstaigos, jo paties organizuotas paramos akcijas Ukrainai (pareiškimai apie pinigų rinkimų kovinio drono „Bayraktar“ pirkimą, A. Tapino neva praloštus pinigus ir pan.) būtų pripažinta neatitinkanti tikrovės, žeminanti asmens garbę ir orumą, „Laisvės TV“ dalykinę reputaciją“¹⁴². Nors Seimo narys teisme aiškino, „kad savo komentaruose apie galimai „nusuktus tūkstančius“ minėdamas „Andriuką“, neturėjo omenyje A. Tapino“¹⁴³ ir „keldamas klausimus apie paramos Ukrainai akcijų skaidrumą, tiesiog siekė įgyvendinti bendrąjį gėrį, tai yra vykdyti paramos panaudojimo kontrolę“¹⁴⁴, teismas pasisakė vienareikšmiškai ir griežtai. „Nustatyta kad, nors dėstomą informaciją buvo bandoma pateikti kaip nuomonę, naudojant klausiamąją formą, žodį „galimai“, tačiau išanalizavęs visą įrašų turinį, teismas padarė išvadą, kad pateikiama informacija turi ryškių faktų konstatavimo bruožų, todėl pripažino, kad minėtuose įrašuose pateikta informacija kvalifikuotina, kaip žinia, o ne nuomonė.“¹⁴⁵ Taigi, „teismas pripažino, kad R. Žemaitaitis savo „Facebook“ paskyroje apie ieškovus viešai paskleidė tikrovės neatitinkančią informaciją, kuri žemina A. Tapino garbę ir orumą bei „Laisvės TV“ dalykinę reputaciją, įpareigojo atsakovą socialiniame tinkle „Facebook“ savo paskyroje per dvi savaites nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos paskelbti tikrovės neatitinkančią informaciją paneigiantį pranešimą, kuris turi likti minėtoje atsakovo paskyroje socialiniame tinkle „Facebook“ neribotą laiką ir panaikinti (ištrinti) atitinkamus įrašus. Taip pat teismo sprendimu iš R. Žemaitaičio A. Tapinui priteista 2 tūkst. eurų, o „Laisvės TV“ – 1 tūkst. eurų neturtinės žalos atlyginimo“¹⁴⁶. Tiesa, Seimo narys tokį teismo sprendimą apskundė apeliacinės instancijos teismui teigdamas, kad „savo paskyroje jokios klaidinančios ar tikrovės neatitinkančios informacijos apie ieškovus nepaskelbė, o tik išdėstė savo nuomonę“¹⁴⁷. Klaipėdos apygardos teismas savo nutartimi atmetė Seimo nario Remigijaus Žemaitaičio apeliacinį skundą ir paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą, pripažindamas, kad R. Žemaitaitis

¹⁴² Gytis Pankūnas, „Teismas: Žemaitaičio paskleista informacija apie Tapiną ir „Laisvės TV“ neatitinka tikrovės, žemina garbę ir orumą“, LRT.LT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2149714/teismas-zemaitaicio-paskleista-informacija-apie-tapina-ir-laisves-tv-neatitinka-tikroves-zemina-garbe-ir-oruma>, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁴³ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁴⁴ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁴⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁴⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁴⁷ Ingrida Steniulienė, „Žemaitaitis prašo panaikinti teismo sprendimą dėl Tapino šmeižimo“, LRT.LT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2181467/zemaitaitis-praso-panaikinti-teismo-sprendima-del-tapino-smeizimo>, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

peržengė saviraiškos laisvės ribas, o jo „Facebook“ paskyroje paskelbti teiginiai žemina A. Tapino garbę ir orumą bei „Laisvės TV“ dalykinę reputaciją¹⁴⁸. Tikėtina, kad šis teisminis procesas ir jo galutinis rezultatas turės didelės reikšmės ateityje vertinant socialiniuose tinkluose skleidžiamas melagingas žinutes, net kai tai daro Seimo nariai. Šiuo metu vyksta ir dar keli teisminiai procesai susiję su anksčiau minėtų, prokremliškais pasisakymais garsėjančių, asmenų žinutėmis informacinėje erdvėje apie paramos Ukrainai organizacijas ir jų vykdomą veiklą. Tikėtina, kad visi šie procesai gali suardyti šią, propagandistų taip mėgstamą, „žodžio laisvės priedangą“.

Tiek minėtame pavyzdyje, tiek apskritai pastaruoju metu pastebima, kad skelbdami tikrovės neatitinkančią informaciją ar palaikydami propagandinį naratyvą asmenys prisidengdami žodžiu „galimai“ tikisi, jog demokratijos užtikrinama žodžio laisvė juos apsaugos nuo teisinės atsakomybės. Išties, žodžio ir saviraiškos laisvė yra viena iš pagrindinių demokratinio pasaulio vertybių, leidžiančių žmogui laisvai ir nevaržomai mąstyti, samprotauti ir nebijoti persekiojimo už kitokį pasaulio matymą. Tokia teisė įtvirtinta jau minėtuose Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Europos Žmogaus Teisių Konvencijos straipsniuose, o taip pat ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (toliau – Deklaracija) 19 straipsnyje, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau – Paktas) 19 straipsnyje ir kituose tarptautiniuose teisės aktuose. Minėtame Deklaracijos straipsnyje teigiama, kad *„Kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti; ši teisė apima laisvę nekliudomam turėti savo nuomonę ir ieškoti informacijos bei idėjų, jas gauti ir skleisti visokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybės sienų“*¹⁴⁹. *„Konkretinant šio straipsnio mintį, kiekvienas žmogus turi teisę nevaržomai reikšti savo nuomonę.“*¹⁵⁰ Pakto 19 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad *„Kiekvienas žmogus turi teisę į saviraiškos laisvę; ši teisė apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti bet kokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra“*¹⁵¹, o 3 dalyje teigiama, jog *„Naudojantis šio straipsnio 2 dalyje numatytomis laisvėmis atsiranda ypatingos pareigos ir ypatinga atsakomybė. Todėl naudojimasis gali būti tam tikrais atžvilgiais ribojamas, tačiau tik tiek, kiek numato įstatymai ir yra būtina: a) kitų asmenų teisėms ir reputacijai gerbti; b) valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ar dorovei apsaugoti“*¹⁵². Akivaizdu, kad vadovaujantis minėtais dokumentais ir anksčiau šiame darbe pristatyta LRKT praktika – kurioje Teismas aiškiai pasisakė, jog laisvė reikšti įsitikinimus

¹⁴⁸ „Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-381-618/2024“, LITEKO.TEISMAI.LT, žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=106c39b1-5db3-466d-a114-6764a77a45fe>.

¹⁴⁹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, LRS.LT, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁵⁰ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁵¹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, LRS.LT, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁵² Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

nesuderinama su nusikalstama veika – žodžio laisvė nėra visiškai absoliuti ir egzistuoja pagrindai, kuriems esant, ji gali būti apribota. Tai iliustruoja jau minėtas atvejais, kai už tikslingą dezinformacijos ir propagandos skleidimą buvo sustabdytas rusiškų televizijos kanalų retransliavimas.

Apribojimų pagrindai teisiniame reguliavime gana platūs, ypač Pakto formuluotėje, kur vartojamos gana abstrakčios valstybės saugumo, viešosios tvarkos, gyventojų dorovės sampratos, todėl „*realiai draudimas gali aprėpti kone viską*“¹⁵³, tačiau „*verta pažymėti, kad [...] įvairių draudimų bei apribojimų klausimas daugumai ekspertų atrodo iš esmės diskutuotinas*.“¹⁵⁴ Kadangi „*propaganda nėra išimtinai kare naudojamas dalykas*“¹⁵⁵, o „*kasdienis žmonių civilinio gyvenimo palydovas*“¹⁵⁶ (prisiminkime baltosios propagandos pavyzdžius formuojant visuomenės nuomonę sveikatingumo, priklausomybių ar kitais klausimais), tarptautiniuose dokumentuose nekalbama, „*kad propaganda ir dezinformacija turėtų būti draudžiama*“¹⁵⁷. Draudimas numatytas tik akivaizdžiai karo propagandai. Nors dezinformacijos draudimas numatytas nacionaliniuose mūsų valstybės teisės aktuose, sakyti, kad klausimas išspręstas – negalima. „*Tarptautiniuose dokumentuose, kurie po jų ratifikavimo yra sudedamoji Lietuvos teisinės sistemos dalis, dezinformacija nedraudžiama*.“¹⁵⁸ Jeigu propaganda ir dezinformacija yra, iš esmės, nedraudžiamos, lieka klausimas, ką daryti su asmenimis, kurie prisidengdami žodžio laisve ir pasinaudodami socialinių tinklų galimybėmis dalinasi melagienomis?

Europos Saugumo ir bendradarbiavimo asociacijos Žiniasklaidos laisvės atstovo institucija, prižiūrinti, kaip organizacijos narės užtikrina žiniasklaidos laisvės principus, kartu su kitų organizacijų atstovais yra priėmusi bendrą deklaraciją dėl saviraiškos laisvės ir netikrų žinių, dezinformacijos ir propagandos¹⁵⁹. Šiame dokumente numatyta, kad apribojimai saviraiškos laisvei galimi tik tuo atveju, kai atitinka tarptautinę teisę ir Pakto reikalavimus. Deklaracijoje skelbiama, kad „*bendro pobūdžio draudimai skleisti informaciją, kuri yra paremta neaiškiomis ir dviprasmiškomis idėjomis, įskaitant „melagienas“ ar „neobjektyvią informaciją“, yra nesuderinami su tarptautiniais standartais dėl saviraiškos laisvės ribojimų ir turėtų būti panaikinti*“¹⁶⁰. Taigi, norima pasakyti, kad net akivaizdžiai melagienomis besidalinančių asmenų

¹⁵³ Martišius, *supra note*, 2: 56, žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.

¹⁵⁴ Denisenko, *supra note*, 1: 114, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁵⁵ Martišius, *supra note*, 2: 56, žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.

¹⁵⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.

¹⁵⁷ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.

¹⁵⁸ Ibid, 63, žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.

¹⁵⁹ Jungtinių Tautų specialusis pranešėjas nuomonės ir žodžio laisvės klausimais, Europos bendradarbiavimo ir saugumo organizacijos Žiniasklaidos laisvės atstovas, Amerikos valstybių organizacijos specialusis pranešėjas saviraiškos laisvės klausimais ir Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisijos specialusis pranešėjas saviraiškos laisvės ir prieigos prie informacijos klausimais, „Joint Declaration On Freedom Of Expression And “Fake News”, Disinformation And Propaganda“, OSCE.ORG, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>, žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.

¹⁶⁰ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.

negalima riboti, nes tai neatitiktų tarptautinių saviraiškos laisvės standartų. Tarptautinės organizacijos publikuodamos šį dokumentą skelbia, kad jų nuomone „žodžio laisvė yra didesnė ir svarbesnė vertybė nei propagandos keliama grėsmė“¹⁶¹, o priemonės jai sustabdyti padaro daugiau žalos negu naudos. Su tokiu situacijos matymu būtų galima sutikti taikos metu, bet ar galima tam pritarti ir vykstant didžiausiam kariniam konfliktui Europoje nuo Antrojo pasaulinio karo? Galima sakyti, kad „propagandos ir melagienų sklaida [...] yra kaina, kurią moka demokratinės šalys už visų teisę laisvai reikšti nuomonę ir mintis“¹⁶², bet Rusijos sukulto karo Ukrainoje akivaizdoje, kai agresorius, giliai įklimpęs į pradėtą konfliktą, atvirai grasina, jog kitos taikinyje – Baltijos valstybės, Rusijos kanalų ir jai prijauciančių asmenų skleidžiama propaganda, dezinformacija bei melagienos turėtų būti vertinamos kaip ypatingo lygio grėsmės, kurių egzistavimas savaime turėtų būti pakankamu pagrindu tam, kad jų suvaldymas ir prevencija iškiltų aukščiau už piktnaudžiavimą saviraiškos ir žodžio laisve. Ironiška, kad skleidžiantys žalingą informaciją propagandistai, prisidėdami prie Rusijos grobikiškos politikos, jos siekio sužlugdyti Vakarų valstybių puoselėtą demokratiją ir visą, ką ji savyje talpina, vos pajautę, jog už savo veiksmus gali susilaukti atsakomybės, slepiasi būtent už demokratijos saugomų vertybių – žodžio ir saviraiškos laisvės. Tačiau vis dėlto, kad ir kokia stipri būtų „saviraiškos laisvės“ gynybinė linija, net ir ji ne visada gali padėti atvirai pavojingą informaciją skelbiantiems asmenims.

Europos Žmogaus Teisių Teismo (*toliau* – EŽTT) jurisprudencijoje būta atvejų, kai Teismas aiškiai įvardijo, kokiais atvejais EŽTK 10 straipsnio garantuojama saviraiškos laisvė baigiasi. 2015 m. spalio 15 d. sprendime byloje *Perinçek prieš Šveicariją* EŽTT pasisakė, jog ypatingais atvejais, kai akivaizdžiai matyti, jog išsakyti teiginiai prasilenkia su EŽTK saugomomis vertybėmis, o naudojantis saviraiškos laisvę užtikrinančiu 10 EŽTK straipsniu nukrypstama nuo tikrosios jo paskirties, vadovaujantis Konvencijos 17 straipsniu, saviraiškos laisvės kriterijus netaikomas¹⁶³. Kaip pavyzdį galima įvardinti tarptautinių nusikaltimų neigimą, jų teisinimą ar pritarimą jiems, kadangi būtent dėl Armėnų genocido neigimo Šveicarijoje nuteistas Turkijos nacionalistų politinis aktyvistas Doğu Perinçek kreipėsi į EŽTT dėl saviraiškos laisvės pažeidimo. Nors minėtoje EŽTT byloje saviraiškos laisvės pažeidimas buvo nustatytas, Teismo įtvirtinta nuostata dėl saviraiškos laisvės kriterijaus netaikymo tapo itin svarbia nagrinėjant panašaus pobūdžio bylas nacionaliniuose teismuose. Ne išimtis ir Lietuva. Bylose, kuriose asmenys traukiami baudžiamojon atsakomybėn dėl tarptautinių nusikaltimų neigimų, pritarimo jiems, nacionaliniai teismai remiasi būtent šia EŽTT nuostata. Tokios bylos apžvelgiamos kitame šio

¹⁶¹ Martišius, *supra note*, 2: 60, žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.

¹⁶² Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.

¹⁶³ „Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios Kolegijos 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Perinçek prieš Šveicariją*“, ECHR.CO.E.INT, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2227510/08%22\],%22itemid%22:\[%22001-158235%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2227510/08%22],%22itemid%22:[%22001-158235%22]}).

skyriaus poskyryje. EŽTT ankstesnę savo praktiką įtvirtino ir 2018 m. balandžio 17 d. sprendime dėl priimtino byloje *Roj TV A/S prieš Daniją*¹⁶⁴. Danijoje įsteigta televizijos kompanija nacionalinių teismų buvo nuteista, o jos licencija atimta už, kad dalis kanale transliuojamų laidų reklamavo Kurdistanio darbininkų partiją – ES, JAV, Kanadoje ir Australijoje laikomą teroristine organizacija, jos kovotojus pristatė didvyriais ir pakartotinai kurstė jungtis į organizaciją bei dalyvauti kovose. Televizijos kompanija kreipėsi į EŽTT teigdama, kad buvo pažeista saviraiškos laisvė, tačiau Teismas priminė ankstesnę savo praktiką ir pabrėžė, kad kanalo veiksmai prasilenkia su EŽTK saugomomis vertybėmis, todėl vadovaujantis 17 Konvencijos straipsniu išsakytiems teiginiais ir transliuotai informacijai netaikoma EŽTK garantuojama saviraiškos laisvės apsauga. Televizijos kreipimasis į EŽTT neskundžiamu sprendimu buvo atmestas.

Taigi, galima sakyti, kad neretai tarptautiniai teisės aktai užtikrina itin plačias saviraiškos laisvės ribas ir netgi nenumato draudimo dezinformuoti ar skleisti melagingą, klaidinančią informaciją ar propagandą apskritai, tačiau net ir juose numatytos tam tikros išimtys, kurias įtvirtinta ir EŽTT praktika. Natūralu, jog karo Ukrainoje kontekste norima matyti kuo mažiau už valstybingumą ir nepriklausomybę kovojančią valstybę diskredituojančių žinučių, tačiau čia „Lietuvai kyla dvigubas iššūkis – ne tik apginti savo informacinę erdvę, bet ir likti ištikimai liberalios demokratijos vertybėms“¹⁶⁵. Propagandos eksperto V. Denisenko teigimu: „Labai svarbu išlaikyti šaltą protą ir nustatyti ribas, kurios galėtų atskirti tyčia formuojamą propagandinį naratyvą nuo nuomonės pateikimo“¹⁶⁶.

2.3. Teisinės priemonės kovai su informacinėmis grėsmėmis ir baudžiamųjų bylų pagal baudžiamojo kodekso 170² straipsnį apžvalga

Valstybė aiškiai suprasdama informacinio karo ir visų jo formų egzistavimą bei pavojingumą, atpažindama valstybes agresores, viename svarbiausių saugios valstybės raidą ir kryptį įtvirtinančių dokumentų – Nacionalinio saugumo strategijoje (*toliau - Strategija*) aiškiai įvardija prioritetus kovoje su informacinėmis grėsmėmis. Strategijos 37.5 punkte numatyta, jog siekiant užtikrinti nacionalinį ir visuomenės saugumą būtina „plėtoti valstybės institucijų ir įstaigų gebėjimus vykdyti kryptingą kovą su dezinformacija“¹⁶⁷. Šis Strategijos punktas įgalina įstatymų

¹⁶⁴ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas dėl priimtino byloje *Roj TV A/S prieš Daniją*“, ECHR.COE.INT, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-183289%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-183289%22]}).

¹⁶⁵ Denisenko, *supra note*, 1: 114, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁶⁶ Ibid, 113, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d.

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimas, „Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimo Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. gruodžio 16 d. nutarimo Nr.XIV-795 redakcija“, LRS.LT, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.167925/asr>.

priėmėjus teisėkūros būdu suteikti įvairioms institucijoms įgaliojimus kovai su dezinformacija ir netiesa. Stebint įvairiausias Lietuvos informacinėje erdvėje paplitusias propagandines temas ir naratyvus, suvokiant jų keliamą pavojų – kyla klausimas, ar valstybės turimos teisinės priemonės yra pakankamos ir veiksmingos kovoje su informacinėmis grėsmėmis? Atsakymas, ko gero, priklauso nuo požiūrio. Nors Konstitucijoje ir Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 2 dalyje¹⁶⁸ numatyti dezinformacijos draudimai, dėl ratifikuotų tarptautinių dokumentų teisės viršenybės, jie yra „*labiau šūkis nei efektyvi teisės norma*“¹⁶⁹. Be to, už Visuomenės informavimo įstatyme numatyto draudimo platinti dezinformaciją nesilaikymą, atsakomybė numatoma tik viešosios informacijos rengėjams, arba kitiems asmenis, sudariusiems sutartį su rengėjais, tai yra, televizijos ar radijo kanalų transliuotojams ir (ar) retransliuotojams, bet ne pavieniams fiziniams asmenims, turintiems prieigą prie didelės auditorijos kitais kanalais (pavyzdžiui, socialiniai tinklai ar vaizdo įrašų dalijimosi platformos).

Jeigu atsakomybė fiziniams asmenims nenumatyta įstatyme, gal tokia teisės norma egzistuoja kodifikuotuose teisės aktuose? Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodekse¹⁷⁰ (*toliau* – ANK) apskritai neužsimenama nei apie propaganda, nei apie dezinformaciją, nei apie melagienas. Ten nerasime net teisės normos, kurioje bent paviršutiniškai būtų kalbama apie kokią nors atsakomybę pavieniams fiziniams asmenims už viešojoje erdvėje paskleistą tikrovės neatitinkančią informaciją. Artimiausias savo turiniu straipsnis yra 524-as¹⁷¹, kuriame numatyta atsakomybė už nacistinių, komunistinių simbolių, totalitarinių ar autoritarinių režimų simbolių platinimą ar demonstravimą, tačiau tai nėra atsakomybė už tokių režimų propagandinių naratyvų platinimą ar palaikymą. Tiesa, reikia paminėti, jog ANK 477 straipsnis¹⁷² numato atsakomybę už LRTK sprendimų nevykdymą. Pravartu atsiminti LRTK sprendimą, kuriuo buvo uždraustas tokių rusiškų ir baltarusiškų televizijos kanalų kaip „Planeta RTR“, „Rossija 24“, „NTV Mir“, „Belarus 24“, „PBK“ ir „TVCi“ retransliavimas, taigi, jei tokio LRTK sprendimo nebūtų laikomasi ir kanalai toliau būtų retransliuojami – už tai grėstų administracinė atsakomybė pagal minėto ANK straipsnio 3 arba 4, jei nusižengimas padarytas pakartotinai, dalį. Vis dėlto pavieniai fiziniai asmenys administracine tvarka už propagandinius, dezinformacinius pasisakymus ar melagių sklaidimą nėra baudžiami.

¹⁶⁸ „Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas“, *supra note*, 72, žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.

¹⁶⁹ Martišius, *supra note*, 2: 63, žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.

¹⁷⁰ „Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas“, LRS.LT, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b8d908c0215b11e58a4198cd62929b7a/asr>, žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.

¹⁷¹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.

¹⁷² Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 24 d.

Tiesiogiai įvardinto propagandos, dezinformacijos ar melagienų draudimo nerasime ir Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse¹⁷³ (toliau – BK), tačiau šiam tikslui gali pasitarnauti BK 170² straipsnis „*Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų neigimas ar šiurkštus menkinimas*“¹⁷⁴. Šios teisės normos hipotezėje numatyta, pagal minėtą straipsnį atsako „*tas, kas viešai pritarė Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais pripažintiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, juos neigė ar šiurkščiai menkino, jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta ar galėjo būti sutrikdyta viešoji tvarka, taip pat tas, kas viešai pritarė SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, arba 1990-1991 metais įvykdytiems kitiems agresiją prieš Lietuvos Respubliką vykdžiusių ar joje dalyvavusių asmenų labai sunkiems ar sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikai arba labai sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikos gyventojams, juos neigė ar šiurkščiai menkino, jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta ar galėjo būti sutrikdyta viešoji tvarka*“¹⁷⁵. Už tokį nusikaltimą numatyta sankcija – bauda arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki dvejų metų, o už numatytas veikas atsakomybė kyla ir juridiniam asmeniui¹⁷⁶.

Teisės norma yra kompleksiška, todėl tikslinga ją detaliau aptarti. Atsakomybė pagal BK 170² straipsnį kyla už: **1)** viešą pritarimą Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais ar įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais pripažintiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams; **2)** viešą pritarimą SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, arba 1990-1991 metais įvykdytiems kitiems agresiją prieš Lietuvos Respubliką vykdžiusių ar joje dalyvavusių asmenų labai sunkiems ar sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikai arba labai sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikos gyventojams. Pastebėtina, kad 170² straipsnio 2 dalyje už tokį nusikaltimą numatyta atsakomybė ir juridiniam asmeniui. Baudžiamoji atsakomybė kyla ir už tokių nusikaltimų neigimą ar šiurkštų menkinimą. Baudžiamajai atsakomybei kilti pagal šį straipsnį egzistuoja ir būtinosios sąlygos – nusikalstama veika turi būti padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl veikos padarymo turi būti sutrikdyta ar galėjo būti sutrikdyta

¹⁷³ „Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas“, LRT.LT, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d.

¹⁷⁴ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d.

¹⁷⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d.

¹⁷⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d.

viešojo tvarka, tačiau formalioji nusikaltimo sudėtis nereikalauja pasekmių atsiradimo atsakomybei kilti. Vertinant sąlygas galima suprasti, kad tokio pobūdžio mintys vertintinos kaip įstatymo pažeidimas tik tuo atveju, kai išsakomos garsiai. Asmeniui niekas neuždraus užsiimti minėta neteisėta veikla, kol jis tai daro tyliai, pats sau ir savo mintimis nesidalina. Priešingu atveju valstybė rizikuoja, kad bandymas riboti tai, kaip žmogus mąsto, gali būti vertinamas kaip sąžinės laisvės ribojimas, kuris yra draudžiamas tarptautiniais teisės aktais ir Konstitucija, kurios 26 straipsnyje skelbiama, jog „*Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma*“¹⁷⁷. Nepaisant to, BK 170² straipsnis gali būti suprantamas kaip galinga teisinė priemonė kovai su propaganda, kadangi jame numatyti draudžiami veiksmai atitinka dalį Rusijos skleidžiamos propagandos naratyvų. Pavyzdžiui, asmeniui neigiant, jog sovietų nurodymu buvo žudomi Lietuvos partizanai, vykdomi Lietuvos gyventojų trėmimai į Sibirą ar palaikant jau anksčiau darbe minėtą „savi šaudė į savus“ naratyvą, kai kalbama apie Sausio 13-osios įvykius, gali kilti atsakomybė pagal BK 170² straipsnį. Visgi, kaip įprasta teisiniais principais surėdytoje valstybėje – baudžiamoji teisė Lietuvos Respublikoje taikoma tik kaip *ultima ratio*. Galima sakyti, kad dėl šios priežasties tokių bylų daug nėra.

Atliekant baudžiamųjų bylų pagal BK 170² straipsnį paiešką Lietuvos teismų informacinėje sistemoje „LITEKO“, nuo 2018 m. sausio 1 d. iki šiandienos (2024 m. vasario 20 d.), rasta vos keliolika bylų. Vienas ryškiausių pavyzdžių – 2019 m. gegužės 14 d. Klaipėdos apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-253-659/2019, kuriuo V. T. buvo nuteistas pagal BK 170² straipsnio 1 dalį, o taip pat, pagal 170 straipsnio 2 dalį bei 313 straipsnio 2 dalį už tai, kad „*viešai paskelbė melagingus prasimanymus, galinčius nulemti žmonių panieką ar pakirsti pagarbą mirusiojo A. R. – Vanago atminimui; viešai niekino ir skatino neapykantą žmonių grupei, skiriamai ginkluoto pasipriešinimo dalyvių – Lietuvos partizanų, jų rėmėjų pagrindu bei viešai šiurkščiai menkino SSRS įvykdytą genocidą Lietuvos Respublikos teritorijoje prieš ginkluoto pasipriešinimo dalyvius – Lietuvos partizanus*“¹⁷⁸. Teismo užfiksuota, jog „*V. T. 2018-07-18, Klaipėdos miesto savivaldybės patalpose, [...], Finansų ir ekonomikos komiteto posėdžio metu, [...], svarstant A. R. – Vanago atminimo įamžinimo klausimą, pareiškė komiteto nariams: „Ar jūs iš tikrųjų galvojate, kad verta įamžinti tokį žmogų, už kurio buvo nužudyta apie 8 tūkstančiai taikos piliečių ir vaikų.*““¹⁷⁹ (kalba netaisyta – aut. past.). Iš V. T. teiginio galima suprasti, jog yra implikuojama, kad Lietuvos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas – Vanagas kažkoku būdu yra tiesiogiai susijęs su kelių tūkstančių taikių asmenų, tarp kurių ir vaikų, mirtimis.

¹⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *supra note*, 13, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d.

¹⁷⁸ „Klaipėdos apylinkės teismo 2019 m. gegužės 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-253-659/2019“, LITEKO.TEISMAI.LT, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=15e8c9d0-83b6-432d-a144-27939e8b1dbb>.

¹⁷⁹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

Nustatyta dar bent 15 atvejų, kai V. T. tęsė savo nusikalstamas veikas, o konkrečiai: savo socialinio tinklo „Facebook“ paskyroje skelbė įrašus, kuriuose teigė, kad A. R. – Vanagas dalyvavo „karo lauko“ teismuose, asmeniškai priėmė mirties nuosprendžius taikiams Lietuvos gyventojams; vadino A. R. – Vanagą „nacionalistų nusikaltėliu“ bei „teroristinės organizacijos lyderiu“; dalinosi prorusiškuose internetiniuose puslapiuose patalpintais vaizdo įrašais, straipsniais, kuriuose niekinamas Lietuvos partizanų judėjimas ir A. R. – Vanagas konkrečiai, teigiama kad partizanai dalyvavo Lietuvos žydų naikinime, vykdė masines žudynes; dalyvavo rusiško televizijos kanalo debatuose, kuriuose teigė tik išreiškęs abejonę dėl paminklo asmeniui, susijusiam su 8 tūkstančių žmonių nužudymų ir t.t. Teismo teigimu „*Tokiais veiksmais V. T. viešai paskelbė melagingus prasimanymus, galinčius nulemti žmonių panieką ar pakirsti pagarbą mirusiojo A. R. – „Vanago“ atminimui; viešais niekino ir skatino neapykantą žmonių grupei, skiriamai ginkluoto pasipriešinimo dalyvių – Lietuvos partizanų, jų rėmėjų pagrindu bei viešai šiurkščiai menkino SSRS įvykdytą genocidą Lietuvos Respublikos teritorijoje prieš ginkluoto pasipriešinimo dalyvius – Lietuvos partizanus.*“¹⁸⁰

Kaltinamasis savo kaltės proceso metu nepripažino ir teigė, kad jis neatsako už straipsnių, kuriais dalinosi turinį, kad savo nuomonę grindė A. R. – Vanago archyvinės baudžiamosios bylos neperžiūrėjimu, kurioje neva gali būti duomenų apie tariamus Lietuvos partizanų vado nusikaltimus žmoniškumui, kad Finansų ir ekonomikos komiteto posėdžio metu uždavė klaidingai suformuluotą klausimą, teigė, kad jo paskelbta informacija yra tik jo nuomonė. Nagrinėjant bylą specialistas M. L., paprašytas įvertinti, ar V. T. teikiama informacija atitinka Rusijos režimo interesus ir ar V. T. taip elgiasi sąmoningai, išnagrinėjęs V. T. teiginius, veiklą, istorinius šaltinius ir faktus teigė, kad „*iš to, kokia informacija skleidžiama, iš to, kokie yra dabartinio Rusijos režimo interesai, ir kaip tie interesai yra siejami, galima daryti išvadą, kad tai yra Rusijai naudingos dezinformacijos kampanijos dalis*“¹⁸¹. Taip pat, ekspertas, kalbėdamas apie valstybingumo istorijos svarbą ir Rusijos skleidžiamos propagandos tikslus, naratyvus nukreiptus prieš Lietuvos partizanų judėjimą kaip vieną iš valstybingumo pamatų, konstatavo, jog „*V. T. sąmoningai dalyvauja dabartinio Rusijos režimo įvairiose kampanijose*“¹⁸².

Teismas pabrėžė, kad kanalai ir internetiniai puslapiai, kurių skelbiama informacija dalinosi V. T. buvo įtraukti į VSD ir AOTD „Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimą“ kaip kanalai, „*kuriais siekiama plėsti Rusijos įtaką Lietuvos informacinėje erdvėje*“. Šioje byloje savo poziciją pateikė ir pats VSD. Departamento teigimu „*V. T. skleidžiama informacija vertintina kaip menkinanti Lietuvos valstybingumą, V. T. skleidžia tikrovės neatitinkančią informaciją apie*

¹⁸⁰ „Klaipėdos apylinkės teismo 2019 m. gegužės 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-253-659/2019“, supra note, 178, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁸¹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁸² Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

*Lietuvoje 1944-1953 m. vykusį partizaninį karą prieš Sovietų Sąjungos (SSRS) okupaciją, neva Lietuvoje atgimstantį nacizmą ir didėjančią rusofobiją. Jis bendradarbiauja (dalyvauja laidose ir / arba duoda interviu) su agresyvią propagandą prieš Lietuvą vykdančiomis Rusijos valdžios institucijoms ar Kremlui artimiems oligarchams priklausančiais televizijos kanalais bei internetiniais naujienų portalais, kurių veikla pažeidžia Lietuvos nacionalinio saugumo interesus*¹⁸³.

„Teismas, išanalizavęs byloje surinktą medžiagą, specialistų pasisakymus, iš dalies ir paties kaltinamojo parodymus“¹⁸⁴ nustatė, kad „A. R. – Vanago veikla buvo nukreipta išskirtinai tik į kovą už Lietuvos nepriklausomybę, o taip pat ir į vietos gyventojų apsaugą“¹⁸⁵, o byloje aptartų dokumentų visuma „neabejotinai paneigia kaltinamojo V. T. teiginius dėl A. R. – Vanago įvykdytų ar dalyvaujant (bendrininkaujant), taip pat bet koku kitoku būdu prisidedant įvykdžius 8000 nužudymų, talkinant naciams bei dalyvaujant holokauste“¹⁸⁶. Teismas nustatė, kad tyčinį V. T. veikimą patvirtina nuosekliai ir sistemingai skelbtos žinutės asmeninėje „Facebook“ paskyroje, kurių kiekis ir nekintantis turinys parodo, jog asmuo „suvokė ką daro ir norėjo taip elgtis“¹⁸⁷. Galiausiai Teismas konstatavo, kad „V. T. viešai paskelbė tikrovės neatitinkančius teiginius apie A. R. – Vanago bei Lietuvos partizaninio judėjimo neva įvykdytus nusikaltimus žmogiškumui, dalyvavimą holokauste, „talkinimą“ naciams“¹⁸⁸, tokiais savo veiksmais „šiurkščiai paniekino Lietuvos gyventojus, prieš kuriuos SSRS vykdė genocidą, t. y. prieš Lietuvos partizanus“¹⁸⁹ ir pripažinęs V. T. kaltu pagal anksčiau nurodytus BK straipsnius paskyrė bausmę – 12000€ baudą. Tiesa, V. T. šį Klaipėdos apylinkės teismo nuosprendį apskundė, tačiau Klaipėdos apygardos teismas 2019 m. spalio 17 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1A-210-651/2019¹⁹⁰ tik paskyrė mažesnę – 10000€ baudą, o likusią sprendimo dalį paliko nepakeistą. Šios bylos apimtis itin didelė, kadangi teismas pavyzdgingai kruopščiai išanalizavo kiekvieną kaltinamojo galimai neteisėtos veiklos atvejį, istorinius dokumentus, specialistų išvadas, aprašė istorinius faktus ir argumentuotai motyvuodamas priėmė svarbų nuosprendį.

¹⁸³ Klaipėdos apylinkės teismo 2019 m. gegužės 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-253-659/2019“, *supra note*, 178, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁸⁴ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁸⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁸⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁸⁷ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁸⁸ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁸⁹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁹⁰ „Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-210-651/2019“, LITEKO.TEISMAI.LT, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5c18379b-0814-4613-94f9-3b6aafc03808>.

Kitoje baudžiamojoje byloje Nr. 1/2629-276/2017, J. S. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. spalio 30 d. nuosprendžiu¹⁹¹ nuteistas pagal BK 170² straipsnio 1 dalį už tai, kad po naujienų portalo „Lrytas“ straipsniu „*Trėmimus į Sibirą prasivėdinimu vadinęs V. L. keliauja į teismą*“¹⁹² iš savo kompiuterio parašė komentarą „*ACIU STALINUI, SNIECKUI IR TARYBU VALDZIAI. KAM NEPATINKA BUTI KARTU SU RUSIJA-VON NAKUI IS LIETUVOS. CEMODAN-VOKZAL-AMERIKA*“¹⁹³ (kalba netaisyta – aut. past.). Asmuo tokiais savo veiksmais „*tyčia grasinančiu, užgauliu ir įžeidžiančiu būdu propaguodamas palankų požiūrį į Lietuvos okupaciją ir priešišumą esamai Lietuvos santvarkai ir valdžiai, viešai pritarė SSRS įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS įvykdytiems Lietuvos Respublikos teritorijoje ir prieš Lietuvos Respublikos gyventojus genocido ir kitiems nusikaltimams žmoniškumui*“¹⁹⁴. Byloje gautos Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ir Lietuvių kalbos instituto ekspertų išvados, kuriose ekspertai nurodo, jog parašytu komentaru „*karštai pritariama Lietuvos Respublikos ar Europos sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais pripažintiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, jie neigiami bei šiurkščiai menkinami. Dėkojant Stalinui, vienam iš didžiausių nusikaltėlių žmonijos istorijoje, provokuojamai pritariama SSRS įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS įvykdytiems Lietuvos Respublikos teritorijoje ir prieš Lietuvos Respublikos gyventojus genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams*“¹⁹⁵, o „*kalbinė raiška rodo, kad pirmą ir antrą komentaro sakinį galima vertinti kaip pritarimą, palankumą tarptautiniams nusikaltimams ir kitiems nusikaltimams žmogiškumui*“¹⁹⁶.

Teismo neįtikino kaltinamojo versija, kad šis „*neturi kompiuterio, išmanaus telefono ar kitokio įrenginio, o jo vardu tokius veiksmus galėjo padaryti jam priešišumą jaučiantys asmenys „įsilauždami“ į internetinę erdvę buvusios žmonos IP adresu*“¹⁹⁷ ir vertino juos „*kaip norą išvengti baudžiamosios atsakomybės ir niekuo nepagrįstus*“¹⁹⁸, taip pat svarbu paminėti, kad teismo metu J. S. nurodė, kad nors ir nerašė komentaro, su jo turiniu sutinka. Vilniaus miesto apylinkės teismas, nagrinėdamas bylą pabrėžė, kad J. S. ir anksčiau (2014 ir 2016 metais) buvo teisiamas dėl panašaus pobūdžio komentarų. Teismas įvertinęs tai, kad „*aptariamasis komentaras paskelbtas po keleto dienų po Vilniaus apygardos teismo apkaltinamojo nuosprendžio už*

¹⁹¹ „Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. spalio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-262-276/2017“, LITEKO.TEISMAI.LT, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=9542931c-068a-49e3-8056-8b98e5199454>.

¹⁹² Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁹³ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁹⁴ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁹⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁹⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁹⁷ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

¹⁹⁸ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

*analogiškas veikas, paskelbtas iš to pačio IP adreso*¹⁹⁹, o specialistų išvados įrodo, kad savo veiksmas J. S. „grasinančiu, užgauliu ir įžeidžiančiu būdu jis propagavo palankų požiūrį į Lietuvos okupaciją ir priešišumą esamai Lietuvos santvarkai ir valdžiai, viešai pritarė SSRS įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, jos įvykdytiems nusikaltimams žmoniškumui ir gyventojų genocidui“²⁰⁰, pripažino kaltinamąjį padarius nusikalstamą veiką, numatyta BK 170² straipsnio 1 dalyje ir nubaudė J. S. 1 metų 2 mėnesių laisvės apribojimo bausme²⁰¹.

Tačiau įdomu tai, kad Vilniaus apygardos teismas 2018 m. kovo 1 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1A-80-211/2018²⁰² tenkino J. S. skundą dėl žemesnės instancijos teismo sprendimo, Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. spalio 30 d. nuosprendį panaikino ir priėmė naują – „Išteisinti J. S. pagal BK 170² 1 dalį, nepadarius veiklos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių“²⁰³. Tokį sprendimą Teismas padarė remdamasis tuo, kad „baudžiamojoje byloje surinkti duomenys nesudaro pagrindo daryti neabejotiną išvadą, kad pirmiau minėtą komentarą portale *www.lrytas.lt* parašė būtent apeliantas“²⁰⁴. Teismo teigimu komentaro parašymo fakto nepatvirtina jokie kiti duomenys, išskyrus liudytojo D. G. pranešimas prokuratūrai, „be kita ko, yra svarbi aplinkybė, kad pats komentaras nėra išlikęs“²⁰⁵, kompiuteris, iš kurio galėjo būti parašytas komentaras kratose metu nebuvo rastas. Vertindamas komentaro turinį Teismas pabrėžė, kad „kaltinime nurodytas komentaro tekstas yra per trumpas ir nepakankamai išsamus, kad būtų galima daryti tokią kategorišką išvadą“²⁰⁶ dėl J. S. pritarimo SSRS vykdytai agresijai ir įvykdytiems nusikaltimams žmoniškumui. Teismas nepritarė ir specialistų išvadoms – „komentarą vertinimas kartu su straipsniu, po kuriuo jis buvo parašytas, kolegijos nuomone, nėra tinkamas, nes byloje nėra duomenų apie tai, kad komentarą parašęs asmuo tikrai buvo perskaitęs straipsnį, kurio kontekste buvo vertinamas komentaras“²⁰⁷, toks komentaro vertinimas „yra per daug išplėstas, suteikiant jam papildomą prasmę, nes vertinant komentaro tekstą atskirai, nėra pagrindo išvadai, kad jo autorius pritarė“²⁰⁸ anksčiau minėtiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui, ar to siekė. Vadovaudamasis tokiu aiškinimo Teismas konstatavo, kad „objektyvūs bylos faktiniai duomenys nepatvirtinta, jog J. S.“²⁰⁹ padarė

¹⁹⁹ „Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. spalio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-262-276/2017“, supra note, 191, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰⁰ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰¹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰² „Vilniaus apygardos teismo 2018 m. kovo 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-80-211/2018“, LITEKO.TEISMAI.LT, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaijeska/tekstas.aspx?id=0784ef60-3744-436f-929b-b0f02e25f398>.

²⁰³ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰⁴ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰⁷ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰⁸ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

²⁰⁹ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.

jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką. Galiausiai, apeliacinės instancijos teismo sprendimą apskundus prokurorui, byla nukeliavo iki Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (*toliau* – LAT). Šis, sutikdamas su apeliacinės instancijos teismo argumentais, remdamasis EŽTT praktika 2018 m. lapkričio 6 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018 prokuroro kasacinį skundą atmetė²¹⁰.

Trečiuoju atveju, bylos eiga buvo priešinga. G. Š. buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 170² straipsnio 1 dalį už tai, kad interneto svetainėje „*www.lietuviai.lt*“ publikavo straipsnius „*Sausio 13 mitas mirė*“ ir „*Lietuvos laisvės kovos – dar vieno mito pabaiga*“, kuriuose oficialią, tikrą 1991 metų sausio 13 nakties įvykių versiją vadino „*istorija klastojančia propaganda*“, o Lietuvos partizanus – „*nusikaltėliais*“, „*banditais*“, „*teroristais*“, neva žudžiusius taikius lietuvius. Pirmosios instancijos teismas kaltinamąjį išteisino, kadangi nebuvo nustatyta, jog tai tikrai jis publikavo minėtus straipsnius, tačiau Kauno apygardos teismas nagrinėdamas bylą atnaujino įrodymų tyrimą. Bylos nagrinėjimo metu buvo rastas kompiuteris, iš kurio buvo publikuoti straipsniai, standieji diskai, kuriuose buvo straipsnių kopijos bei kiti informacinių technologijų ekspertų nustatyti duomenys, patvirtinantys, kad straipsniai buvo publikuoti būtent iš kaltinamojo G. Š. kompiuterio ir tai padarė būtent jis. Apeliacinės instancijos teismas, remdamasis EŽTT, LAT praktika pripažino, jog G. Š. veiksmai atitinka BK 170² straipsnio 1 dalyje numatytos nusikalstamos veikos požymius. 2020 m. balandžio 10 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-634/2020 Kauno apygardos teismas pakeitė pirmosios instancijos teismo nuosprendžio dalį dėl G. Š. išteisinimo pagal BK 170² straipsnio 1 dalį, pripažino G. Š. kaltu padarius nusikaltimą, numatytą šiame BK straipsnyje ir skyrė 10 mėnesių laisvės apribojimo bausmę, įpareigojant be teismo žinios nekeisti gyvenamosios vietos, pradėti dirbti, per laisvės apribojimo terminą neatlygintinai išdirbti 40 valandų nurodytose organizacijose ir ištrinti byloje minimus publikuotus straipsnius iš internetinio tinklalapio²¹¹.

Baigiamojo darbo rašymo metu teismui yra perduota dar viena byla, kurioje asociacijos „*Tarptautinis geros kaimynystės forumas*“ atstovai Erika Švenčionienė, Kazimieras Juraitis ir Valerijus Ivanovas patraukti baudžiamojon atsakomybėn už tai, kad „*veikdami bendrininkų grupėje, 2022 metais ne kartą Lietuvoje, Baltarusijoje ir Rusijoje padėjo Rusijai ir Baltarusijai bei jų organizacijoms veikti prieš Lietuvą*“²¹². Šis atvejis susilaukė didelio dėmesio, kadangi

²¹⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018“, LITEKO.TEISMAI.LT, žiūrėta 2024 m. vasario 23 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaijeska/tekstas.aspx?id=6cce3fcc-46f9-493d-b0aa-fd10b2e575a9>

²¹¹ „Kauno apygardos teismo 2020 m. balandžio 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-634/2020“, LITEKO.TEISMAI.LT, žiūrėta 2024 m. vasario 24 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaijeska/tekstas.aspx?id=346becd0-62b6-4cc9-86c6-5c73afccb791>.

²¹² Vilmantas Venckūnas, „Teismas dar kartą bandys atversti Švenčionienės, Juraičio ir Ivanovo bylą“, LRT.LT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2205897/teismas-dar-karta-bandys-atversti-svencionienes-juraicio-ir-ivanovo-byla>, žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.

minėti asmenys nuvykdavę į priešiškas valstybes, prisistatydami oficialiais Lietuvos Respublikos atstovais, opozicionieriais susitikdavo su Rusijos ir Baltarusijos pareigūnais, o kai kuriais atvejais ir su pačiu Baltarusijos diktatoriumi – A. Lukašenka. Susitikimų metu „*Tarptautinio geros kaimynystės forumo*“ nariai viešai skleidavo melagingą informaciją apie mūsų valstybę, reiškė sentimentus sovietmečiui, neigė sovietų okupaciją, teisingo sovietų valdžios vykdytus trėmimus, demonstravo palaikymą Rusijai dėl jos agresijos prieš Ukrainą, teigė jog rinkimai Lietuvos Respublikoje buvo suklastoti. Pati asociacija dėl savo antivalstybinės veiklos ir esminių steigimo taisyklių pažeidimų jau anksčiau buvo likviduota Vilniaus regiono apylinkės teismo sprendimu²¹³. „*Teismas pripažino, kad tikrasis šio juridinio asmens įsteigimo tikslas yra tyčia viešai skleisti melagingą informaciją (dezinformaciją) apie Lietuvą, formuojant klaidingą nuomonę, kad Lietuva nėra nepriklausoma ir demokratinė valstybė, t. y. – asociacija steigta siekiant veikti prieš Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką, kurstyti socialinę nesantaiką.*“²¹⁴ Tokį sprendimą palaikė ir aukštesnės instancijos – Vilniaus apygardos teismas, kai atmetė „*Tarptautinio gero kaimynystės forumo*“ skundą²¹⁵. Šiuo metu, baudžiamajai bylai pasiekus teismą, minėti asmenys yra kaltinami padarę nusikalstamas veikas, numatytas BK 118 str. „Padėjimas kitai valstybei veikti prieš Lietuvos Respubliką“ ir jau aptartame BK 170² straipsnyje. Tikėtina, kad šios bylos rezultatas taps svarbiu precedentu, numatančiu, kaip valstybė turėtų elgtis su atvirai prieš ją veikiančiais asmenimis.

Taigi, kaip galima matyti, įrodinėjimo procesas, siekiant asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 170² straipsnį, yra sudėtingas, reikia nustatyti daugybę sąlygų – jog būtent tas asmuo paskelbė vieną ar kitą komentarą, žinutę ar publikaciją, būtina surasti priemones, kuriomis tai buvo padaryta, ar kuriose yra likę nusikalstamos veikos padarymo pėdsakai (telefonai, kompiuteriai, standieji diskai), reikalingos įvairių sričių ekspertų išvados, patvirtinančios, kad paskelbtais žodžiais tikrai buvo siekiama viešai pritarti tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, juos neigti ar šurkščiai menkinti. Be to, ekspertų vertinimas negali būti per daug platus, abstraktus. Pabrėžtina, kad teismai didelę reikšmę suteikia nuoseklumo, sistemiškumo kriterijams, tai yra, vienas tokios veiklos epizodas savaime nėra pakankamas pagrindas taikyti BK 170² straipsnį. Nenustačius visų reikalingų aplinkybių, asmenys būna išteisinami. Nors BK 170² straipsnis ir yra efektyvi priemonė kovoti su dalimi skleidžiamų propagandinių naratyvų, vis dėlto neegzistuojant administracinei atsakomybei pavieniams

²¹³ Gytis Pankūnas, „Teismas: „Tarptautinis gero kaimynystės forumas“ bus likviduotas kaip neteisėtai įsteigtas“, DELFI.LT, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teismas-tarptautinis-geros-kaimynystes-forumas-bus-likviduotas-kaip-neteisetai-isteigtas-92595505>, žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.

²¹⁴ „Teismo verdiktas „Tarptautinis geros kaimynystės forumas“ lieka pripažintas neteisėtu ir likviduojamas“, LRT.LT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1990123/teismo-verdiktas-tarptautinis-geros-kaimynystes-forumas-lieka-pripazintas-neteisetu-ir-likviduojamas>, žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.

²¹⁵ Ibid, žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.

asmenims už dezinformaciją ar melagienas, prisidengiant saviraiškos bei žodžio laisve, lieka plati „pilkoji zona“, kurioje asmenys gali jaustis nebaudžiami ir tuo aktyviai naudojamasi.

2.4. Visuomeniniai kovos su informacinėmis grėsmėmis instrumentai bei galimos teisinės ir neteisinės priemonės

Prisimenant anksčiau darbe išreikštą mintį – propagandinė ar melaginga informacija, patekusi į viešą informacinę erdvę akimirksniu padaro žalos. Objektivos tiesios atskleidimas visiškai tokios pirminės žalos nepanaikina, tačiau tikrai nėra betikslis. Itin svarbu kaip įmanoma operatyviau pateikti visuomenei tikrą informaciją, argumentuotai paneigiant melagingą žinutę, tokiu būdu neleidžiant netiesai pasklisti plačiau, informuojant apie objektyvią tikrovę ir iki minimumo sumažinant galimą bendrą propagandos, dezinformacijos ar melagienų poveikį.

Tokia veikla užsiimančių organizacijų netrūksta. Galima paminėti tokius pavyzdžius kaip: 1) jau anksčiau darbe įvardinta lietuviška iniciatyva – analitinis centras „*debunk.eu*“/„*debunk.org*“, vykdamas veiklą dezinformacijos analizės, įtakos operacijų stebėjimo ir medijos raštingumo bei analitikų mokymo srityse²¹⁶. Atskiro paminėjimo verta šios nevyriausybinių organizacijos „elfų“ veikla. „Elfai“ – tai lietuvių savanorių bendruomenė, kurią sudaro įvairių sričių specialistai (pavyzdžiui – užsienio reikalų, saugumo, informacinių technologijų, ekonomikos ir t.t.), kovojanti su interneto „troliais“ ir dezinformacija²¹⁷; 2) dar viena lietuviška nevyriausybinių organizacija – „Civic Resilience Initiative“, veikianti visoje Europoje ir siekianti padidinti Lietuvos ir kitų visuomenių atsparumą informacinių grėsmių, saugumo, medijų raštingumo ir kitose srityse²¹⁸; 3) lietuviška „Facebook“ paskyra „Vakcina nuo vatnikų“, turinti daugiau kaip 50 tūkstančių sekėjų, kurioje dalijamasi daugiausiai Kremliaus bei jam prijauniančių individų skleidžiamos propagandos dekonstrukcijomis ir paneigimais. Paskyros aprašyme skelbiama, kad ją administruoja „*keletas paprastų žmonių, apjungtų vieno tikslo – daryti viską, kad apgintume Lietuvos viešąją erdvę nuo prokremlišų resursų skleidžiamos melagingos propagandos*“²¹⁹; 4) po 2014 metų Krymo okupacijos ukrainiečių įsteigtas „*StopFake.org*“ portalas, kuriame galima rasti ne tik informacijos apie Kremliaus skleidžiamą dezinformaciją bei melagienas, bet ir nuorodas, kurios gali padėti atpažinti netikrą informaciją²²⁰; 5) Europos kovos su hibridinėmis grėsmėmis kompetencijos centras „Hybrid CoE“, kurio plačioje darbotvarkėje

²¹⁶ About, DEBUNK.ORG, žiūrėta 2024 m. kovo 10 d., <https://www.debunk.org/lt/about>.

²¹⁷ About elves, DEBUNK.EU, žiūrėta 2024 m. kovo 10 d., <https://debunk.eu/about-elves/>.

²¹⁸ Civic Resilience Initiative (CRI), CRI.LT, žiūrėta 2024 m. kovo 10 d., <https://cri.lt/#about>.

²¹⁹ „Vakcina nuo vatnikų“, FACEBOOK.COM, žiūrėta 2024 m. kovo 10 d., <https://www.facebook.com/vakcinanuovatniku>.

²²⁰ How to Identify a Fake, STOPFAKE.ORG, žiūrėta 2024 m. kovo 10 d., <https://www.stopfake.org/en/how-to-identity-a-fake/>.

galime rasti ir publikacijų apie Rusijos skleidžiamą dezinformaciją ir jos efektyvumą, pavyzdžiui, straipsnis „Cause for concern: The continuing success and impact of Kremlin disinformation campaigns“²²¹. Taip pat itin svarbu ir tai, kad, anot informacinių karų ir propagandos eksperto Viktor Denisenko, faktų tikrinimui tapus atskiru žanru²²², į šį procesą įsijungia ir žiniasklaidos kanalai. Informaciniame sraute galima pastebėti tokias žinomiausių žiniasklaidos portalų faktų tikrinimo iniciatyvas kaip „Patikrinta 15min“, „Delfi melo detektorius“ ir „LRT Faktai“. Pasak V. Denisenko, tokia žiniasklaidos priemonių veikla yra pagirtina, nes „jie net tik kažką tai demaskuoja, bet jie ir moko savo auditoriją kritiškai mąstyti“²²³.

Magistro baigiamojo darbo rašymo metu pasirodžius naujam – 2024 metų Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimui²²⁴, galima matyti, jog visuomenės gebėjimas kritiškai mąstyti ir valstybės apsisaugojimas nuo priešiškų valstybių keliamų informacinių grėsmių – kaip niekada aktualus klausimas. Naujajame žvalgybos tarnybų leidinyje teigiama, kad „nuo 2023 m. fiksuojamas akivaizdus informacinių atakų kiekybinis ir kokybinis pokytis. Prieš Lietuvą, Latviją, Estiją ir Lenkiją įvykdytos savo pobūdžiu ir mastu beprecedentės informacinės operacijos, apimančios ir kinetinius veiksmus, kuriais siekiama konsoliduoti operacijų poveikį“²²⁵. Apie kylantį pavojaus lygį byloja ir tai, jog pastarųjų metų informacinės atakos „pasižymėjo agresyvumu, jomis siekta kelti regiono šalių visuomenių baimę ir paniką, trikdyti valstybės institucijų darbą, skatinti visuomenių nepasitenkinimą valstybės sprendimais ir viešojo saugumo užtikrinimu“²²⁶. Jeigu ankstesnėje specialiųjų tarnybų ataskaitoje buvo kalbama apie tai, kad Rusijos propaganda ir kitokio pobūdžio informacinės atakos Lietuvos Respublikoje nesusilaukia didelio atgarsio, tai naujojoje publikacijoje pabrėžiama, kad tokia valstybės agresorės veikla praėjusiais metais „sukėlė juntamą poveikį visuomenei“²²⁷, o atakų pasekmėms suvaldyti „reikėjo panaudoti daug valstybės institucijų resursų“²²⁸.

Nors Rusijos propaganda naudoja jau anksčiau baigiamajame darbe minėtais naratyvais, pastebėta, kad „dažniau imti platinti mažiau populiarūs naratyvai arba, reaguojant į situaciją, kuriami nauji“²²⁹: 1) „**Gąsdinimas karu Baltijos valstybėse (Rusijos propagandistai bandė**

²²¹ Hoyle Aiden ir Josef Šlerka, „Cause for concern: The continuing success and impact of Kremlin disinformation campaigns“, HYBRIDCOE.FI, žiūrėta 2024 m. kovo 10 d., <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2024/03/20240306-Hybrid-CoE-Working-Paper-29-The-impact-of-Kremlin-disinformation-WEB.pdf>.

²²² Ekspertinis pusiau struktūruotas interviu su informacinių karų ir propagandos ekspertu Viktor Denisenko, vykęs 2024 m. vasario 27 d. Vykdytas kokybinis tyrimas plačiau aprašomas trečiajame šio magistro baigiamojo darbo skyriuje.

²²³ Ibid.

²²⁴ Valstybės saugumo departamentas, „Grėsmių Nacionaliniam Saugumui Vertinimas 2024“, VSD.LT, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d., <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2024/03/GR-2024-02-15-LT-1-1.pdf>.

²²⁵ Ibid, 60, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²²⁶ Ibid, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²²⁷ Ibid, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²²⁸ Ibid, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²²⁹ Ibid, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

įtikinti, kad Vakarų valstybės planuoja panaudoti Baltijos šalis kaip placdarmą karinei invazijai į Rusiją, o sulaukusios jos atsako nesirengia jų ginti. Baltarusijoje dislokuojant privačią karinę kompaniją „Wagner“ buvo platinamas naratyvas, kad ši karinė kompanija yra pajėgi savarankiškai įsiveržti į Lietuvos teritoriją)²³⁰; 2) „**Bandymas įrodyti, kad remti Ukrainą yra beprasmiška** (kare Ukrainoje nesant didesnių teritorinių pokyčių, sustiprėjo propagandos naratyvų, neigiančių Ukrainos ginkluotųjų pajėgų galimybes efektyviai veikti, sklaida. Teigiama, kad tiek Ukrainos kariai, tiek šalies civiliai gyventojai nėra nusiteikę kovoti, o tai daryti juos verčia Vakarų kontroliuojama Ukrainos valdžia, todėl tolesnė Vakarų valstybių teikiama parama Ukrainai, ypač – nevyriausybinių organizacijų rengiamos lėšų rinkimo kampanijos, neturi prasmės)²³¹; 3) „**Bandymas menkinti karo Ukrainoje reikšmę Vakarų bendruomenei** (prasidėjus Izraelio ir „Hamas“ karui Rusijos propagandistai pradėjo intensyviai skleisti naratyvą, kad šis ginkluotas konfliktas Vakarų valstybėms yra daug svarbesnis nei karas Ukrainoje, todėl dėl jo ne tik bus nutraukta karinė, finansinė ir humanitarinė šių valstybių teikiama parama, bet jų valdžios atstovus nustos dominti bet kokie Ukrainoje vykstantys procesai)²³². Seni ir nauji naratyvai, apribojus oficialių propagandinių žiniasklaidos kanalų veikimą Lietuvoje, intensyviai skleidžiami socialiniuose tinkluose, kurių propagandos ribojimo politika yra silpna, pavyzdžiui „Telegram“ ar „Tik Tok“²³³.

Dar labiau suaktyvėjusių informacinių atakų, intensyvėjančios propagandos, nukreiptos prieš mūsų valstybę, nesibaigiančio karo Ukrainoje ir Rusijos grasinimų visam Baltijos regionui bei visam NATO aljansui kontekste būtina ieškoti papildomų būdų, kurie padėtų apsaugoti visuomenę nuo informacinių grėsmių, taip pat, verta apsvarstyti papildomų teisinių ribojimų dezinformacijos sklaidai ir atsakomybės už tokią veiklą galimybę. Kaip vieną pagrindinių propagandos poveikio visuomenei mažinimo priemonių mokslininkai įvardija medijų raštingumo ugdymą. Svarbu įsisąmoninti tai, kad nors propaganda ir yra pavojingas bei grėsmingas padarinius galintis sukelti reiškinys – ji nėra visagalė. Medijų raštingumo ir tuo pačiu kritimo mąstymo įgūdžius turinti visuomenė yra atspari melagingai informacijai, geba patikrinti faktus ir atskirti netikrus, išgalvotus dalykus nuo tikrų. Knygoje „Propagandos apsupty“ V. Denisenko pateikia jo ir kitų ekspertų įvardintas galimas priemones medijų raštingumo stiprinimui: 1) medijų raštingumo kurso integravimas į mokyklinę programą; 2) neformalaus medijų švietimo vykdymas; 3) skatinimas naudotis skirtingais informacijos šaltiniais; 4) paramos žiniasklaidos kokybei gerinti

²³⁰ Valstybės saugumo departamentas, *supra note*, 224: 60, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²³¹ Ibid, 62, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²³² Ibid, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²³³ Ibid, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

teikimas; 5) propagandinių naratyvų dekonstravimas; 5) žiniasklaidos priemonių skatinimas analizuoti ir kritiškai vertinti savo atliekamą darbą ir 6) medijų raštingumo ugdymo žaidimai²³⁴.

Kadangi tyrimą, kurio metu kalbino specialistus medijų raštingumo ugdymo klausimu ir su tarptautiniais partneriais vertino Rytų ir Centrinės Europos valstybių visuomenių atsparumą dezinformacijai, V. Denisenko atliko dar 2017 metais, šio magistro baigiamojo darbo autoriaus vykdyto interviu metu ekspertas įvertino per praėjusius metus įvykusius pokyčius. Kalbėdamas apie medijų raštingumą mokyklose, V. Denisenko sakė: „Šiuo metu aš girdėjau apie bandymus integruoti tuos elementus į skirtingus mokyklinius dalykus, į skirtingas mokyklines pamokas. Mano požiūriu, turėtų būti atskiros pamokos“²³⁵. Toks požiūris nulemtas dalyko svarbos – tik mokant medijų raštingumo kaip atskiros disciplinos, skiriant jam visą reikalingą dėmesį, galima tikėtis efektyvių rezultatų ateityje, o kol procesas nėra apgalvotas ir sistematizuotas, tikėtis tvaraus rezultato – neverta²³⁶. Be to, propagandos ekspertas pateikė Skandinavijos šalių pavyzdį, kuriose, pasak jo „medijų raštingumo programa yra netgi pritaikyta darželinukams“²³⁷ ir ugdymas prasideda nuo kiekvienam žmogui natūralaus ir pirminio mokymosi būdo – žaidimų. Pašnekovas pripažino, kad tyrimo metu vos dviejų ekspertų pasiūlyti medijų raštingumo ugdymo žaidimai jam pasirodė itin įdomi ir gera idėja dėl anksčiau minėtos priežasties, jis patikino, kad „per tuos metus tokių žaidimų jau atsirado“²³⁸. Tokius informacinių karų ir propagandos eksperto teiginius galima patvirtinti, kadangi vos vienos interneto paieškos pagalba galima surasti tokį žaidimą. Internetinėje svetainėje „www.nepasimaukt.lt“²³⁹ pristatomas žaidimas „Dezinformacijos medžioklė“, kuris tinklapyje pristatomas kaip „interaktyvus kompiuterinis žaidimas, kuriame integruotos užduotys skatina kritinį mąstymą bei ugdo įgūdžius naudotis atviros prieigos duomenimis informacijai tikrinti“²⁴⁰. Atliepiant ir anksčiau minėtą būtinybę medijų raštingumo integruoti į mokyklinę programą, internetiniame puslapyje rašoma, jog žaidimas tinkamas naudoti ir kaip individuali edukacinė priemonė, ir integravimui į istorijos ar pilietiškumo ugdymo pamokas²⁴¹.

Interviu metu paklaustas, kaip mokslininkai ir ekspertai, tiriantys propagandos reiškinių, galėtų prisidėti prie visuomenės edukacijos, apie dar vieną galimą medijų raštingumo ugdymo priemonę – propagandinių naratyvų dekonstravimą užsiminė Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministras Laurynas Kasčiūnas. Jo teigimu, ekspertų atliktos išsamios konkrečių propagandos, dezinformacijos ar melagienų atvejų analizės, atsakant į klausimus – kokie konkretūs veiksmai buvo atlikti, kam tai buvo naudinga, kiek žmonių buvo apgauta ir kiek ne, kas

²³⁴ Denisenko, supra note, 1: 118, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²³⁵ Interviu su V. Denisenko, supra note, 222.

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ *Leiskis į virtualų nuotykių*, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d., <https://nepasimaukt.lt/>.

²⁴⁰ Ibid, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

²⁴¹ Ibid, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.

lėmė (ne)pasidavimą melagingai informacijai – ženkliai prisidėtų prie visuomenės ugdymo, švietimo ir jos kritinio mąstymo lavinimo²⁴². Beje, pabrėžtina, kad su tokia idėja sutiko ir V. Denisenko, tačiau tuo pačiu ir pabrėžė, jog mokslininkai tokį darbą padaryti tikrai galėtų, tačiau siekiant informuoti kaip įmanomą didesnę visuomenės dalį, šiame procese būtinas žiniasklaidos priemonių indėlis²⁴³.

Siekiant pagerinti komunikaciją visuomenei apie propagandą, jos daromą poveikį ir žalą, informuoti apie dekonstruotus dezinformacijos ar melagienų atvejus, mokslininkų tarpe galima išgirsti siūlymą steigti strateginės komunikacijos centrą. Tokią mokslininkų iniciatyvą lemia vykstantis informacinių technologijų skatinamas informacijos defragmentizacijos procesas. Vienas iš tyrimo metu kalbintų ekspertų, Mantas Martišius teigia, kad pastarąjį dešimtmetį stebi informacinės erdvės pasikeitimą²⁴⁴. Informacinių karų ir propagandos ekspertas M. Martišius sako, jog „pusė Lietuvos auditorijos gyvena už Lietuvos informacinės erdvės ribų“²⁴⁵ ir skambiai įvardija šį reiškinį – „neaišku, kur jie yra“²⁴⁶. Tokiam mokslininko vertinimui galima pritarti, kadangi vis akivaizdžiau televizijos ir radijo, kaip visuomenės informavimo priemonių įtaka slopsta, jų vietą užima įvairūs socialiniai tinklai, teksto ir vaizdo dalijimosi platformos, o kai kurie asmenys, apskritai, nevartoja lietuviško turinio ir vis dar ieško prieigos prie priešiškų valstybių žiniasklaidos kanalų. Dėl tokios situacijos institucijoms ir mokslininkams, norintiems informuoti visuomenę apie atskleistus propagandinius naratyvus, paneigtą melagingą informaciją, gali būti sunku pasiekti didesnę ar mažesnę dalį Lietuvos gyventojų, todėl verta apsvarstyti institucijos, kuri organizuotų komunikaciją apie priešiškų valstybių propagandą, steigimą. L. Kasčiūnas pokalbio metu tokią mokslininkų idėją įvertino pozityviai, tačiau pastebėjo, kad mato ir galimas komunikacijos monopolizavimo grėsmes²⁴⁷: „*Demokratinėje visuomenėje yra pavojinga, kad strateginė komunikacija nevirstų į kažkokį tai savo nuomonės piršimą, kad netaptų valstybės propaganda, [...] Vyriausybės ar kažkokio monopolio krypties diktavimo mechanizmu.*“²⁴⁸ V. Denisenko pritarė L. Kasčiūno minčiai apie galimą komunikacijos monopolizavimo pavojų įsteigus strateginės komunikacijos centrą, tačiau pabrėžė, kad tokios institucijos užduotis turėtų būti ne pati komunikacija, o skirtingų kanalų, informuojančių visuomenę apie informacines

²⁴² Ekspertinis pusiau struktūruotas interviu su tuometiniu Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto Pirmininku, dabar – Krašto apsaugos ministru Laurynu Kasčiūnu, vykęs 2024 m. vasario 26 d. Vykdytas kokybinis tyrimas plačiau aprašomas trečiajame šio magistro baigiamojo darbo skyriuje.

²⁴³ Interviu su V. Denisenko, *supra note*, 222.

²⁴⁴ Ekspertinis pusiau struktūruotas interviu su informacinių karų ir propagandos ekspertu Mantu Martišiumi, vykęs 2024 m. vasario 21 d. Vykdytas kokybinis tyrimas plačiau aprašomas trečiajame šio magistro baigiamojo darbo skyriuje.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Interviu su L. Kasčiūnu, *supra note*, 242.

²⁴⁸ Ibid.

grėsmės, veiksmų koordinavimas, siekiant kuo efektyvesnės žinutės sklaidos²⁴⁹. Taigi, galima sakyti, kad valstybės lygmens strateginės komunikacijos centro idėja palaikoma, tačiau nėra aiški vizija, kaip tokia institucija turėtų atrodyti ir kokias konkrečiai funkcijas vykdyti. Atsižvelgiant į tai, kad sutarimas dėl įstaigos reikalingumo yra, manytina, kad jos steigimas yra laiko ir politinės valios klausimas.

Anksčiau minėtame informacijos defragmentizacijos procese didelį vaidmenį atlieka įvairūs socialiniai tinklai. Jiems tapus bene populiariausia ir itin palankia propagandos, dezinformacijos bei melagienų sklaidos terpe, būtina ieškoti būdų, galinčių prisidėti prie informacinių grėsmių užkardymo internetinėje erdvėje. Vienas iš galimų melagingos informacijos prevencijos socialiniuose tinkluose būdų – registracijos juose reikalavimų griežtinimas. Baigiamajame darbe jau kalbėta apie, iš esmės, neribojamas galimybes kurti begalinį kiekį paskyrų, niekaip nesukontroliuojamą besikuriančių paskyras asmenų galimybę pateikti netikrus duomenis. Siekiant užkardyti tokį piktnaudžiavimą, socialinių tinklų valdytojai galėtų įvesti papildomą būtiną reikalavimą pildant anketą dėl paskyros sukūrimo nurodyti papildomus asmens duomenis, pavyzdžiui asmens kodą, ar jo atitikmenį, tokiu būdu surišant vieną socialinio tinklo paskyrą su konkrečiu asmeniu ir apribojant galimų susikurti paskyrų skaičių iki vienos. Akivaizdu, kad patys socialiniai tinklai papildomais apribojimais nesuinteresuoti, kadangi kiekviena sukurta paskyra yra jų „klientas“, tačiau šis klausimas galėtų būti keliamas politiniu lygmeniu. Lietuvos balsui tampant vis labiau girdimam tarptautinėje arenoje, mūsų valstybė yra visiškai pajėgi imtis iniciatyvos šioje srityje, pasitelkdama Europos Sąjungą, kaip platformą, savo pozicijai sustiprinti. Akivaizdu, mažos valstybės balsas savaime neturėtų pakankamo svorio tokiam klausimui dėl papildomų ribojimų milijardinių kompanijų „klientams“ kelti, tačiau įtakingus Europos Sąjungos – kurioje jau ne kartą kalbėta apie rusų „trolių“ fermas ir „botus“ – partnerius, galima tikėtis didžiųjų socialinių tinklų dėmesio šiuo klausimu.

Anksčiau darbe minėtos, „pilkosios atsakomybės zonos“ už propagandos skleidimą egzistavimą pripažįsta ir tyrimo metu kalbinti ekspertai, tačiau vienbalsiai teigė, jog norėdami išlikti teisine valstybe, priimdami naujas teisės normas, numatančias atsakomybę už melagingos informacijos, Kremliaus skleidžiamų priešiškų naratyvų platinimą esame įpareigoti ieškoti ir surasti balansą tarp teisinių apribojimų ir žodžio laisvės. V. Denisenko teigimu negalime elgtis kaip autoritarinės ar totalitarinės valstybės, tai yra – be skrupulų drausti ir bausti, kitaip rizikuojame patys tokiais tapti²⁵⁰. Be abejo, žmonės yra skirtingi ir mąsto skirtingai, vieni labiau linkę tikėti dezinformacinėmis žinutėmis ir jomis dalintis, kiti – atsparesni. Nuomonių įvairovė ir iš to išplaukianti laisva visokioms idėjoms informacinė erdvė yra ta kaina, kurią mūsų valstybė

²⁴⁹ Interviu su V. Denisenko, *supra note*, 222.

²⁵⁰ Ibid.

moka už tai, kad yra Vakarų pasaulio dalis, už demokratiją. Tačiau karo Ukrainoje kontekste, Lietuvos Respublikos kasdien išgyvenamų teroristinės valstybės Rusijos informacinių atakų, kurios jau įgauna absoliutaus informacinio karo atspalvį, šviesoje ir girdint atvirus grąsinimus, jog po Ukrainos ateis ir mūsų eilė – turi būti ryžtingai imamasi griežtesnių priemonių, siekiant apsaugoti visuomenę, o tuo pačiu ir pačią valstybę.

BK 170² straipsnis savo turiniu, deja, neapima visų Kremliaus ir kitų priešiškų valstybių propagandinių naratyvų. Šis straipsnis, numatantis atsakomybę už viešą pritarimą tarptautiniams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų neigimą ar šiurkštų menkinimą, yra labiau orientuotas į praeitį. Tai galima pastebėti ir nagrinėjant anksčiau baigiamajame darbe apžvelgtų baudžiamųjų bylų pagal šį BK straipsnį turinį, kuriose baudžiamojon atsakomybėn traukiami asmenys skleidę melagingą informaciją apie Lietuvos partizanus, mūsų valstybei tragiškus Sausio 13-osios įvykius ir kitus Lietuvai svarbius istorinius įvykius ar procesus, tai yra, traukiami baudžiamojon atsakomybėn tik už dalies Kremliaus skleidžiamų ar valstybei agresorei naudingų propagandinių naratyvų platinimą. Aptariama teisės norma niekaip nepritaikytina šiandien itin aktualiems įvykiams Ukrainoje. Atsižvelgiant į tai, kad būtent Ukrainoje vykstantis karas šiuo metu yra plačiausiai nušviečiamas Rusijos propagandistų, ta tema kuriama daugiausiai dezinformacijos bei melagienų, būtina ieškoti būdų kaip praplėsti propagandinių agresoriaus naratyvų, kurių skleidimas ar platinimas taip pat būtų teisinės atsakomybės klausimas, ratą.

Negalima sakyti, kad šiuo klausimu nieko nėra daroma. Galima rasti pavienių Lietuvos Respublikos Seimo narių siūlomus baudžiamojos įstatymo pakeitimo projektus. Pavyzdžiui, parlamentaras Jurgis Razma 2022 metų kovo 3 dieną įregistravo įstatymo projektą, kuriuo siūloma BK papildyti 170³ straipsniu, numatant tokią jo redakciją: „1. Tas, kas viešai skatino, rėmė ar pritarė agresyviai karui ar kitokiam ginkluotos jėgos panaudojimui, pažeidžiančiam pagrindinius tarptautinės teisės principus, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dviejų metų. 2. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.“²⁵¹. Kitas Seimo narys – Petras Gražulis 2022 metų vasario 28 dieną įregistravo Lietuvos Respublikos Baudžiamosios kodekso 170² straipsnio pakeitimo įstatymo projektą²⁵², kuriuo siekiama numatyti, kad baudžiamosios atsakomybėn asmenys būtų traukiami ne tik už tarptautinių, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimų neigimą, šiurkštų menkinimą ar viešą pritarimą jiems, bet ir už tokius veiksmus Rusijos Federacijos įvykdytų nusikaltimų Lietuvos bei Ukrainos Respublikų atžvilgiu. Už dezinformacijos sklaidos didinimą bausti laisvės atėmimu bei

²⁵¹ Lietuvos Respublikos Seimo narys Jurgis Razma, „2022 m. kovo 7 d. Lietuvos Respublikos Baudžiamosios kodekso papildymo 170³ straipsniu įstatymo projektas Nr. XIVP-1373“, LRS.LT, žiūrėta 2024 m. kovo 14 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e09aa4b09e0c11ec9e62f960e3ee1cb6>;

²⁵² Lietuvos Respublikos Seimo narys Petras Gražulis, „2022 m. vasario 28 d. Lietuvos Respublikos Baudžiamosios kodekso 170² straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIVP-1361“, LRS.LT, žiūrėta 2024 m. kovo 14 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/af6ff77098a111ec9e62f960e3ee1cb6>.

kriminalizuoti „trolių“ ar „botų“ fermas savo ruožtu siūlė ir tuometinis Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto Pirmininkas L. Kasčiūnas, tačiau jo teikti siūlymai iki šiol nėra priimti²⁵³. Matoma, jog kai kurie Seimo nariai inicijuoja baudžiamosios teisės pokyčius, galinčius padėti užkardyti platesnį skleidžiamų propagandinių naratyvų spektrą, o skleidžiančius tokią dezinformaciją asmenis nubausti, tačiau tokios iniciatyvos, panašu, daug dėmesio ir pritarimo nesusilaukia, kadangi apie jas viešojoje erdvėje nėra diskutuojama.

Teisininkų bendruomenėje dažnai sakoma, jog teisė atsilieka nuo realaus gyvenimo. Teisės normos kuriamos reaktyviai, tai yra, reaguojant į įvykčius ar vykstančius dalykus ar procesus. Neabejotina, jog net ir pasibaigus Rusijos sukeltam karui Ukrainoje (kada, kokiomis aplinkybėmis ir kurios pusės naudai tai įvyks – prognozuoti vengia net ir kai kurie ekspertai), Kremliaus propagandos mašina nesustos ir toliau leis į viešąją erdvę vienas už kitą absurdiškesnius propagandinius naratyvus, kuriais bus juodinama Ukraina, jos partneriai, kurie teikė pagalbą, bus ieškoma naujų dezinformacijos taikinių ir palaikomi jau laiko patikrinti melagingi pasakojimai. Idealiu atveju mūsų valstybė turėtų atnaujinti savo teisinę bazę, numatančią atsakomybę už propagandos, dezinformacijos ir melagienų skleidimą, platinimą ir pritarimą jau anksčiau minėtiems nusikaltimams taip, kad ji atitiktų šios dienos aktualijas, bet tuo pačiu ateityje greitai nepasentų ir išliktų aktuali naujų galimų informacinių grėsmių kontekste.

Įstatymų leidėjams verta apsvarstyti ne tik anksčiau minėtas Seimo narių iniciatyvas dėl BK pakeitimo ar papildymo, bet ir suvokiant, kokioje realybėje šiuo metu gyvename, nustatyti atsakomybę už Rusijos skleidžiamų ar jai naudingų propagandinių naratyvų skleidimą. Tokia teisės norma Baudžiamajame kodekse galėtų atrodyti taip: **„Viešas pritarimas Rusijos Federacijos ar Baltarusijos Respublikos, ar kitų Lietuvos Respublikos Seimo teroristinėmis ar terorizmą remiančiomis pripažintų valstybių, ar valstybių agresorių skleidžiamai, ar tokioms valstybėms naudingai karo ir kitai propagandai, dezinformacijai ar melagienoms, jų skleidimas, platinimas ar pagalba atliekant tokius veiksmus. 1. Tas, kas viešai pritarė Rusijos Federacijos ir Baltarusijos Respublikos ar Lietuvos Respublikos Seimo teroristinėmis ar terorizmą remiančiomis pripažintų valstybių, ar valstybių agresorių skleidžiamai ar tokioms valstybės naudingai karo ir kitai propagandai, dezinformacijai ar melagienoms, tyčia jas skleidė, platino ar padėjo tai daryti, jeigu dėl to buvo ar galėjo būti sutrikdyta viešoji tvarka, baudžiamas bausme arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. 2. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.“** Tokia baudžiamojo įstatymo teisės norma galėtų apimti didelį priešiškų valstybių skleidžiamų propagandinių naratyvų ratą, būtų aktuali tiek šiuo metu, tiek ateityje. Siūlomoje teisės normoje numatytas tyčios faktorius, kuris teismo

²⁵³ „Kasčiūnas siūlo už dezinformaciją internete bausti laisvės atėmimu“, TV3.LT, žiūrėta 2024 m. kovo 16 d., <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/kasciunas-siulo-uz-dezinformacija-internete-bausti-laisves-atemimu-n1217684>.

proceso metu galėtų būti įrodomas nustatant tokias aplinkybes kaip minimų veiksmų organizuotumas, sistemiškumas, dažnumas, atlygio už tokius veiksmus gavimas ar jų padarymas grasinančiu, užgauliu arba įžeidžiančiu būdu. Tokių aplinkybių nustatymas leistų atskirti asmens nuomonę ir asmeninius įsitikinimus nuo aiškaus veikimo priešiškais valstybei interesais. Gali kilti klausimas, kas nustatys, kurie propagandiniai naratyvai, dezinformacinės žinutės ar melagienų publikacijos yra skleidžiami būtent minimų valstybių ar joms yra naudingi? Kaip tai nustatyti? Šią problemą galėtų išspręsti anksčiau minėto Strateginio komunikacijos centro steigimas. Viena iš tokios institucijos funkcijų galėtų būti tokių informacinių grėsmių, jų kilmės nustatymas bei įvardijamas, kokioms valstybėms tokia propaganda yra naudinga ir kodėl. Toks centras kartu su kitomis valstybės institucijomis, valdančiomis informaciją apie priešišką valstybių atakas prieš Lietuvą, pavyzdžiui, VSD ir AOTD, galėtų tvirtinti reguliariai atnaujinamą (dažniau nei kartą per metus, kaip tai daroma su Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimais) oficialų propagandinių naratyvų sąrašą, turintį teisės akto galią, kuriuo Teismas, nagrinėdamas bylas galėtų remtis.

Be abejo, teisinėje valstybėje baudžiamoji teisė laikytina *ultima ratio*, todėl tikėtis, jog kaskart pavyks pasiremti ja užkardant propagandistų veiksmus, ko gero, neverta. Siekiant panaikinti ar bent jau sumažinti „pilkąją zoną“ administracinės atsakomybės lauke, reikia galvoti apie Administracinių nusižengimų kodekso pakeitimus. Jau anksčiau šiame darbe kalbėta apie tai, kad įvairūs radikalūs veikėjai aktyviai naudojami tuo, jog ANK nėra straipsnio, numatančio atsakomybę pavieniams asmenims už melagienų sklaidą, o BK taikymui būtinos tam tikros sąlygos ir didelis padarytos veikos pavojingumo laipsnis. Lietuviškoje socialinių tinklų, o ypač „Facebook“ ir „Youtube“ erdvėje galime matyti itin aktyviai besireiškiančius, agresorėms valstybėms naudingas propagandos linijas palaikančius, nerimą ir sumaištį savo pasisakymais visuomenėje keliančius veikėjus. Tikėtina, kad naujos ANK teisės normos priverstų tokius asmenis susilaikyti nuo pavojingos informacijos skelbimo ir dalijimosi ja. Siūlytiną tokią naują ANK straipsnio tekstą: **„Dalijimasis Rusijos Federacijos ar Baltarusijos Respublikos, kitų Lietuvos Respublikos Seimo teroristinėmis ar terorizmą remiančiomis pripažintų valstybių, ar valstybių agresorių skleidžiama, ar tokioms valstybėms naudinga propaganda, dezinformacija ar melagienomis masinės medijos priemonėse. 1. Dalijimasis Rusijos Federacijos ar Baltarusijos Respublikos, kitų Lietuvos Respublikos Seimo teroristinėmis ar terorizmą remiančiomis pripažintų valstybių, ar valstybių agresorių skleidžiama ar tokioms valstybėms naudinga propaganda, dezinformacija ar melagienomis interneto svetainėse, portaluose, socialiniuose tinkluose ar kitose masinės medijos priemonėse, baudžiamas užtraukia įspėjimą arba baudą nuo trijų šimtų iki šešių šimtų eurų fiziniams asmenims ir juridinių asmenų vadovams ar kitiems atsakingiems asmenims – nuo vieno tūkstančio iki dviejų tūkstančių eurų. 2. Šio straipsnio 1 dalyje numatytas administracinis nusižengimas, padarytas pakartotinai, užtraukia baudą nuo**

šešių šimtų iki vieno tūkstančio dviejų šimtų eurų fiziniams asmenims ir juridinių asmenų vadovams ar kitiems atsakingiems asmenims – nuo dviejų tūkstančių iki trijų tūkstančių eurų.“ Siūlomoje naujoje ANK teisės normoje, siekiant paprastesnio ir efektyvesnio jos taikymo, priešingai nei anksčiau pateiktoje galimoje BK normoje, nėra reikalavimo, kad atliktais veiksmais būtų sutrikdyta viešoji tvarka. Karo propaganda, taip pat, paliekama kaip išskirtinai baudžiamosios teisės objektas. Kaip viena iš galimų administracinių nuobaudų už įvardintą nusižengimą nurodomas įspėjimas, kuris turėtų būti taikomas tais atvejais, kai administracinės bylos nagrinėjimo metu paaiškėtų, jog asmuo informacija pasidalino, nes buvo suklaidintas, pateikęs objektyvius faktus su pasidalinta informacija nesutinka ir (ar) gailisi nepatikrinęs informacijos prieš ją pasidalinant. Pakartotinio nusižengimo atveju ir nusižengimą padarius juridiniam asmeniui ar jo atstovams – įspėjimas nenumatomas.

Taigi, nors į informacinių grėsmių užkardymą bei visuomenės edukaciją valstybė ir ypatingai nevyriausybinių organizacijos deda nemažai pastangų, egzistuoja mokslininkų pasiūlymai bei iniciatyvos, kurios, atrodo, susilaukia ir politikų pritarimo, tačiau politinės valios jų įgyvendinimui šiuo metu nematyti. Taip pat svarbu, jog atsižvelgiant į realybę, geopolitinį kontekstą ir grėsmes Lietuvos Respublikai būtų sugriežtinti teisės aktai ir panaikintos egzistuojančios „pilkosios teisinės atsakomybės zonos“ už dezinformacijos, propagandos bei melagienų sklaidą.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Lietuvos informacinėje erdvėje egzistuoja daug skirtingų propagandinių naratyvų, tačiau didžioji jų dalis, kelianti pavojų, susijusi su Lietuvos Respublikos istorija ir Rusijos sukeltu karu Ukrainoje. Valstybės agresorės, aktyviai skleisdamos melagingą informaciją, siekia paveikti ir pakeisti Lietuvos visuomenės istorinę atmintį, pakirsti pasitikėjimą valdžios institucijomis, parodyti valstybę kaip „nepavykusią“, kurstyti nepasitikėjimą Ukraina, parama jai teikiančiomis kitomis valstybėmis, nevyriausybėmis organizacijomis ir asmenimis bei supriešinti visuomenę su į šalį atvykstančiais ukrainiečiais. Pastebėtina, kad propagandą, dezinformaciją ir melagienas skelbiantys ir jomis besidalijantys asmenys naudojami egzistuojančiomis „pilkosiomis“ teisinės atsakomybės zonomis, kai baudžiamajai teisei taikyti nepakanka pagrindo, administracinės nuobaudos už jų veiklą nenumatytos, o teismo procesui prasidėti civiline tvarka būtinas kito asmens kreipimasis į teismą. Taigi, reaguojant į realybę, geopolitinį kontekstą ir informacines grėsmes įstatymų leidėjas turėtų išgryninęs formuluotes priimti teisės aktų pakeitimus (ir) ar papildymus.

3. INFORMACINIŲ GRĖSMIŲ POVEIKIS VISUOMENĖS SAUGUMUI

Siekiant ištirti dezinformacijos, propagandos ir melagienų poveikį visuomenės saugumui, buvo atliktas kokybinis tyrimas – pusiau struktūruotas ekspertinis interviu, kuriame dalyvavo trys specialių žinių informacinių karų, grėsmių ir propagandos srityse turintys arba informaciją apie tokius reiškinius valstybės lygmeniu valdantys asmenys. Interviu su dviem ekspertais buvo vykdomas nuotoliu, programos „MS Teams“ pagalba, o su vienu – gyvai. Interviu respondentai: 1) informacinių karų ir propagandos ekspertas, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos ir medijų tyrimų centro docentas, buvęs Lietuvos radijo ir televizijos komisijos Pirmininkas dr. Mantas Martišius (*toliau* – M. Martišius); 2) informacinių karų ir propagandos ekspertas, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos ir medijų tyrimų centro mokslininkas ir dėstytojas, Lietuvos karo akademijos Pasaulinės politikos Tyrimų grupės docentas dr. Viktor Denisenko (*toliau* – V. Denisenko); 3) buvęs Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto Pirmininkas, Seimo narys Laurynas Kasčiūnas (*toliau* – L. Kasčiūnas), kuris šio magistro baigiamojo darbo rašymo metu, 2024 metų kovo 25 dieną, iš pareigų pasitraukus Arvydui Anušauskui, buvo paskirtas į Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministro pareigas. Respondentams buvo užduoti 6 klausimai. Šiame skyriuje pateikiami ir aptariami ekspertų pateikti atsakymai. Prie baigiamojo darbo pridedami ekspertams siųsti klausimai (žr. Priedus Nr. 1, 2 ir 3) ir interviu transkripcijos (žr. Priedus Nr. 4, 5 ir 6).

3.1. Dezinformacijos, propagandos ir melagienų poveikis visuomenės saugumui taikos metu ir karo Ukrainoje kontekste

Jau anksčiau baigiamajame darbe kalbėta apie įvairių Lietuvos Respublikos informacinėje erdvėje vyraujančių propagandinių naratyvų keliamas grėsmes, tačiau siekiant įvertinti, kokią poveikį visuomenės saugumui daro dezinformacija, propaganda ir melagienos, ar jų poveikis Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste yra kitoks negu taikos metu ir, jeigu taip, kokie yra skirtumai, ekspertams buvo užduotas toks klausimas – „Kaip vertinate propagandos, dezinformacijos ir melagienų visuomenės saugumui keliamą poveikį: a) taikos sąlygomis bei b) Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste? Kaip poveikis ir daroma žala skiriasi?“.

Viktor Denisenko, atsakydamas į klausimą, pabrėžė jo komplikotumą. Pasak eksperto, nepaisant to, kad Lietuva negyvena karo sąlygomis, geopolitinis kontekstas aiškiai kinta ir mus pasiekia atgarsiai iš karo Ukrainoje. V. Denisenko teigimu, jau darbe minėtas „informacinio triukšmo“ ar „informacinio rūko“ reiškinys yra daug tirštesnis vykstant karui. „*Kai vyksta karas, tai automatiškai tos dezinformacijos yra daugiau ir yra visiškai suprantama, kad tą*

dezinformacijos ir informacinį karą kariauja abi pusės“ – sako V. Denisenko. Prie tirštesnės „informacinio rūko“ užsklandos ir didesnės dezinformacijos plėtros karo metu, eksperto teigimu prisideda ir pati visuomenė – „Žmonės [...] Lietuvoje labiau domisi, kas ten vyksta, bando rasti kažkokią tai informaciją, daugiau ieško specialiai informacijos apie įvykius Ukrainoje ir natūraliai jie, ko gero, susiduria su didesniu kiekiu tos dezinformacijos, tiek iš Maskvos pusės, tiek kažkiek ir iš Ukrainos pusės“. Šį reiškinį, tai yra, didesnę netikros informacijos sklaidą, ekspertas įvardija kaip ryškiausią skirtumą tarp propagandos plitimo taikos metu ir karo Ukrainoje kontekste. Respondentas, įvardindamas, jog Rusija dar Čečėnijos karo metu, suvokusi informacinio karo svarbą, ėmė jį taikyti, kaip atskirą karo rūšį, paminėjo ir dar vieną svarbų aspektą. Jeigu karo akivaizdoje drąsiai galime teigti, kad vykstant konvenciniam karui tuo pačiu, siekiant blogiausiomis spalvomis nupiešti priešininką, o save – nušviesti kaip tiesos ir teisingumo įsikūnijimą, kariaujamas ir informacinis karas, tai taikos metu „labai sunku pasakyti, sunku įrodyti, kad jis vyksta ir atitinkamai sunku priimti sprendimus apie kažkokią tai gynybą, kuri su tuo galėtų būti susijusi“. Kalbėdamas konkrečiai apie Rusijos propagandinių naratyvų poveikį Lietuvai karo Ukrainoje kontekste V. Denisenko teigė, jog paties karo faktas nesukuria papildomo poveikio, kai kalbama apie Rusijos propaganda ar dezinformaciją, kadangi „Rusijos pastangas paveikti mus informacinėmis priemonėmis mes matėme ir anksčiau“. Mūsų valstybė, kaip anksčiau minėta ir šiame darbe, yra nuolatiniam netikros informacijos, ateinančios iš valstybės agresorės fone, todėl karo propaganda, atkeliaujanti iš Kremliaus ruporų, mūsų visuomenės taip pat nestebina. Dar kartą akcentuodamas klausimo komplikotumą, ekspertas užsiminė, jog „bandant atsakyti į šitą klausimą (tai yra, propagandos poveikio visuomenei taikos metu ir karo kontekste – aut past.), reikėtų tokio globalaus tyrimo, aš sakyčiau, kur netgi vienas žmogus nesusitvarkytų“.

Mantas Martišius šiuo klausimu, savo ruožtu, išskyrė laiko aspektą. Jo teigimu, taikos metu, mums atrodo, kad turime daugiau laiko. „*Tai nebūtinai reiškia, kad tu turi jo daugiau, bet tau taip atrodo.*“ Laiko aspektas, eksperto teigimu, yra tiesiogiai susijęs su veikimu. „*Jeigu tau atrodo, kad tu turi labai daug laiko, tu elgiesi vienaip. Karo sąlygos tą laiko perspektyvą žiauriai sumažina.*“ Kaip pavyzdį M. Martišius pateikia diskusijas dėl visuotinio šaukimo atlikti karinę tarnybą. Kadangi visuotinio šaukimo įvedimui reikia didelių investicijų ir taikos metu, anot informacinių karų eksperto, nesant skubos poreikio, tokie sprendimai gali išsitęsti net dešimtis metų, randasi diskusijų, ar visuotinis šaukimas apskritai yra reikalingas, tačiau būdami karo Ukrainoje liudininkais esame linkę sakyti, jog tokie sprendimai turėjo būti priimti „jau vakar“. Galima sakyti, kad taikos metu ne tokiais svarbiais buvę klausimai, karo kontekste tampa pirmaeiliais ir prioritetiniais. M. Martišius sutiko ir su baigiamojo darbo Autoriaus mintimi, jog taikos metu visuomenė daug ramiau reaguoja į skleidžiamas propagandines žinutes ir informacines

grėsmės apskritai, kartais net nesureikšmindama jų turinio ir galimo pavojaus, tačiau agresijos akivaizdoje stengiamasi pastebėti net menkiausius bandymus destabilizuoti informacinę erdvę netikra informacija, jautriai reaguojama į dezinformaciją, siekiama užkirsti kelią tokiems atvejams.

Krašto apsaugos ministras L. Kasčiūnas, paklaustas apie propagandos poveikio skirtumus, išskyrė du aspektus. Pirma, taikos metu, vyrauja „indiferentiškumo stiprinimas, bandymas diskredituoti istorinę atmintį, bandymas sakyti, kad čia NATO jūsų neapgins, na ir kiti labai svarbūs dalykai, kurie gali daryti tokius labai ilgalaikius (padarinius – aut. past.)“. Kaip ryškiausią pavykusios indiferentiškumo skiepijimo kampanijos pavyzdį L. Kasčiūnas pateikė 2014 įvykusią Krymo aneksiją, kuriai nebuvo pasipriešinta. Antra, anot Ministro, „Rusijos vykdomo karo kontekste, [...] pirmiausia, [...] jie nori paskleisti nuovargį, pasakyti, kad laimėti karo neįmanoma, todėl Ukraina yra juoda skylė, jeigu mesite daugiau pinigų, ta juoda skylė tiktai didės, čia jokios išeities nėra, reikia eiti į kažkokias nuolaidas rusams, reikia rūpintis savais žmonėmis pirma, na visa tai“. Kitaip tariant, karo akivaizdoje, metamos itin didelės propagandistų pastangos atitraukti sąjungininkus nuo Ukrainos, paskleisti abejones ja, jos pergale, jos žmonėmis, tokiu būdu sumažinant skiriamą užpultai valstybei paramą ir didinant tikimybę, jog besiginanti Ukraina galiausiai palūš. Kita vertus, L. Kasčiūnas pastebi, jog Kremlui legitimizuoti savo nusikaltimus Lietuvos visuomenės akyse būtų itin sunku, nes ji, pasak Seimo nario, istoriškai „paskiepyta“ ir yra pakankamai atspari tauta. Tokį istorinį skiepijimą užtikrino daugybę metų Lietuvos kentėta carinės Rusijos, nacistinės Vokietijos ir Sovietų Sąjungos okupacija, priespauda, represijos, trėmimai ir kiti priešišku valstybių vykdyti nusikaltimai. Šios istorinės aplinkybės ir jas lydėjusios tragedijos lemia, kad lietuvių tauta natūraliai linkusi nepasitikėti okupantų, agresorių ir propagandistų kalbomis ir yra pasiruošusi kovoti už save bei kitas panašaus likimo tautas.

Taigi, galima sakyti, kad be jau anksčiau baigiamajame darbe įvardintų dezinformacijos, propagandos ir melagienų tikslų, taikos sąlygomis skleidžiant melagingą, netikrą informaciją yra sąmoningai siekiama sukurti abejingą visuomenę, joje paskleisti nepagrįstas sąmokslų teorijas, įskiepyti nepasitikėjimą tarptautinėmis organizacijomis, artimiausiais partneriais, sukelti sumaištį pačios valstybės politinėje sistemoje, stabdyti įvairių valstybei svarbių sprendimų priėmimo procesus. Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste tokie priešišku valstybių bei asmenų veiksmai tik suintensyvėja, „informacinis rūkas“ tirštėja ir dėl propagandistų pastangų ir dėl to, kad žmonės domisi situacija fronte, patys ieško informacijos. Propagandinių naratyvų skleidimui pasitelkiami visi įmanomi ir didelę toleranciją melagingai informacijai turintys kanalai, stumiami su karu ir neteisingu jo priežasčių aiškinimu susiję naratyvai, siekiant atriboti sąjungininkus nuo Ukrainos, tokiu būdu mažinant paramą besiginančiai valstybei, taip pat, siekiami priversti visuomenę kvestionuoti valdžios priimamus sprendimus, susijusius su valstybės gynyba.

3.2. Galimi visuomenės apsaugos nuo informacinių grėsmių žingsniai realiu laiku

Visuomenės saugumui esant nacionalinio saugumo integralia dalimi, jo užtikrinimas kasdien ir krizių akivaizdoje yra vienas iš pagrindinių valstybės prioritetų. Vertindama, kaip įvairi propagandinė ir melaginga informacija bando rasti, o dažnu atveju ir randa kelią į žmonių ausis, valstybė privalo nedelsdama imtis priemonių visuomenei, o tuo pačiu ir valstybei apsaugoti nuo informacinių grėsmių. Siekiant išsiaiškinti, kokių konkrečių veiksmų būtų galima imtis jau šiandien, tyrimo respondentams buvo užduotas toks klausimas – „Ko Jūsų manymu trūksta, kad apsaugotume visuomenę, o tuo pačiu ir valstybę nuo informacinių grėsmių?“.

V. Denisenko, pirmiausiai, akcentavo, kad *„informacinis saugumas visuomenės, jis pirmiausia priklauso nuo pačios visuomenės gebėjimo atpažinti tuos iššūkius, kurie egzistuoja“* ir pabrėžė, jog gebantis atpažinti iššūkius asmuo, žino ir kaip tinkamai į juos reaguoti. *„Kai mes kalbame apie dezinformaciją, vienas iš tokių, galbūt, didesnių iššūkių yra, kai žmonės, kurie iš tikrųjų patiki ta propaganda ar melaginga informacija.“* Anot propagandos eksperto, tokie asmenys neretai platina dezinformaciją patys nesuprasdami, kad tai daro, tai yra, nuoširdžiai patikėję neteisinga žinia, jie platina ją kaip tikrą, norėdami informuoti kitus. Taip atrodo jau anksčiau darbe minėtas fenomenas, anglų kalboje įvardijamas kaip *„misinformation“*. *„Viskas visada, ko gero, atsakant į šitą klausimą, susiveda į tą kritinį mąstymą ir atitinkamai į tai, kas dažnai yra vadinama medijų raštingumu, nes vienaip arba kitaip, ta informacija pasiekia mus per įvairiausias medijas“* – teigė respondentas. Būtent medijų raštingumo ugdymo trūkumas, anot jo, pastebimas net ne pirmus metus, o gal net ir ne pirmą dešimtmetį. *„Nors mes apie tai kalbame daug ir kalbame [...] Lietuvoje, bet vis dar nėra tokios apgalvotos sistemos, arba netgi centralizuotos sistemos, kaipgi ugdyti tą kritišką mąstymą plačiąją prasme, medijų raštingumą visuomenėje.“* Paklaustas, kaip medijų raštingumo ugdymas galėtų atrodyti jo paties įsivaizdavimu, V. Denisenko atsakė, kad jo manymu *„efektyviausias būdas būtų integruoti tuos dalykus į mokyklinę programą“*, o būtent, kaip minėta antrajame šio darbo skyriuje, įvedant medijų raštingumą, kaip atskirą mokyklinę discipliną, atskirą pamoką, įvairiomis formomis ir metodais pristatomą vaikam nuo mažų dienų iki pat mokyklos baigimo.

M. Martišius pritarė kolegai, sakydamas *„kaip tu galvoji, taip tu ir veiki“*, o *„kaip tu galvoji priklauso nuo to, kokią informaciją, kokius duomenis, kiek žinių tu turi“*. Ekspertas pabrėžė, kad šiais laikais *„labai sudėtinga adekvačiai įvertinti informaciją“*. Jo teigimu, visuomenė yra linkusi pasiduoti emocijoms. Taikos sąlygomis ji yra pernelyg atsipalaidavusi, o ištikus problemai – šokama prie kito kraštutinumo ir itin jautriai reaguojama į bet kokius dirgiklius, įsivyrąja nevilties ir nesaugumo jausmas. M. Martišiaus manymu *„balanso išlaikymas [...] yra [...], turbūt, didžiausia problema [...] mūsų informacinėje visuomenėje“*, todėl būtina išmokyti

visuomenę mąstyti racionaliai, nepulti į kraštutinumus, situaciją vertinti objektyviai ir ramiai. Toks tikslas yra tiesiogiai susijęs su anksčiau V. Denisenko įvardinta būtinybe jau šiandien į mokyklinę programą integruoti medijų raštingumą, užtikrinant, kad ateities kartoms balanso išlaikymas ir adekvatus situacijos matymas nebus problematiškas dalykas.

Atliktos neviešos apklausos duomenimis fiksuota, kad net apie 40% Lietuvos visuomenės yra linkusi tikėti sąmokslų teorijomis. Tokią informaciją interviu metu pateikė Krašto apsaugos ministras L. Kasčiūnas ir patikino, kad galima pasitikėti tokiais jo žodžiais. Vėliau jis samprotavo, kad toks didelis skaičius gali būti susijęs su pandemijos laikotarpiu, jos metu intensyviai sklidusiomis sąmokslų teorijomis. Akcentuodamas socialines medijas ir tai, kad jų erdvėje dezinformacijos šaltiniais tampa patys tokių platformų vartotojai, L. Kasčiūnas pritarė kitų respondentų mintims, jog kritinio mąstymo ugdymas yra esminis visuomenės apsaugos nuo informacinių atakų būdas. Be to, kad sutiko su kitų ekspertų nuomone, Ministras įvardijo ir dar vieną svarbų faktorių, sąlygojantį Lietuvos Respublikos visuomenės atsparumą: *„kai visuomenė turi labai stiprią tapatybę [...], tie bandymai manipuluoti tavimi, tavo geopolitinę orientaciją, kitais aspektais, atsimuša į sieną“*. Tapatybė, anot L. Kasčiūno *„kyla iš istorinės atminties, [...] iš kitų bendruomeninių saitų – kai tu žinai, kas tave įkvepia, kai tu žinai, kas tu esi, už ką tu kovoji, kai tą perduodi iš kartos į kartą“*. Prisimenant respondento atsakymą į ankstesnį klausimą – lietuvių tauta yra istoriškai „paskiepyta“, turinti stiprią tapatybę, kuri *„sukuria tą tokį giluminį branduolį, tam tikrų vertybių rinkinį, kuris, iš esmės, leidžia mums atlaikyti tas visas info-atakas“*. Tai, kad šiuo metu esame pakankamai atsparūs, jokių būdu nereiškia, jog galime šiuo klausimu nebesistengti, nes tik teisingų vertybių diegimas, valstybės istorijos išmanymas ir jos supratimas, žinojimas, kas yra draugai, o kas – progos eilinį kartą bandyti suniokoti mūsų valstybę laukiantys šešėliai, užtikrina visuomenės tapatybę, kuri tampa neįveikiama kliūtimi propagandistui, siekiančiam savo melą integruoti į kasdienį diskursą.

Taigi, galima teigti, kad siekiant apsaugoti visuomenę nuo kaip niekada didelio kiekio informacinių grėsmių esamuoju laiku ir ateityje, būtina jau šiandien integruoti medijų raštingumo pamokas į mokyklinę programą, mokyti žmones į kylančius iššūkius reaguoti ramiai, matant visą situacijos paveikslą ir nešokinėjant nuo vieno kraštutinumo prie kito bei ugdyti visuomenės tapatybę.

Apibendrinant, galima konstatuoti, jog dezinformacija, propaganda ir melagienos neabejotinai daro poveikį visuomenės saugumui. Propagandistas, pasinaudodamas visomis laiko patikrintomis technikomis ir šiuolaikinių technologijų galimybėmis skleidžia melagingą, arba dalinai melagingą informaciją. Tai daroma nuosekliai taikantis į visuomenėje jau egzistuojančias problemas, ieškant esamų lūžių visuomenės vientisume, vieningume ir juos dar labiau eskaluojant.

Informacinėmis atakomis tokios teroristinės valstybės kaip Rusija siekia palikti savo nuodingos ideologijos pėdsaką, o valstybėse, išsilaisvinusiose iš Sovietų Sąjungos jungo – tokiose kaip Lietuva – sustiprinti sentimentus tų žmonių tarpe, kurie vis dar jaučia nostalgiją okupacijos laikotarpiui. Taikos metu vienas iš pagrindinių, be daugelio kitų, propagandos tikslų yra pavaizduoti valstybę „taikinę“ kaip nepavykusią valstybę, įskiepyti jos žmonėms abejingumą bei įtikinti, kad valstybė yra neverta ginti, o jei ir būtų bandančių – tai būtų beprasmiška. Karo Ukrainoje kontekste Kremliaus propagandos mašinos dėmesys sufokusuotas į dezinformaciją apie karo eigą, tačiau nepamirštami ir besiginančios valstybės sąjungininkai. Įvairiomis sąmokslų teorijomis, Ukrainos žeminimu ir nepagrįstais kaltinimais siekiama atriboti paramą ir nuteikti kitų valstybių visuomenes prieš Ukrainą ir ukrainiečius. Tyrimo metu kalbinti ekspertai vienbalsiai sutinka, kad visuomenės atsparumo ugdymas prasideda nuo edukacijos. Norint, kad ateities Lietuva būtų kritiškai mąstanti ir gebanti atskirti juodą nuo balto, būtina jau dabar į mokyklinę programą įtraukti medijų raštingumo pamokas, o šiuo metu Lietuvos informacinę erdvę teršiantiems propagandiniais naratyvams dekonstruoti ir nuosekliam komunikavimui su visuomene vykdyti, reikia įsteigti Strateginės komunikacijos centrą.

IŠVADOS

1. Institucionalizuotos propagandos ištakoms siekiant dar XVII amžiaus pradžią, darytina išvada, kad būtent propagandos terminą galima laikyti bendriniu, apimančiu įvairius priešiškos valstybės ar jos institucijų veiksmus skleidžiant melagingą, apgaulingą ar kenksmingą informaciją su tikslu pakenti, kelti nepasitikėjimą, nepasitenkinimą, skaldyti propagandos subjekto visuomenę, siekiant savo tikslų ir naudos. Šio magistro baigiamojo darbo kontekste dezinformacija ir melagienos laikytinos propagandos skleidimo būdais. Organizuojamos dezinformacijos kampanijos dažniausiai yra nukreiptos į konkrečius įvykius ar net asmenis, siekiant nušviesti tam tikrus reiškinius ar įvykius propagandistui naudingoje šviesoje, iškraipant tikrus faktus ar paskleidžiant netikrus, tokiu būdu pasėjant abejonę konkrečiame diskusijų lauke, suaktyvinant valstybėje ir visuomenėje jau egzistuojančius įtampos taškus. Savo ruožtu melagienos – kurių terminas įgavo didelį populiarumą buvusio JAV Prezidento Donaldo Trumpo kadencijos metu – tai visiškai sufabrikuota informacija, neturinti nieko bendro su realybe, kuria siekiama sukurti kuo didesnę informacinę triukšmą bei chaosą informacinėje erdvėje, o tokios sumaišties priedangoje – siekti savų tikslų. Itin svarbu tai, jog propagandos skleidimo būdai ir technikos yra taip susiję tarpusavyje, kad dažnu atveju atskirti juos yra sunku, todėl neretai jų sąvokos naudojamos kaip sinonimai.
2. Stebint ir nagrinėjant specialiųjų tarnybų pateikiamą informaciją apie priešiškų valstybių veiklą nustatyta, kad Lietuvos Respublikos informacinėje erdvėje dažniausiai vyrauja propagandiniai naratyvai nukreipti į mūsų valstybės istorinės atminties niekinimą ir klastojimą, valstybingumo kvestionavimą bei teroristinių valstybių veiksmų pateisinimą. Karo Ukrainoje kontekste aiškiai išskiriami propagandistų pasisakymai, kuriais bandoma supriešinti Vakarų partnerius tarpusavyje, paneigti Europos Sąjungos ir NATO veiksmingumą bei atgrasyti Vakarų sąjungininkus nuo pagalbos besiginančiai Ukrainai.
3. Tiek tarptautiniai, tiek svarbiausi nacionaliniai teisės aktai, tokie kaip Konstitucija, saugo asmenų žodžio ir saviraiškos laisvę, tačiau tai nereiškia, kad ji neturi ribų. Įstatymų nustatytais išimtiniais atvejais, kai žodžio laisvė piktnaudžiaujama, o išsakyti teiginiai ar paskelbta informacija atitinka nusikalstamos veikos požymius, asmenys gali būti patraukiami atsakomybėn. Tačiau net ir tuo atveju, kai asmuo atsakomybėn patraukiamas jo kaltės įrodymas yra itin sudėtingas, reikalaujantis daugybės aplinkybių nustatymo ir

per daug komplikuoatas. Įdomu tai, kad svarbiausieji tarptautiniai teisės aktai nenumato draudimo skleisti propagandą ar dezinformuoti, o tarptautinėje erdvėje apskritai vyrauja mąstymas, kad žodžio laisvė yra didesnė ir svarbesnė vertybė už propagandos keliamą grėsmę. Vis dėlto, manytina, kad didžiausio karinio konflikto nuo II Pasaulinio karo laikų akivaizdoje, agresoriams atvirai grasinant, jog po Ukrainos – Baltijos valstybių eilė, o propagandistams visuomenėje sėjant baimę ir abejones dėl galimybės apsiginti, teisės aktų pakeitimai ir atsakomybė už dezinformacijos, propagandos ir melagienų skleidimą yra būtini žingsniai siekiant mūsų valstybės ir jos gyventojų saugumo.

4. Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje egzistuoja spragos, neleidžiančios efektyviai patraukti atsakomybės asmenų, atvirai kartojančių priešiškus Lietuvai, jos sąjungininkams ir partneriams valstybių propagandinius naratyvus. Tokie asmenys, puikiai suvokdami, kokie aukšti kriterijai taikomi įrodymams baudžiamosiose bylose pagal BK 170² straipsnį ir žinodami, jog administracinė atsakomybė už jų veiksmus neegzistuoja, jaučiasi nebaudžiami ir toliau užsiima savo kenkėjiška veikla.
5. Dezinformacija, propaganda ir melagienos neabejotinai veikia Lietuvos Respublikos visuomenės saugumą. Skleisdamas iš dalies melagingą, melagingą ar visiškai su realybe jokio santykio neturinčią informaciją, propagandistas didelėmis pastangomis siekia visuomenę padaryti abejinga, suskaldyti ją per bendruomenėje jau egzistuojančius įtampos centrus, įteigti, jog Lietuva yra žlugusi valstybė, kurios ginti konflikto atveju neverta. Karo Ukrainoje akivaizdoje Kremliaus propagandos fokusas pasislinkęs į karo tematiką ir šioje srityje siekiama supriešinti Lietuvos visuomenę su ukrainiečiais, kiek įmanoma sumažinti paramą jiems ir jų besiginančiai valstybei. Kremliaus sėkmės scenarijus – abejinga, valstybingumo nevertinanti, morališkai jau pralaimėjusi ir okupacijai nepajėgi priešintis Lietuvos Respublikos visuomenė. Pabrėžtina, kad šiuo metu mūsų valstybės visuomenė vertintina kaip atspari informacinėms grėsmėms, tačiau tai nereiškia, kad galima atsipalaiduoti – priešingai, būtinas nuoseklus dėmesys medijų raštingumo ugdymui ir komunikacijai apie propagandą bei jos daromą poveikį, tokiu būdu iki minimumo sumažinant Lietuvos informacinėje erdvėje skleidžiamos propagandos poveikį.

PASIŪLYMAI

1. Papildyti Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą straipsniu 170³: **„Viešas pritarimas Rusijos Federacijos ar Baltarusijos Respublikos, ar kitų Lietuvos Respublikos Seimo teroristinėmis ar terorizmą remiančiomis pripažintų valstybių, ar valstybių agresorių skleidžiamai, ar tokioms valstybėms naudingai karo ir kitai propagandai, dezinformacijai ar melagienoms, jų skleidimas, platinimas ar pagalba atliekant tokius veiksmus.** 1. Tas, kas viešai pritarė Rusijos Federacijos ir Baltarusijos Respublikos ar kitų Lietuvos Respublikos Seimo teroristinėmis ar terorizmą remiančiomis pripažintų valstybių, ar valstybių agresorių skleidžiamai ar tokioms valstybėms naudingai karo ir kitai propagandai, dezinformacijai ar melagienoms, tyčia jas skleidė, platino ar padėjo tai daryti, jeigu dėl to buvo ar galėjo būti sutrikdyta viešoji tvarka, baudžiamas bauta arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. 2. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.“
2. Papildyti Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksą straipsniu 524¹: **„Dalijimasis Rusijos Federacijos ar Baltarusijos Respublikos, ar kitų Lietuvos Respublikos Seimo teroristinėmis ar terorizmą remiančiomis pripažintų valstybių, ar valstybių agresorių skleidžiama, ar tokioms valstybėms naudinga propaganda, dezinformacija ar melagienomis masinės medijos priemonėse.** 1. Dalijimasis Rusijos Federacijos ar Baltarusijos Respublikos, ar kitų Lietuvos Respublikos Seimo teroristinėmis ar terorizmą remiančiomis pripažintų valstybių, ar valstybių agresorių skleidžiama ar tokioms valstybėms naudinga propaganda, dezinformacija ar melagienomis interneto svetainėse, portaluose, socialiniuose tinkluose ar kitose masinės medijos priemonėse, užtraukia įspėjimą arba baudą nuo trijų šimtų iki šešių šimtų eurų fiziniams asmenims ir juridinių asmenų vadovams ar kitiems atsakingiems asmenims – nuo vieno tūkstančio iki dviejų tūkstančių eurų. 2. Šio straipsnio 1 dalyje numatytas administracinis nusižengimas, padarytas pakartotinai, užtraukia baudą nuo šešių šimtų iki vieno tūkstančio dviejų šimtų eurų fiziniams asmenims ir juridinių asmenų vadovams ar kitiems atsakingiems asmenims – nuo dviejų tūkstančių iki trijų tūkstančių eurų.“
3. Įsteigti valstybės lygmens Strateginės komunikacijos centrą, kurio pagrindinės užduotys būtų nuoseklus ir reguliarus informacijos apie į Lietuvos Respublikos visuomenę ir jos tarptautinį įvaizdį nutaikytas dezinformacines, propagandos ar melagienų atakas pateikimas visuomenei bei visų vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų, užsiimančių

tokia komunikacija bei žmonių edukacija veiklos organizavimas ar bendrų veiklos gairių nustatymas. Šis centras turėtų apjungti valstybės institucijų, mokslininkų bei žiniasklaidos kompetencijas bendram tikslui, suteikiant platformą patikimiems mokslininkams, ekspertams gauti jiems reikalingą medžiagą iš valstybės institucijų, atlikti propagandinių naratyvų dekonstrukciją ir perduoti jų atliktą darbą žiniasklaidos atstovams viešinimui.

4. Kaip įmanoma greičiau įtraukti medijų raštingumo pamoką, kaip atskirą dalyką, į švietimo programą. Medijų raštingumo mokytį parenkant mokymo metodus pagal vaiko brandą, tai yra, nuo elementarių žaidimų pradinėse klasėse ar net darželiuose, iki kritinio mąstymo ugdymui skirtų pamokų vyresnėse klasėse, supažindinant moksleivius su pagrindiniais propagandos, jos skleidimo, komunikacijos ir informacijos analizės principais.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos ir tarptautiniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. LRS.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d. <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>;
2. Europos Žmogaus teisių konvencija. ECHR.COE.INT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_lit;
3. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. LRS.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 13 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>;
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. LRS.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 13 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>;
5. Jungtinių Tautų specialusis pranešėjas nuomonės ir žodžio laisvės klausimais, Europos bendradarbiavimo ir saugumo organizacijos Žiniasklaidos laisvės atstovas, Amerikos valstybių organizacijos specialusis pranešėjas saviraiškos laisvės klausimais ir Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisijos specialusis pranešėjas saviraiškos laisvės ir prieigos prie informacijos klausimais. „Joint Declaration On Freedom Of Expression And Fake News, Disinformation And Propaganda“. OSCE.ORG. Žiūrėta 2024 m. vasario 14 d. <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>;
6. „Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas“. LRS.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 19 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b8d908c0215b11e58a4198cd62929b7a/asr>;
7. „Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas“. LRS.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 27 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280580>;
8. Lietuvos Respublikos Seimas. „Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimo Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. gruodžio 16 d. nutarimo Nr.XIV-795 redakcija“. LRS.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 8 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.167925/asr>;
9. Lietuvos Respublikos Seimo narys Jurgis Razma. „2022 m. kovo 7 d. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso papildymo 170³ straipsniu įstatymo projektas Nr. XIVP-1373“. LRS.LT. Žiūrėta 2024 m. kovo 14 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e09aa4b09e0c11ec9e62f960e3ee1cb6>;
10. Lietuvos Respublikos Seimo narys Petras Gražulis. „2022 m. vasario 28 d. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 170² straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr.

Mokslinė literatūra:

11. Augustinaitė, Agnė. „Ž. Sederavičiūtė-Pačiauskienė: „Baimė ir nerimas yra pats geriausias pagrindas sklisti melagingoms naujienoms““. *Sapere Aude*, XXIII, Nr. 2 (2020): 21-26. Žiūrėta 2024 m. sausio 18 d., https://vilniustech.lt/files/3742/187/9/13_0/Sapere%20Aude_maketas_2020_rugsejis_web.pdf;
12. Bacys, Tomas. „Informacinio karo technologijos mediatizuotoje politikoje: Rusijos ir Ukrainos konflikto vaizdavimo Vokietijos informacinėje erdvėje atvejis“. Daktaro disertacija, Klaipėdos universitetas, 2021. <https://talpykla.elaba.lt/elabafedora/objects/elaba:108657888/datastreams/MAIN/content>;
13. Burneikienė, Genovaitė, Dalia Dirvonaitė, ir Juozapas Vytas Urbonas. *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius: Vilniaus universiteto žurnalistikos institutas, Lietuvos žurnalistikos centras, 1997. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>;
14. „Civic Resilience Initiative“, „Detector Media“ ir „Kosciuszko Institute“. *Resilience to disinformation*. 2022. Žiūrėta 2024 m. sausio 26 d. <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/the-lublin-triangle-joint-report-on-counteracting-disinformation.pdf>;
15. Daugėlaitė, Gintarė, Jomilė Juškaitė-Vizbarienė. „Informacinis karas ir propaganda: ką žinome apie nuomonę formuojančią informaciją?“. *TEISMAI.LT*, (46), Nr. 3 (2022): 9-12. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2022/08/zurnalas_nr30.pdf;
16. Denisenko, Viktor. „Threats of propaganda and the information war on Lithuanian security“. *Lithuania in the global context: national security and defence policy dilemmas*. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2020: 235-248. Žiūrėta 2024 m. sausio 18 d. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2020~1612288415250/datastreams/DS.002.1.01.ARTIC/content>.
17. Denisenko, Viktor. *Propagandos apsupty*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021;
18. Maliukevičius, Nerijus. Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d. <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:B.03~2008~1367165404656/B.03~2008~1367165404656.pdf>.

19. Martišius, Mantas. *(Ne)akivaizdus karas: nagrinėjant informacinį karą*. Vilnius: Versus Aureus, 2010;
20. Martišius, Mantas. *Atsargiai – propaganda*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022;
21. Mažeikis, Gintautas. *Propaganda ir simbolinis mąstymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010;
22. Sun Tzu. *Karo menas*. Vilnius: Obuolys, 2006.
23. Zelenkauskaitė, Asta. *Creating chaos online: Disinformation and Subverted Post-Publics*. University of Michigan Press, 2022. Žiūrėta 2024 m. sausio 21 d., <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:145917294/datastreams/MAIN/content>;

Teismų praktika:

24. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas dėl priimtumo byloje Roj TV A/S prieš Daniją“. ECHR.COE.INT. Žiūrėta 2024 m. kovo 30 d. [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-183289%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-183289%22]});
25. „Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios Kolegijos 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje Perinçek prieš Šveicariją“. ECHR.COE.INT. Žiūrėta 2024 m. kovo 30 d. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2227510/08%22\],%22itemid%22:\[%22001-158235%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2227510/08%22],%22itemid%22:[%22001-158235%22]});
26. „Kauno apygardos teismo 2020 m. balandžio 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-634/2020“. LITEKO.TEISMAI.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 24 d. <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=346becd0-62b6-4cc9-86c6-5c73afccb791>;
27. „Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-210-651/2019“. LITEKO.TEISMAI.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 23 d. <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=5c18379b-0814-4613-94f9-3b6aafc03808>;
28. „Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-381-618/2024“, LITEKO.TEISMAI.LT, žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=106c39b1-5db3-466d-a114-6764a77a45fe>.
29. „Klaipėdos apylinkės teismo 2019 m. gegužės 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-253-659/2019“. LITEKO.TEISMAI.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 20 d. <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=15e8c9d0-83b6-432d-a144-27939e8b1dbb>;

30. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018“. LITEKO.TEISMAI.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 23 d. <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=6cce3fcc-46f9-493d-b0aa-fd10b2e575a9>;
31. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas byloje Nr. 19/04“. LRKT.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d. <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta244/content>;
32. „Vilniaus apygardos teismo 2018 m. kovo 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-80-211/2018“. LITEKO.TEISMAI.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 23 d. <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=0784ef60-3744-436f-929b-b0f02e25f398>;

Internetiniai šaltiniai:

33. 15min. „Lūžio taškas nacionalinėje energetikoje – pasigaminame beveik pusę poreikio“. 15MIN.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 7 d. <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/energetika/luzio-taskas-nacionalineje-energetikoje-pasigaminame-beveik-puse-poreikio-664-2181774>;
34. *About elves*. DEBUNK.EU. Žiūrėta 2024 m. kovo 10 d. <https://debunk.eu/about-elves/>;
35. *About*. DEBUNK.ORG. Žiūrėta 2024 m. kovo 10 d. <https://www.debunk.org/lt/about>;
36. Bradner, Eric. „Conway: Trump White house offered ‘alternative facts’ on crowd size“. CNN.COM. Žiūrėta 2024 m. sausio 27 d. <https://edition.cnn.com/2017/01/22/politics/kellyanne-conway-alternative-facts/index.html>;
37. Bučiūtė, Raminta. „Socialinių tinklų karas. Kaip ribojama dezinformacijos sklaida Lietuvoje?“. INFOLEX.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 21 d. <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=95067>;
38. Carlson, Tucker. „Exclusive: Tucker Carlson interviews Vladimir Putin“. Žiūrėta 2024 m. vasario 16 d. <https://www.youtube.com/watch?v=fOCWBhuDdDo>;
39. Cepurītis, Māris, Ivo Juurvee, Austris Keišs, Diana Marnot, Belén Carrasco Rodríguez ir Scott Ruston. „Russia’s Footprint in the Nordic-Baltic Information Environment, 2019/2020“. STRATCOM..ORG. Žiūrėta 2024 m. sausio 29 d. https://stratcomcoe.org/pdfjs/?file=/publications/download/russias_footprint_nb8_2020_nato_stratcom_coe.pdf?zoom=page-fit;
40. *Civic Resilience Initiative (CRI)*. CRI.LT. Žiūrėta 2024 m. kovo 10 d. <https://cri.lt/#about>;

41. Claire Wardle. „Fake News. It’s complicated“. First Draft. Žiūrėta 2024 m. sausio 27 d. <https://firstdraftnews.org/articles/fake-news-complicated/>;
42. Denisenko, Viktor. „Informaciniai karai ir propaganda: iššūkiai ir tikrieji pavojai“. Paskaita #LEAD cikle, Vilnius, 2019 m. rugsėjo 19 d. Žiūrėta 2024 m. vasario 6 d. <https://www.youtube.com/watch?v=IR3TXBZ8PYo>;
43. „Fact check: Fakes surrounding the Gaza hospital blast“. DW.COM. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.dw.com/en/fact-check-fakes-surrounding-the-gaza-hospital-blast/a-67154393>.
44. Fake news. WIKIPEDIA.COM. Žiūrėta 2024 m. sausio 22 d. https://en.wikipedia.org/wiki/Fake_news;
45. „Fake social media accounts used to spread disinformation after the Gaza hospital blast“. EURONEWS.COM. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.euronews.com/my-europe/2023/10/20/fake-social-media-accounts-used-to-spread-disinformation-after-the-gaza-hospital-blast>;
46. Harold Lasswell. WIKIPEDIA.COM. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., https://en.wikipedia.org/wiki/Harold_Lasswell;
47. Hassain, Jon. „Disinformation In Democracies: Improving Societal Resilience To Disinformation“. STRATCOMCOE.ORG. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://stratcomcoe.org/pdfjs/?file=/publications/download/Disinformation-in-Democracies-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit>;
48. *How to Identify a Fake*. STOPFAKE.ORG. Žiūrėta 2024 m. kovo 10 d. <https://www.stopfake.org/en/how-to-identity-a-fake/>;
49. Hoyle Aiden ir Josef Šlerka. „Cause for concern: The continuing success and impact of Kremlin disinformation campaigns“. HYBRIDCOE.FI. Žiūrėta 2024 m. kovo 10 d. <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2024/03/20240306-Hybrid-CoE-Working-Paper-29-The-impact-of-Kremlin-disinformation-WEB.pdf>;
50. *Hybrid Warfare*. Cambridge Dictionary. CAMBRIDGE. ORG. Žiūrėta 2024 m. vasario 6 d. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hybrid-warfare>;
51. *Institute for Propaganda Analysis*. WIKIPEDIA.COM. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., https://en.wikipedia.org/wiki/Institute_for_Propaganda_Analysis#cite_note-FA-3.
52. „Kasčiūnas siūlo už dezinformaciją internete bausti laisvės atėmimu“. TV3.LT. Žiūrėta 2024 m. kovo 16 d. <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/kasciunas-siulo-uz-dezinformacija-internete-bausti-laisves-atemimu-n1217684>;
53. *Leiskis į virtualų nuotykį*. Žiūrėta 2024 m. kovo 11 d. <https://nepasimauk.lt/>.

54. Lietuvių kalbos žodynas. *Propaganda*. LKZ.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <http://www.lkz.lt/?zodis=propaganda&id=22279320000>;
55. Lietuvos Respublikos Prezidento komunikacijos grupė. „Prezidentas: Lietuva ir Lenkija sutarė plėsti bendradarbiavimą gynybos srityje“. LRP.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 7 d. <https://lrp.lt/lt/prezidentas-lietuva-ir-lenkija-sutare-plesti-bendradarbiavima-gynybos-srityje/41940>;
56. Michelle Ye Hee Lee. „Trump’s false claim that the murder rate ‘is the highest it’s been in 45 years’“. *The Washington Post*, 2016 m. lapkričio 10 d.. Žiūrėta 2024 m. sausio 22 d. <https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2016/11/03/trumps-false-claim-that-the-murder-rate-is-the-highest-its-been-in-45-years/>;
57. Oxford English Dictionary. *Propaganda*. OED.COM. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., https://www.oed.com/dictionary/propaganda_n?tab=meaning_and_use#28217086;
58. Pamment, James. „A Capability Definition And Assessment Framework For Countering Disinformation, Information Influence, And Foreign Interference“. STRATCOMCOE.ORG. Žiūrėta 2023 m. sausio 16 d., <https://stratcomcoe.org/pdfs/?file=/publications/download/Defining-Capabilities-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit>;
59. Pankūnas, Gytis. „Teismas: „Tarptautinis gero kaimynystės forumas“ bus likviduotas kaip neteisėtai įsteigtas“. DELFI.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 26 d. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teismas-tarptautinis-geros-kaimynystes-forumas-bus-likviduotas-kaip-neteisetai-isteigtas-92595505>;
60. Pankūnas, Gytis. „Teismas: Žemaitaičio paskleista informacija apie Tapiną ir „Laisvės TV“ neatitinka tikrovės, žemina garbę ir orumą“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 13 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2149714/teismas-zemaitaicio-paskleista-informacija-apie-tapina-ir-laisves-tv-neatitinka-tikroves-zemina-garbe-ir-oruma>;
61. „Po masinių melagingų grasinimų mokykloms – ministerijos žinia: kaip reaguoti gavus bauginantį laišką“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2099784/po-masiniu-melagingu-grasinimu-mokykloms-ministerijos-zinia-kaip-reaguoti-gavus-bauginanti-laiska>;
62. „Po pradėto karo – Kremliaus komentarai: Ukrainą reikia apvalyti“. DELFI.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/world/po-pradeto-karo-kremliaus-komentarai-ukraina-reikia-apvalyti.d?id=89544115>;
63. „Polish PM Calls Nord Stream 2 ‘Weapon’ Of Hybrid Warfare“. RFERL.ORG. Žiūrėta 2024 m. vasario 10 d. <https://www.rferl.org/a/polish-pm-calls-nord-stream-2-weapon-of-hybrid-warfare/29255392.html>;

64. „Prasideda paramos akcija „Radarom!“: kartu apsaugokime Ukrainos karius“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 7 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/tavo-lrt/15/2177712/prasideda-paramos-akcija-radarom-kartu-apsaugokime-ukrainos-karius>;
65. Stankevičius, Augustas ir Ignas Jačauskas. „Seimas laikinai uždraudė rusiškas ir baltarusiškas televizijos, radijo programas“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 26 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1785350/seimas-laikina-uzdraude-rusiskas-ir-baltarusiskas-televizijos-radijo-programas>;
66. Steniulienė, Ingrida. „Žemaitaitis prašo panaikinti teismo sprendimą dėl Tapino šmeižimo“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 13 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2181467/zemaitaitis-praso-panaikinti-teismo-sprendima-del-tapino-smeizimo>;
67. Stiprūs kartu. Žiūrėta 2024 m. vasario 7 d. <https://stipruskartu.lt/lt/>;
68. Stolze, Martha. „INFORMATION LAUNDERING VIA BALNEWS ON TELEGRAM: How Russian State-Sponsored Media Evade Sanctions and Narrate the War“. STRATCOMCOE.ORG. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://stratcomcoe.org/pdfjs/?file=/publications/download/Info-Laundering-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit>;
69. Tarptautinių žodžių žodynas. *Dezinformacija*. TZZ.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://tzz.lt/d/dezinformacija/>;
70. „Teismo verdiktas: „Tarptautinis geros kaimynystės forumas“ lieka pripažintas neteisėtu ir likviduojamas“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 26 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1990123/teismo-verdiktas-tarptautinis-geros-kaimynystes-forumas-lieka-pripazintas-neteisetu-ir-likviduojamas>;
71. „Tyrimas: Kremliaus dezinformacija pasiekia apie 300 tūkst. šalies gyventojų – dalis gali radikalizuotis“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2157344/tyrimas-kremliaus-dezinformacija-pasiekia-apie-300-tukst-salies-gyventoju-dalis-gali-radikalizuotis>;
72. „Vakcina nuo vatnikų“. FACEBOOK.COM. Žiūrėta 2024 m. kovo 10 d. <https://www.facebook.com/vakcinanuovatniku>;
73. Valstybės saugumo departamentas. „Grėsmių Nacionaliniam Saugumui Vertinimas 2023“. VSD.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 16 d. [https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2023/03/Gresmiu-nacionaliniam-saugumui-vertinimas-2023 LT.pdf](https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2023/03/Gresmiu-nacionaliniam-saugumui-vertinimas-2023_LT.pdf);
74. Valstybės saugumo departamentas. „Grėsmių Nacionaliniam Saugumui Vertinimas 2024“. VSD.LT. Žiūrėta 2024 m. kovo 11 d. <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2024/03/GR-2024-02-15-LT-1-1.pdf>;

75. Valstybės saugumo departamentas. „Informacijos plovimas: kaip melagienos verčiamos į žinias, kurios žmonėms nebeatrodo įtartinos“. VSD.LT. Žiūrėta 2024 m. sausio 29 d. <https://www.vsd.lt/2020/12/15/informacijos-plovimas-kaip-melagienos-verciamos-i-zinias-kurios-zmonems-nebeatrodo-itartinos/>;
76. Venckūnas, Vilmantas. „Teismas dar kartą bandys atversti Švenčionienės, Juraičio ir Ivanovo bylą“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 26 d. [https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2205897/teismas-dar-karta-bandys-atversti-svencionienes-juraicio-ir-ivanovo-byla](https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2205897/teismas-dar-karta-bandys-atversti-svencionienes-juraicio-ir-ivanovo-byla;);
77. VšĮ „Laisvės TV“ Ukrainai organizuotos pagalbos tarpinė ataskaita. Žiūrėta 2024 m. vasario 7 d. <https://laisves.tv/ukrainai/>;
78. Žuklevičius, Vismantas ir Deividas Jursevičius. „Tapinas: „Bayraktar“ pirkimo istorija tapo pleistru mūsų visuomenei, planuose – žadą atimanti nauja tarptautinė akcija“. LRT.LT. Žiūrėta 2024 m. vasario 7 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1716531/tapinas-bayraktar-pirkimo-istorija-tapo-pleistru-musu-visuomenei-planuose-zada-atimanti-nauja-tarptautine-akcija>.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

INTERVIU KLAUSIMAI MANTUI MARTIŠIUI

Esu Aldas Banelis, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos VI kurso Teisės ir policijos veiklos (specializacija – ikiteisminis procesas) magistrantūros studijų programos išstęstinių studijų studentas. Rašau baigiamąjį darbą propagandos, dezinformacijos bei melagienų tematika, todėl prašau Jūsų, kaip informacinių karų ir propagandos eksperto, turinčio ypatingų kompetencijų anksčiau įvardintose srityse, atsakyti į keletą klausimų. Jūsų atsakymai bus naudojami tik magistro baigiamojo darbo rašymo tikslu.

- 1) Visuomenės saugumas yra vienas iš nacionalinio saugumo dėmenų. Ko Jūsų manymu trūksta, kad apsaugotume visuomenę, o tuo pačiu ir savo valstybę nuo informacinių grėsmių?**
- 2) Kaip vertinate propagandos, dezinformacijos ir melagienų visuomenės saugumui keliamą poveikį: a) taikos sąlygomis bei b) Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste? Kaip poveikis ir daroma žala skiriasi?**
- 3) Kaip manote, ar administracinė atsakomybė už viešai skelbiamas melagienas prisidėtų prie jas skelbiančių asmenų atgrasymo nuo tokios veiklos? Ar atsakomybė (bet kokios formos) būtų veiksminga priemonė? Ar teisėsauga yra pasiruošusi atpažinti tokius pažeidimus?**
- 4) Paplitęs mąstymas, kad informuota visuomenė – atspari informacinėms grėsmėms, atakoms ir provokacijoms. Ar Jums, kaip mokslininkui ir knygų bei straipsnių apie propagandą, dezinformaciją bei melagienas autoriui, siekiančiam šviesti ir informuoti visuomenę šia tema, pavyksta gauti reikalingos informacijos iš valstybės institucijų? Jei ne, kokiais šaltiniais naudojats?**
- 5) Kaip valstybės institucijos, valdančios informaciją apie informacines atakas, rengiamas prieš mūsų valstybę, propagandinius naratyvus, nukreiptus į mūsų visuomenę, galėtų prisidėti prie Jūsų šviečiamojo darbo ir visuomenės edukacijos apskritai?**

6) Kas jums pačiam buvo nauja ir atradimas rašant knygą „Atsargiai – propaganda“? Ar Lietuvos visuomenė yra pakankamai atspari tokio pobūdžio hibridinėms grėsmėms?

INTERVIU KLAUSIMAI VIKTOR DENISENKO

Esu Aldas Banelis, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos VI kurso Teisės ir policijos veiklos (specializacija – ikiteisminis procesas) magistrantūros studijų programos ištęstinių studijų studentas. Rašau magistro baigiamąjį darbą propagandos, dezinformacijos bei melagienų tematika, todėl prašau Jūsų, kaip informacinių karų ir propagandos eksperto, turinčio ypatingų kompetencijų anksčiau įvardintose srityse, atsakyti į keletą klausimų. Jūsų atsakymai bus naudojami tik baigiamojo darbo rašymo tikslu.

- 1) Visuomenės saugumas yra vienas iš nacionalinio saugumo dėmenų. Ko Jūsų manymu trūksta, kad apsaugotume visuomenę, o tuo pačiu ir savo valstybę nuo informacinių grėsmių?
- 2) Kaip vertinate propagandos, dezinformacijos ir melagienų visuomenės saugumui keliamą poveikį: a) taikos sąlygomis bei b) Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste? Kaip poveikis ir daroma žala skiriasi?
- 3) Kaip manote, ar administracinė atsakomybė už viešai skelbiamas melagienas prisidėtų prie jas skelbiančių asmenų atgrasymo nuo tokios veiklos? Ar atsakomybė (bet kokios formos) būtų veiksminga priemonė? Ar teisėsauga yra pasiruošusi atpažinti tokius pažeidimus?
- 4) Paplitęs mąstymas, kad informuota visuomenė – atspari informacinėms grėsmėms, atakoms ir provokacijoms. Ar Jums, kaip mokslininkui ir knygų bei straipsnių apie propagandą, dezinformaciją bei melagienas autoriui, siekiančiam šviesti ir informuoti visuomenę šia tema, pavyksta gauti reikalingos informacijos iš valstybės institucijų? Jei ne, kokiais šaltiniais naudojats?
- 5) Kaip valstybės institucijos, valdančios informaciją apie informacines atakas, rengiamas prieš mūsų valstybę, propagandinius naratyvus, nukreiptus į mūsų visuomenę, galėtų prisidėti prie Jūsų šviečiamojo darbo ir visuomenės edukacijos apskritai?
- 6) Kas jums pačiam buvo nauja ir atradimas rašant knygą „Propagandos apsupty“? Ar Lietuvos visuomenė yra pakankamai atspari tokio pobūdžio hibridinėms grėsmėms?

INTERVIU KLAUSIMAI LAURYNUI KASČIŪNUI

Esu Aldas Banelis, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos VI kurso Teisės ir policijos veiklos (specializacija – ikiteisminis procesas) magistrantūros studijų programos ištęstinių studijų studentas. Rašau magistro baigiamąjį darbą propagandos, dezinformacijos bei melagienų tematika, todėl prašau Jūsų, kaip Seimo nario, Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto Pirmininko, turinčio ypatingų kompetencijų anksčiau įvardintose srityse, atsakyti į keletą klausimų. Jūsų atsakymai bus naudojami tik baigiamojo darbo rašymo tikslu.

- 1) **Visuomenės saugumas yra vienas iš nacionalinio saugumo dėmenų. Ko Jūsų manymu trūksta, kad apsaugotume visuomenę, o tuo pačiu ir savo valstybę nuo informacinių grėsmių?**
- 2) **Kaip vertinate propagandos, dezinformacijos ir melagienų visuomenės saugumui keliamą poveikį: a) taikos sąlygomis bei b) Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste? Kaip poveikis ir daroma žala skiriasi?**
- 3) **Kaip manote, ar administracinė atsakomybė už viešai skelbiamas melagienas prisidėtų prie jas skelbiančių asmenų atgrasymo nuo tokios veiklos? Ar atsakomybė (bet kokios formos) būtų veiksminga priemonė? Ar teisėsauga yra pasiruošusi atpažinti tokius pažeidimus?**
- 4) **Tarp mokslininkų, nagrinėjančių propagandos reiškinį vyrauja sutarimas, kad informuota visuomenė – atspari informacinėms grėsmėms, atakoms ir provokacijoms. Ar Jūs, kaip Seimo narys, Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto Pirmininkas galite pasidalinti visa informacija, kuri visuomenei gali būti reikalinga atskiriant propagandą, dezinformaciją ir melagienas. Jei ne, kokiais šaltiniais siūlytumėte naudotis žmonėms?**
- 5) **Kaip valstybės institucijos, valdančios informaciją apie informacines atakas, rengiamas prieš mūsų valstybę, propagandinius naratyvus, nukreiptus į mūsų visuomenę, galėtų prisidėti prie mokslininkų šviečiamojo darbo ir visuomenės edukacijos apskritai?**

- 6) Kaip Jūs vertintumėte mokslininkų, informacinių karų ir propagandos ekspertų siūlymą steigti centralizuotą strateginės komunikacijos centrą kovai su propaganda, dezinformacija ir melagienomis? Kaip Jūsų nuomone mokslininkai galėtų prisidėti prie visuomenės švietimo ir šių informacinių grėsmių kategorijų identifikavimo?**

INTERVIU SU MANTU MARTIŠIUMI TRANSKRIPCIA

A: Taip, vyksta įrašymas. Tai gerai, tada aš labai nuo tokio bendro pobūdžio pirmo klausimo norėčiau pradėti. Šiuo metu, konkrečiai, ko Jūsų manymu trūksta, kad apsaugotume visuomenę, o tuo pačiu ir valstybę nuo informacinių grėsmių? Nes visuomenės saugumas yra vienas iš nacionalinio saugumo dėmenų, tai stengiamės saugoti tiek visuomenę, tiek valstybę tuo pačiu.

M: Tu čia ir klausimą uždavei. Turbūt pasakysiu labai paprastai – taip, kaip tu galvoji, taip tu ir veiki. Na čia yra tokia logika paprastai, nes kaip tu galvoji priklausो nuo to, kokią informaciją, kokius duomenis, kiek žinių tu turi. Na tiesiog, nuo to dalyko, ir visa visuomenė būtent priklauso nuo informacinės erdvės, nes bendros tos žinios ateina iš informacinės erdvės, ne iš niekur kitur. Priklausomai nuo esančios informacijos, jos kokybės, jos gilumo, jos platumo, mes veikiamo vienokiu ar kitokiu lygmeniu. Pagrindinis, turbūt, reikšmingumas, ką aš norėčiau pasakyti – bet čia yra toks, žinai, labiau teorija ir filosofija, negu realybė – yra tas, kad yra labai sudėtinga adekvačiai įvertinti informaciją. Ką tai reiškia? Tai reiškia labai paprastai – kartas nuo karto mes arba pasiduodame į emocijas, puolame į kraštutinumus. Kur tas yra blogumas – kai kada mes per daug nusiraminame ir per daug viskas atrodo yra gerai, viskas čia yra „faina“, arba priešingai, reiškia, metamės į kitą kraštutinumą, kad viskas žlugo, laivas skęsta. Tai va šitas balanso išlaikymas jis yra, atrodo, tikrai labai labai lengvas pasakyti ir, turbūt, didžiausia problema yra mūsų informacinėje visuomenėje. Kada mes nuo vieno, iki kito, pasirodome pakankamai nesaugūs, tada pradedame kažkaip uždarinėti viską, kas aplinkui, kaip sakoma, viską, kas po ranka pasitaiko, tas ir „gauna per galvą“. O paskui atsipučiam ir sakom, na viskas, dabar jau visi „gavo per galvą“, galima atsipūsti. Ir tas atsipūtimas irgi yra neteisingai, nes kai kada nereikia „duot per galvą“, o kai kada reikia ir mes neduodam. Va čia, nežinau, tokia va idėja.

A: Tai galima sakyti, kad trūksta to balanso?

M: Taip.

A: Supratau. Dabar kalbant būtent apie propaganda, dezinformaciją, melagienas ir jų poveikį. Tai kaip tas poveikis skiriasi taikos sąlygomis visuomenei ir, konkrečiai, Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste?

M: Labai paprastai, taikos sąlygomis tau atrodo visą laiką, kad tu turi daugiau laiko. Tai nebūtinai reiškia, kad tu turi jo daugiau, bet tau taip atrodo. Ir čia, kaip sakau, nuo valdomos informacijos priklauso tavo veikimas. Jeigu tau atrodo, kad tu turi labai daug laiko, tu elgiesi vienaip. Karo sąlygos tą laiko perspektyvą žiauriai sumažina. Apie ką aš kalbu – labai paprastas pavyzdys – jeigu mes, pavyzdžiui, kuriame karines pajėgas ir galvojame, kad reikia įvesti visuotinį šaukimą, na tarkime, tai tada mes atsisdame ir pasiskaičiuojame, kad visuotiniam šaukimui įvesti reikia trijų – keturių milijardų papildomų investicijų. Ir tada tu ... bet kadangi tai yra taikos sąlygos, atsiranda du labai paprasti dalykai – nėra skubos poreikio, todėl tu galvoji – tuos keturis milijardus investicijų, kuriuos aš turėčiau padaryti, tu gali ištesti labai ilgame laike, na tiesiog, po dvidešimt metų mes turėtume visuotinį šaukimą. Dabar dar tie vaikai yra negimę, arba yra labai maži, kurie po dvidešimt metų eis visi į privalomą karinę tarnybą. Plius atsiranda dar vienas labai svarbu aspektas – tu gali netgi priimti sprendimą, apskritai, ar tai verta daryti. Na, keturi milijardai yra labai daug, gal tai neverta, ir to nedaryti. Karo atveju atsiranda „urgency“, na, skubos momentas. Čia, dabar, reikia, jau vakar reikėjo tą padaryti ir taip toliau. Tu supranti, kad reikia tą padaryti, bet tu supranti, kad tų resursų, pajėgumų ir galimybių padaryti tą neturi. Ir tada atsiranda toks frustracijos momentas, kuris sako – aš turėjau tą padaryti seniai, aš to nepadariau, dabar jau padaryti galbūt per vėlu – ką daryti? Ir vieni sako – tai tada darome pagreitintu būdu ir kaip gausis, taip jau gausis, na, reiškia ruošiamė namų darbus likus trims minutėms iki skambučio mokykloje, o kiti sako, na jau vis tiek nebeparuoši namų darbų, tai gal jau neruošk, neik į klasę. Va toks pagrindinis skirtumas, tos svarbos, karo Ukrainoje atveju yra labai didelė svarba, atsiranda didelės tam tikros baimės ir vėlgį, ką aš Jums čia minėjau ir pirmame klausime, čia prie to paties pirmojo klausimo, kad adekvačiai vertinti informaciją. Karo atveju labai svarbus yra adekvatus informacijos vertinimas. Viena vertus – tu atsiduri tarsi sūpuoklėse – viena vertus, viskas gerai, ukrainiečiai laimės, jie mums išloš laiko, mes apsiginsime, kitą kartą – viskas blogai, Ukraina tuoj žlugs, sekanti agresoriaus stotelė Lietuva. Tas labai stipriai išbalansuoja, nes tokiomis emocijomis pasivažinėjus labai yra sudėtinga turėti planinį darbą.

A: Tai galima sakyti, kad, tarkime, taikos sąlygomis girdėdami kažkokį tai propagandinį naratyvą mes ramiau reaguojame, gal net praleidžiame pro ausis, o karo sąlygomis mes iš karto labai jautriai reaguojame, norime drausti, užtildyti?

M: Absoliučiai. Jeigu pirmu atveju, aš visiškai su Tavimi sutinku, kad taikos sąlygomis mes ramiau reaguojame, nes praleidžiame pro ausis, arba net nepastebime, nes, kaip sakoma, kažkas kažką sako, nesvarbu, ką sako. Karo sąlygomis reaguojame jautriai, bet ne tikrai jautriai,

kad mes greitai tą pastebime, bet kitas klausimas – o kaip tą toliau daryti? Ir atsiranda karo atveju didžiausias pavojus tas, kad jeigu gerai išnaudoti tą informacinę erdvę, tai tu gali sutelkti visuomenę, kad yra pavojus ir visuomenė turi, na, tarkime, karo atveju, skirti gynybai didesnę dėmesį. Čia vienas dalykas. Bet lygiai taip pat, jeigu aš esu priešas, aš galiu pasakyti – jūs per mažai padarėte, jūs jau nebepasiruošite, jūs esate pasmerkti, nes laiko nėra. Jeigu norite įvesti visuotinį šaukimą, turite investuoti keturis milijardus, nupirkti ginklų, ginklų niekas greitai nepagamina, karininkų nėra, jūs pasmerkti, vadinasi priešintis – beprasmiška. Ir jeigu karo atvejų, galėtų būti toks variantas, kad sakytų, na tai ką, viskas dabar jau.

A: Čia tas vadinamasis bandymas parodyti kaip „*failed state*“ [angl. – žlugusi valstybė, aut. past.] valstybę, kad jau jums nepasisekė, jau susitaikyti reikia.

M: Na taip, jau susitaikykite, jūsų istorija jau parašyta, viskas. Nors ji, iš tikrųjų ... reikalas yra tas, kad gyvenimas niekada nėra parašytas ir tu negali pasakyti, kad bus taip, ar va kitaip, bet jeigu auditorija, didesnė jos dalis patiki, kad bus blogai, ji pradeda veikti taip, kaip tiki, kad bus ir tada pranašystė išsipildo.

A: Einant prie kito klausimo – rašydamas darbą, domėdamasis aš pastebėjau, kad egzistuoja tokia, įvardinkime „pilka atsakomybės zona“ už skleidžiamas melagienas, dezinformaciją. Mes turime vienoje pusėje baudžiamąją atsakomybę, kas yra galutinė, krašutinė priemonė teisinėje valstybėje. Tada žiūrime į administracinę teisę, na ten lyg ir nenumatyta jokia atsakomybė už kažkokias melagienas, už jų skleidimą. Tada turim civilinę teisę, kur tu gali eiti ginti savo garbę ir orumą, interesus. Na, kaip pavyzdys, jeigu kažkas „Facebook’e“ paskelbė tikrovės neatitinkančią informaciją. Jūsų manymu, ar administracinė atsakomybė už viešai skelbiamas melagingas naujienas prisidėtų prie tokių naujienų atgrasymo?

M: Bet čia aš nesutinku su tavimi, Aldai, kad administracinės atsakomybės nėra. Ji yra, kadangi aš buvau Lietuvos radijo ir televizijos komisijos vadovas ir yra straipsnis Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnis, kuris numato atsakomybę už nesantaikos kurstymą ir dezinformacijos skleidimą. Tai yra administracinės baudos, įspėjimai, uždarymai, baudos ir buvo uždarinėjami kanalai, tai kad to visiškai nėra aš negaliu pasakyti. Labai paprastas, tikras pavyzdys – 2013 metai, „Pervyj baltiyskyj kanal“ parodo apie Sausio 13-ąją taip vadinamą dokumentinį filmą, kurio mintis yra tokia – patys bokšto gynėjai žudė savus ir visos tos Sausio 13-osios aukos yra ne alfa būrio aukos, o nacionalistai gynė bokštą ir šaudė į nugaras.

A: Klasikinis „savi šaudė į savus“.

M: Taip. Ir tada buvo priimtas sprendimas Lietuvos radijo ir televizijos komisijoje uždaryti ir nubausti kuriam laikui „Pervyj baltiyskyj kanal“ transliavimą Lietuvoje – pusei metų. Ir tokių sprendimų buvo daug, tai administracinė yra. Pagrindinė problema yra kita – ką tu ir pasakei, baudžiamasis kodeksas numato už nesantaikos kurstymą, administracinis irgi numato, bet tu pavartojai vieną žodį – dezinformaciją. Reikalas yra tas, kad Lietuvos įstatymuose vartojamas terminas „dezinformacija“ nėra tarptautiniuose dokumentuose. Nėra tokio draudimo dezinformuoti. Kitaip pasakius, jeigu televizijos laida meluoja kažką, ji gali meluoti sąmoningai arba nesąmoningai, jeigu tai nėra žinių laidą – už tai bausmės nėra. Yra tikrai už nesantaikos kurstymą. Už nesantaikos kurstymą tu gali priimti bausmę. Antras būdas, kodėl, pavyzdžiui, dėl Sausio 13-osios buvo priimtas [sprendimas – aut. past.] už dezinformaciją, ten buvo už dezinformaciją konkrečiai? Bet čia buvo labai paprastas dalykas – buvo teismo sprendimas Sausio 13-osios byloje, buvo surinkti įrodymai, dėl tu sakai – buvo nustatyti faktai, taip yra. Bet, pavyzdžiui, Avdiivkos užėmimas dabar Ukrainoje. Aš sakau kažkokią informaciją, kuri viešai yra nesakoma ir jūs man sakote, kad aš dezinformaciją sakau, aš platinu dezinformaciją. Pagrindinis dalykas yra tame – o kaip jūs įrodysite, kad tai yra dezinformacija? Turi būti teismo sprendimas. Kas nustatys, kas yra teisinga informacija, kas yra neteisinga informacija? Ir kadangi nėra faktų ir dokumentuose apibrėžtų įrodymų, kas yra tiesa ir kas yra melas, atsitinka, kad, na, pavyzdžiui, Aldas buvo kareivis, jis kariavo, aš kažką pasakiau apie Ukrainos kovotojus, Aldai, tau nepatiko, tu civilinė tvarka gali mane paduoti dėl garbės ir orumo įžeidimo. Čia vienas variantas. Antras variantas, dėl dezinformacijos išplatavimo pačiu aukščiausiu lygmeniu. Neįsivaizduoju. Turi būti pakankamai aiški nusikaltimo sudėtis, įrodymų dalis, kad prokuratūra įrodytų, kad tikrai taip. Bet kada yra įvykių, istorijos interpretavimas ir panašiai, tai ta administracinė dalis, kuri yra tarp baudžiamosios ir civilinės, per vidurį ji stovi, ji tokia tampa „plaukiojanti“. Atsakymas ir yra toks, mes visi norim užkardyti dezinformaciją, tik ne visi sutariame, kas yra dezinformacija, o kadangi ne visi sutariame, kas yra dezinformacija, gaunasi, kad mes nežinome, kaip tą išspręsti.

A: Apie tuos kanalų uždraudimus kaip ir aišku, bet kaip dėl fizinių asmenų, kurie, tarkime „Facebook’e“ rašinėja tikrovės neatitinkančius dalykus? Jie jaučiasi šiek tiek nebaudžiami. Tai, ar atsakomybė bet kokios formos, iš esmės, būtų veiksminga priemonė atgrasyti tokius žmones? Ar teisėsauga yra pasiruošusi atpažinti tokius pažeidimus?

M: Žinok, ne, atsakymas. Taip labai paprastai. Ne tik, kad ar teisėsauga pasiruošusi, bet ir klausimas, ar tai būtų labai paprasta atpažinti ir taip toliau. Kadangi mes labai teoriškai

pradedame kalbėti, tai teoriškai reikėtų pasakyti, kad tu turi atskirti tikrus faktus nuo netikrų, juos įvardyti, juos užkardyti, bet viskas prasideda nuo teorijos perėjimo prie praktikos, prie konkrečių dalykų. Ir čia atsiranda tam tikri klausimai, kurie ... na, žiūrėk, pavyzdžiui, aš „Facebook’e“ parašiau: „Kaip gaila, kad lietuviai laimėjo Žalgirio mūšį. Būtume mes pralaimėję Žalgirio mūšį – dabar gyventume kaip Vokietijoje“. Kas tai yra? Mano nuomonė? Dezinformacijos skleidimas? Joks istorikas, joks politikas čia išvis net neįrodys tokio dalyko. Ir čia ta policija nieko, jie negali. O kaip įrodyti? Nes labai dažnai yra, pavyzdžiui, informacijos ... be to, ji keičiasi. Na, aš priminsiu tokį paprastą pavyzdį – 2021 metai, koronavirusas, didžiulis koronavirusas. Jo metu, pačioje pradžioje buvo diskusijos, iš kur koronavirusas atsiranda. Vieni sako, kad iš laboratorijos, kiti sako, kad tai gamtos kūrinys. Pradžioje visi sakė, kad tie, kas sako, kad tai yra iš laboratorijos yra kas tokie – sąmokslo teorijos skleidėjai. Bet pagrindinis dalykas, jeigu mes nueitume į teismą, net iki šio laiko nėra surasta seka, kaip tas nuo gyvūno peršoko pas žmogų, kaip tas įvyko, tai nėra atrasta. Reiškia tavo teiginys, kad tai nuo gyvūno, nėra pakankamas, plius nuo to laiko, čia prieš metus ar pusantrų, reikėtų pažiūrėti, kai kurios JAV valstybinės institucijos ir agentūros, ne visos, pasakė – galimai galėjo ir iš laboratorijos atsirasti. O, pavyzdžiui, tokia Centrinė žvalgybos agentūra sako mes nežinom, gali būti ir taip, ir taip. Ir tada, suprantat, tu esi, Aldai, policijos pareigūnas, aš rašau tekstus, kad koronavirusas sukurtas Uhano laboratorijoje. kažkas rašo – Martišius platina dezinformaciją dėl koronaviruso ir tau reikia ištirti. Na ir kaip tu ištirsi kaip policininkas? Ta prasme, akligatvis, tu nežinai. Tai va čia tokia problema, dėl to labai yra sudėtinga, yra daugybė tokių .. be to, nuomonės laisvė, įvairovė, sakau, aš galiu sakyti, kad geriau būtume pralaimėję Žalgirio mūšį. Ir čia atsiras tokių problemų, kurios ... na, mes labai norime, kad visa tai išnyktų, bet, jeigu tas išnyktų labai paprastai, tai to nebūtų, o kadangi jis yra, reiškia jis yra pakankamai tvarus ir gyvybingas propagandoje.

A: Supratau. Vėlgi, besiruošdamas darbo rašymui, rašydamas darbą, nagrinėdamas šaltinius pastebėjau, kad tarp mokslininkų yra paplitęs mąstymas, susitarimas bendras, kad informuota visuomenė yra atspari informacinėms grėsmėms, atspari informacinėms atakoms, provokacijoms. Ar Jums kaip mokslininkui bei knygų ir straipsnių apie propagandą, dezinformaciją, melagienas autoriui, siekiančiam šviesti ir informuoti visuomenę šia tema pavyksta gauti reikalingos informacijos iš valstybės institucijų, kurios veikia šitose temose? Jei ne, tai kokiais šaltiniais Jūs naudojotės?

M: Valstybės institucijos daro tai, ką jos gali padaryti geriausiai ir jos tikrai surenka daug informacijos, ir čia negaliu pasakyti, kad jos tikrai atlyginimą pasiima ir nieko nepadaro.

A: Ne, ne, ne, aš turiu galvoje, ar jos su Jumis dalinasi, ar Jūs prašote pasidalinti kažkokia informacija? Gal Jums kažko neduoda, nes tai kažkokia paslaptis valstybės ar tarnybos?

M: Čia geras klausimas. Yra valstybės institucijos, jos ... tyrėjai labai skirtingai žiūri į tam tikrus dalykus. Įvardinsiu labai paprastą pavyzdį. Yra toks kariuomenės strateginės komunikacijos departamentas, jis ilgą laiką į informacinės atakas žiūrėdavo labai plačiai, tokiu labai plačiu žvilgsniu. Na, pavyzdžiui, jis sakydavo, na tarkim, kažkas kritikuoja Lietuvos užsienio politikos kursą ir jeigu tas kritikavimas atitinka nors kažkiek, sutampa su Kremliaus ir Maskvos linija, jis tokią informaciją iškart priskirdavo prie ko? Prie Krekliui naudingos informacijos platinimo. Bet aš, pavyzdžiui, kaip tyrėjas, galiu pasakyti, klausimas yra truputėlį sudėtingesnis negu jūs paėmėte. Kodėl jis sudėtingesnis? Dėl to, kad taip, ta informacija gali būti naudinga Krekliui, bet ar ji atsirado dėl to, kad ją inspiravo Kremlius? Ar yra kitos vidinės jėgos, kurios, na ... interesai kartas nuo karto sutampa, tai to mes nežinome. Ir dėl to, pasakyti, kad jeigu tai naudinga Krekliui, reiškia tai ateina iš Kremliaus, mes negalime. Ir čia aš tada pradėdau abejoti tų valstybinių institucijų pateiktų duomenų apimtimi. Jie dabar yra gerokai sumažinę. Na čia paprastesnis yra kitas pavyzdys, kas yra Jungtinėse Amerikos Valstijose. Vieni sako, kad Jungtinių Amerikos Valstijų susiskaldymas yra vos ne išorės priešų, Kinijos ir Rusijos, na, darbo vaisius. Su kuo aš nevisai sutinku, aš manau, kad ten yra daug vidinių problemų, kurios jau pribrendo, jie taip susipriešino ir tos specialiosios tarnybos, jos išnaudoja tą. Dėl to, kad jos išnaudoja, jos pačios nėra tų giluminių Amerikos problemų autoriai. Tai va čia klausimas yra pakankamai didelis. Ir dėl to iš valstybinių institucijų surinkimų, parinkimų, pateikimų, ar dar kažko – tai yra pakankamai sudėtingas dalykas, nes, kaip jau minėjau, mes netgi galime pasižiūrėti labai ... visi žiūri labai paprastai, nes vėlgi, šiandien mes kalbėjome apie administracinius teismus kalbėjai, apie administracinius teismus, reiškia, baudžiamasis, civilinis, administracinis teismas.

A: Ne, ne, apie pačią administracinę atsakomybę.

M: Tai taip, tu kalbėjai apie tai. Kai kas sako iš žmonių, labai paprastai, kad duokite jiems valdžią, jie užkardys, nes bus administracinė atsakomybė panaudota plačiai ir melagienų neliks per minutę. Bet situacija yra tokia, kad jeigu tu nesusipažinęs su tarptautinės teisės dokumentais, nesusipažinęs su Lietuvos teisine sistema, be to nesusipažinęs su tam tikromis komunikacijos idėjomis ir teorijomis, tau atrodo, kad viskas yra taip vienu mygtuko paspaudimu, greitai padaroma. Ne, tai yra nepadaroma. Ir čia yra tas klausimas, kadangi mes turime skirtingus įsivaizdavimus, gaunasi tas, kas gaunasi.

A: Supratau. Jūsų nuomone, kaip valstybės institucijos valdančios informaciją apie informacines atakas, rengiamas prieš mūsų valstybę, apie propagandinius naratyvus, nukreiptus į visuomenę, galėtų prisidėti prie Jūsų šviečiamojo darbo ir visuomenės edukacijos apskritai?

M: Na į šitą klausimą aš sunkiai galiu atsakyti, kaip prie mano darbo galėtų prisidėti. Jeigu anksčiau atsakinėdamas pasirodžiau tau, kad pakankamai kritiškas esu, bet dešimties balų sistemoje valstybės institucijų darbą aš įvertinčiau aštuoniems. Jis yra pakankamai geras. Yra kažkur tobulėti, kažkur judėti ir taip toliau. Jis yra pakankamai normalus. Problema yra, sakau, nuo pirmo klausimo. Kur yra didžiausia problema? Didžiausia problema yra – arba tu kai kada perspaudi, arba kai kada nepaspaudi. O kiekviena informacinės atakos situacija yra vis skirtinga, laikas bėga, situacijos keičiasi ir taip toliau. Tada reikia vis iš naujo įsivertinti ir peržiūrėti. Kai kada atsiranda tokia inercija, viskas daroma iš tos inercijos ir tai neįvyksta. O dėl manęs, kaip tyrėjo, tai aš nepasakyčiau, kad gali būti kažkoks ... aš tiriu tai, prie kokių duomenų aš galiu prieiti. Valstybės institucijos turi savo tikslus ir nebūtinai jie visą laiką sutampa, tai čia toks sudėtingas klausimas.

A: Supratau. Kas Jums pačiam buvo nauja, ar galbūt atradimas, rašant knygą, monografiją „Atsargiai propaganda“? Gal pats susipažinote su kažkokiomis naujo pobūdžio hibridinėmis grėsmėmis? Ar mes, Lietuva, esam pasiruošę su jomis tvarkytis?

M: Jeigu labai konkrečiai sakyti, aš tą knygą rašiau apie dešimt metų ir tai buvo kruopštus darbas, dėjimas fakto prie fakto, idėjos prie idėjos. Tai ilgo laikotarpio darbas, todėl pasakyti, kad man atsivėrė kažkokios naujos informacijos, tai taip nebuvo. Eureka momento nebuvo. Ką galima pasakyti, kas per tuos ... kadangi dešimt metų rašiau, ką aš mačiau, na aš mačiau labai paprastą dalyką – pačios informacinės erdvės pasikeitimą. Jeigu seniau visi kalbėdavo apie masinės komunikacijos priemones, tai radijas, televizija kaip svarbiausios, tai Lietuvoje jos nuėjo į šoną. Ir mažai kas pastebėjo, kai nuėjo į šoną auditorija. Pavyzdžiui, pasakysiu paprastai, dauguma žmonių, Lietuvos politikų, sunkiai įsivaizduoja, kad pusė Lietuvos auditorijos gyvena už Lietuvos informacinės erdvės ribų. Aš taip, gal skambiai, pasakysiu, neaišku, kur jie yra. Jie nežiūri lietuviškos televizijos, mažai skaito lietuvišką spaudą. Na, jie gali žiūrėti „Youtub’ą“, „Instagram’ą“, „Tik Tok’ą“ ir taip toliau, ir kas čia vyksta, jie visai nežino. Pagrindinė problema yra tame, kad kada tu juos bandai informuoti, tas labiausiai buvo akivaizdu Covid laikotarpiu, tu bandai informuoti, o didelė dalis auditorijos yra nepasiekiamas tau, nes, na, jie LRT nežiūri ir panašiai. Tai čia tokie dalykai, kurie pakankamai nauji, kurių nebuvo. Kai aš pradėjau rašyti dar „Facebook’as“ nebuvo toks svarbus, o dabar „Facebook’as“ svarbus, bet jis irgi jau yra nueinantis.

A: Tai galima sakyti, kad socialiniai tinklai kartais perima visuomenės informavimo priemonės vaidmenį?

M: Tai absoliučiai. Jie jau seniai yra svarbiausias žaidėjas informacinėje erdvėje. Tikrai socialiniai tinklai yra labai didelis dalykas. Turbūt Lietuvos didžiausias socialinis tinklas yra „Facebook’as“ – „Metos“ grupės, jis yra daugiausiai žmonių subūręs. Bet vėlgi, jeigu sakai aš esu „Facebook’e“, tai nereiškia, kad aš ir tu esame vienodame „Facebook’e“. Vieną „Facebook’o“ naujienų srautą aš matau, kitą tu. O kas yra dar daugiau – dabar tikrai seniai lieka „Facebook’e“, o jaunesnioji karta eina vis kitur, ypatingai jaunesnė eina į „Tik Tok’ą“, dar kiti eina į „Instagram’ą“, o dar kiti į „Discord’ą“ eina ir taip toliau. Ir ta auditorija, tiesiog, jeigu buvo viena bendra – dalijasi, dalijasi, išskysta ir net nežinai, kaip prieiti.

A: Žodžiu, informacijai darosi sunku pasiekti žmones.

M: Taip ir todėl sunku juos informuoti. Čia yra ir geri, ir blogi dalykai. Geras dalykas yra tas, kad jeigu, pavyzdžiui, aš norėčiau Lietuvos visuomenę klaidinti, na turiu iš Kremliaus tokius piktus kėslus, tai didžiausia problema būtų ta, kad, na, aš nežinau, kur ta pusė Lietuvos visuomenės yra. Kur klaidinti? Ji kažkur, ji išsiskaldžiusi ir aš net nežinau, kur konkrečiai didesnės jos dalys, kad jas paveikčiau. Kažkas „Telegram“ sėdi, kažkas „Tik Tok’e“, dar kažkur. Reiškia, aš turiu mesti labai daug diversifikuotų pastangų į įvairius dalykus, kad juos bandyti paveikti. Bet yra ir priešingas efektas, jeigu aš noriu perspėti, kad klausykite, štai yra tokie naratyvai, štai yra tokia informacija, kuri yra bloga, aš irgi per LRT pakalbėsiu, per TV3 pakalbėsiu, na ir kas, bet pusė visuomenės manęs neišgirs.

A: Supratau, ačiū labai Jums už atsakymus, ačiū, kad atradote laiko.

INTERVIU SU VIKTOR DENISENKO TRANSKRIPCIJA

A: Pirmasis klausimas bendro pobūdžio, platus gana, bet vis dėlto nuo jo norėčiau pradėti. Visuomenės saugumas yra vienas iš nacionalinio saugumo dėmenų ir kai kalbame apie saugią visuomenę iškart galvojame, kad ir valstybė yra saugi, ir atvirkščiai. Ko Jūsų manymu trūksta, kad apsaugotume visuomenę, o tuo pačiu ir valstybę nuo informacinių grėsmių būtent šiuo metu? Ko konkrečiai šiandieną trūksta?

V: Na, tas trūkumas, aš sakyčiau, jis pastebimas jau, galbūt, ne pirmus metus, o gal net ne pirmą dešimtmetį. Tai toks, vėlgi, gana standartinis atsakymas, kad, sakykime, tas informacinis saugumas visuomenės, jis pirmiausia priklauso nuo pačios visuomenės gebėjimo atpažinti tuos iššūkius, kurie egzistuoja. Kai tu sugebi atpažinti iššūkius, tu žinai, kaip į tuos iššūkius teisingai reaguoti. Kai mes kalbame apie dezinformaciją, vienas iš tokių, galbūt, didesnių iššūkių yra, kai žmonės, kurie iš tikrųjų patiki ta propaganda ar melaginga informacija, jie patys toliau platina nesuvokdami, ką jie daro, kad jie toliau platina tą netikrą informaciją. Viskas visada, ko gero, atsakant į šitą klausimą, susiveda į tą kritinį mąstymą ir atitinkamai į tai, kas dažnai yra vadinama medijų raštingumu, nes vienaip arba kitaip, ta informacija pasiekia mus per įvairiausias medijas. Tarkime, internetą, socialinius tinklus ir panašiai. Tai aš sakyčiau, kad vis dar, nors mes apie tai kalbame daug ir kalbame, vėlgi, ne pirmus metus Lietuvoje, bet vis dar nėra tokios apgalvotos sistemos, arba netgi centralizuotos sistemos, kaipgi ugdyti tą kritišką mąstymą plačiąją prasme, medijų raštingumą visuomenėje. Kaip pagrindinį iššūkį aš, ko gero, įvardinčiau šitą.

A: Ar turite kažkokių vizijų, kaip turėtų atrodyti tas ugdymas?

V: Na, mano vizija ... tai, suprantama, nėra mano vizija, ne vien aš apie tai kalbu. Mano požiūriu, efektyviausias būdas būtų integruoti tuos dalykus į mokyklinę programą. Yra tokių diskusijų, kaip tai padaryti? Šiuo metu aš girdėjau apie bandymus integruoti tuos elementus į skirtingus mokyklinius dalykus, į skirtingas mokyklines pamokas. Mano požiūriu, turėtų būti atskiros pamokos. Vėlgi – adaptuotos, pritaikytos kiekvienai amžiaus grupei. Nebūtinai turi būti, kad tas medijų raštingumas būtų pirmoje, antroje, trečioje klasėje ir taip toliau iki dvyliktos klasės, bet tarkime, kokioje nors antroje klasėje – kažkokie tai pradmenys, po to, ketvirtoje, ar penktoje – dar kažkas tai, ta prasme, per visą mokyklinę programą savotiškai išdėliojus, aš manau, mes pasiektume rezultatą. Suprantama, kai mes kalbame apie mokyklą, tas rezultatas ateitų ateityje,

bet, na, kol mes nieko nedarome ... na, vėlgi, aš negaliu pasakyti, kad nieko nėra, nieko nedaroma, bet kol tai nėra apgalvota, nėra sistematizuota, sakykime, tai tol mes negalime tikėtis tokio „sustainable“ rezultato, tvaraus rezultato.

A: Na, aš su Jumis visiškai sutinku dėl to, kad turėtų būti atskiras, kaip dalykas. Vis tiek, lygiagrečiai su žmogaus branda turėtų būti dalykai aiškinami. Pradinukui tu neišaiškinsi, kuo skiriasi dezinformacija nuo propagandos. Na ir šiaip, šiuo metu jaunimas daug laiko praleidžia tose socialinėse medijose, tai manau būtų imlūs tokiam dalykui.

V: Skandinavijoje, tarkime, Skandinavijos šalyse, į kurias mes labai dažnai žiūrime, bet, na, kaip, dažniausiai tik žiūrime, bet perimti kažką sekasi prasčiau. Ten medijų raštingumo programa yra netgi pritaikyta darželinukams. Suprantama, tai yra žaidimų forma, vėlgi, Skandinavijoje kalbama apie tai, kad ir šeimoje tai turi būti ugdoma. Bet, jeigu mes kalbame, kad šiandien ne visi suaugę žmonės Lietuvoje sugeba atpažinti tuos dalykus, tai sakyčiau tada mokykla pirmiausia, ko gero, mano požiūriu, tai būtų logiškiausias žingsnis.

A: Toliau, kalbant konkrečiai apie dezinformaciją, propagandą, ar melagienas – kaip vertinate jų poveikį visuomenės saugumui taikos sąlygomis ir šiuo metu Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste? Kaip tas poveikis ir žala skiriasi taikos metu ir karo metu?

V: Čia yra toks, gana komplikotas klausimas, nes mes galime sakyti vienaip, arba kitaip Lietuva gyvena taikos metu. Nežiūrint į tai, kad, žinoma, keičiasi tas geopolitinis kontekstas. Kokie galėtų būti esminiai skirtumai? Na, pirmiausia, kai vyksta karas, tai automatiškai tos dezinformacijos yra daugiau ir yra visiškai suprantama, kad tą dezinformacijos ir informacinį karą kariauja abi pusės. Čia nėra nieko naujo. Buvo pastebima, kad ir ukrainiečiai naudojami psichologinių operacijų principais prieš Rusiją, bet mes kalbame, kad informacinė erdvė dabar yra globali ir, iš tikrųjų, vis sunkiau ir sunkiau atrasti tą patikimą informaciją. Tas „rūkas“ informacinis, jis tirštesnis, sakykime, kai vyksta karas. Tai yra natūralu. Žmonės, galbūt, na, ne tai, kad galbūt, bet faktas, kad jie pas mus Lietuvoje labiau domisi, kas ten vyksta, bando rasti kažkokią tai informaciją, daugiau ieško specialiai informacijos apie įvykius Ukrainoje ir natūraliai jie, ko gero, susiduria su didesniu kiekiu tos dezinformacijos, tiek iš Maskvos pusės, tiek kažkiek ir iš Ukrainos pusės. Tai čia yra, ko gero, toks ryškiausias dalykas, kurį galima įvardyti. Kita vertus, taikos metu irgi yra toks dalykas – jeigu mes kalbame apie Rusiją, buvo pastebėta, kad Rusija jau maždaug, na, sakykime, kažkur nuo pirmojo Čėčėnijos karo, nuo jo pabaigos, nuo tų išminktų pamokų, Maskva, iš tikrųjų, išmoko iš to karo – vertino tą informacinį karą, kaip atskirą

kariavimo rūšį. Ta prasme, tai, ką galima pasiekti nenaudojant konvencinių priemonių, turi tam tikrą aiškų patogumą agresoriui, nes tas karas yra neakivaizdus. Kaip Mantas Martišius, mano kolega, pavadino savo knygą 2010-ųjų metų – „(Ne)akivaizdus karas“. Tai karas, kuris lyg tai vyksta, bet, iš esmės, labai sunku pasakyti, sunku įrodyti, kad jis vyksta ir atitinkamai sunku priimti sprendimus apie kažkokią tai gynybą, kuri su tuo galėtų būti susijusi. Bandant, galbūt, apibendrinti atsakymą į Jūsų klausimą, vėlgi, grubiai tariant, aš kartais, kai manęs klausia, sakau gana paradoksalų dalyką, bet sakau, kad karas, kai mes kalbame apie tą propagandą ir dezinformaciją, galbūt net nedaro kažkokio tai esminio poveikio, nes Rusijos pastangas paveikti mus informacinėmis priemonėmis mes matėme ir anksčiau. Jeigu kalbėti apie Lietuvą, tai šiuo metu suprantama, kad visi Rusijos pagrindiniai informaciniai pajėgumai yra nukreipti į Ukrainą. Mums skiriama, galbūt, netgi mažiau dėmesio nei anksčiau, arba skiriamas dėmesys kontekste, kad mes padedame Ukrainai, kad mes esame Vakarų dalis ir panašiai. Žinoma, bandant atsakyti į šitą klausimą, reikėtų tokio globalaus tyrimo, aš sakyčiau, kur netgi vienas žmogus nesusitvarkytų.

A: Ką aš užfiksavau pats stebėdamas tą informacinę erdvę, tai jeigu yra kažkokių žinių iš fronto, kad Rusijai labiau sekasi, tai ir pas mus suaktyvėja tie vietiniai dezinformacijos skleidėjai. Kuo Rusijai blogiau sekasi, tuo jie tyliau kažkaip operuoja.

V: Na taip, bet mes galime sakyti, šiuo atveju, tai yra toks bendras dalykas, kad propaganda, ji reaguoja į vadinamąją darbotvarkę, į tai kas vyksta, į realius įvykius. Ir tai buvo iki karo, tiesiog tai yra toks principas. Propaganda visada yra efektyvesnė, jeigu ji kažkiek remiasi į realybę. Tarkime, hiperbolizuoja tikras problemas, vėlgi, ukrainiečiai pasitraukė iš Avdijivkos ir propaganda sako – o, žiūrėkite, jie bėga, nors tai yra apgalvotas atsitraukimas, nes neapsimoka įsikibus į tą žemės lopinėlį laikytis, nes, galbūt, geriau pasaugoti tuos resursus, kuriuos turi, kad nebūtų kažkur proveržio kitur. Avdijivka yra fronto išlyginimas iš esmės, kiek aš suprantu, bet propagandistas sako – va, žiūrėkite, jie jau bėga. Tai hiperbolizacija. Anksčiau irgi mes galėjome sakyti, Lietuvoje kalbama apie emigracijos problemą ir propagandistas sako – žiūrėkite, tai žlugusi valstybė, nes ten pusė gyventojų jau išvažiavo. Irgi – problema reali – hiperbolizacija ir bandoma pasiekti tam tikrą rezultatą.

A: Supratau. Nagrinėjant teisės aktus galima pastebėti, kad už propagandos, dezinformacijos skleidimą atsakomybė ... labai daug tokios „pilkos zonos“ yra. Tarkime, Baudžiamojo kodekso 170² straipsnį, kuris numato atsakomybę už neigimą Sovietų Sąjungos nusikaltimų, tarptautinių nusikaltimų, paskui turime, na dabar vyksta byla dėl buvusio „Tarptautinio geros kaimynystės forumo“, kur padėjimas veikti prieš Lietuvą, na ir turime

Administracinių nusižengimų kodekso vieną straipsnį, kuris užtraukia atsakomybę, jeigu nevykdomas koks nors Lietuvos radijo ir televizijos komisijos sprendimas. Na, tarkime, tu uždraustų retransliuoti rusiškų kanalų, jeigu jie toliau būtų transliuojami, tai atsakomybė kažkokia taikoma. Bet pavieniams fiziniams asmenims, kurie ypatingai aktyviai užsiima dezinformacijos ir melagienų sklaida socialiniuose tinkluose, atrodo, kaip ir nėra kažkokios atsakomybės numatyta. Kaip galvojate, ar administracinė atsakomybė, ar kokios nors kitos formos atsakomybė papildoma, ar jos įvedimas būtų veiksminga priemonė kovai su tokiais asmenimis? Ar teisėsauga yra pasiruošusi atpažinti tokius pažeidimus?

V: Čia yra, išties, labai sudėtingas klausimas, nes jis turi daugybę aspektų. Pabandysiu juos apibrėžti. Viena vertus, jūs labai labai teisingai paminėjote – tas terminas „pilkoji zona“ – aš jį pats labai dažnai vartoju, nes viena problema, kuri iš karto gali kilti, tarkime, tyčios klausimas. Net juridinis terminas. Suprantama, nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės, irgi yra toks principas, bet, vėlgi, yra tokia savotiška problema. Kur mes galime sakyti – va čia yra žmogaus nuomonė, o va čia jau yra dezinformacijos skleidimas? Tai labai slidus dalykas, juo labiau, kad mokslo sferoje mes turime du tokius terminus. Vienas yra dezinformacija, o kitas yra ... net lietuviškai sunku pasakyti.

A: *Misinformation.*

V: *Misinformation*, taip, tai, kas vadinasi *misinformation*. Žinote terminą, tai žinote – tas atvejis, kai žmogus nežinodamas pats platina tą dezinformaciją, nes jis nežinojo, jis patikėjo. Tai irgi, juridškai, ko gero, jeigu mes sakome, kad dezinformacijos sklaida yra nusikaltimas, tai ir tas, kas skleidžia „*misinformation*“, turėtų būti traktuojamas kaip bendrininkas. Kita problema, ko gero – masiškumas. Pasidalinti kokia nors informacija – vienas paspaudimas ir, iš tikrųjų, labai daug žmonių, na, pakankamai daug skleidžia, patys to nežinodami, tam tikrą dezinformaciją ir man iš karto kyla klausimas – koks krūvis tektų teisėsaugos organams bandant visą tai sužiūrėti, visa tai sugaudyti? Kitas dalykas – apie pasirengimą. Na, aš sakyčiau, ko gero, teisėsaugos organai nėra tam pasirengę, nes, ko gero, turėtų būti koks nors atskiras padalinys, kur būtų ekspertai. Kai ką išgaudyti pirminiame etape leistų dirbtinis intelektas. Jeigu jį suprogramuoti gaudyti tam tikrus naratyvus, tam tikrus žodžius, jis kai ką gali atpažinti, bet vis vien, galutinį sprendimą, ką rodo ir įvairiausių analitinių centrų, „*think tank*’ų“ – kurie jau bando naudoti tokią technologiją kaip dirbtinis intelektas, kuris pats surenka tuos naratyvus – praktika, galutinį sprendimą vis tiek turi priimti žmogus, nes dirbtinis intelektas neturi analitinių gebėjimų, analitinio lankstumo. Dirbtinis intelektas negali atskirti satyros nuo tam tikro naratyvo skleidimo ir panašių dalykų.

A: Na, buvę yra ir atvejų, kai pačių socialinių tinklų dirbtinis intelektas, jis juk blokuoja tam tikras publikacijas ir bent jau nuo 2022 metų invazijos, tos jau akivaizdžios, būdavo atvejų, kai blokuodavo publikacijas, kuriose yra palaikoma Ukraina vien dėl tam tikrų žodžių, susijusių su karu.

V: Na taip, čia, vėlgi, vienas iš tų pavyzdžių, nes ką dirbtinis intelektas iš tikrųjų gali – jis gali atpažinti konkrečius žodžius ar žodžių junginius, greitai juos pamatyti, surinkti. Bet ar tikrai mes ten turime kažkokį tai pažeidimą? Aš pasakyčiau, tarkime, kai yra propagandos demaskavimo principas – „*debunk*“, tai yra, dekonstrukcija. Vienaip arba kitaip, prieš kažką dekonstruojant, tai tenka atkartoti. Jeigu duoti viską dirbtiniam intelektui, tai, ko gero, jis visas tas propagandos naratyvų dekonstrukcijas ir priskirtų, nes ten yra tie žodžiai ir ten yra tie naratyvai. Atsakydamas į šitą klausimą jaučiu dvejonę. Viena vertus, aš manyčiau, kad, na tikrai, jei žmogus piktybiškai ir atkakliai skleidžia dezinformaciją, tai, ko gero, turėtų būti tam tikros atsakomybės – administracinės, ar net baudžiamosios – klausimas. Kita vertus, kaip sakoma, sudėtingiausias dalykas – kaip rasti aukso vidurį? Kad nepažeisti žodžio laisvės principo, nes pats paprasčiausias dalykas – visus bausti, bet jis, ko gero, nebūtų teisingas. Vėlgi, pajėgumai, tų pajėgumų biurokratinė struktūra, nes aš sakyčiau, turėtų būti daug analitikų, kurie sako – va čia yra nusikaltimas, o va čia – nėra, ir tik tada teisėsauga gali imtis veiksmų. Tai sakyčiau sprendimas labai komplikotas.

A: Na ir kiek teko peržiūrėti bylų su tuo baudžiamojo kodekso straipsniu, tai teismai irgi turi labai daug darbo įrodyti ir, kaip Jūs sakote, tyčią, ir sistemiškumą, ir tikslingumą. Netgi kaip įrodymus ima prietaisus, iš kurių buvo parašytas komentaras, ar tikrai net tas žmogus iš to prietaiso galėjo parašyti komentarą. Baudžiamosios teisės rėmuose labai sunku yra įrodyti, reikia daug aplinkybių nustatyti, kad būtų galima žmogų patraukti atsakomybėn, tai administracinėje teisėje atrodo šiokia tokia „pilka zona“, spraga. Na, bet čia, kaip ir sakote, turbūt, labai reikia balansuoti tarp žodžio laisvės ir ...

V: Taip, kovojant su dezinformacija tas balanso klausimas, jis iškyla, nes mes negalime elgtis kaip autoritarinės valstybės. Jeigu mes taip pradėsime elgtis, mes ir tapsime autoritarine valstybe, visgi, yra tam tikros vertybės, nuomonių įvairovė, kaip vertybė, galimybė žmonėms turėti skirtingus įsitikinimus ... ir kiekvieną kartą ieškoti, kur yra ta riba. Jeigu žmogus sako – Ukrainoje yra fašistai, ir jis tuo tiki, ar čia jo įsitikinimas, ar dezinformacijos sklaida? Ir va čia toks dalykas, jeigu žmogus tiki, jis buvo suklaidintas, jo įsitikinimus suformavo daugybė įvairių aspektų,

pradedant nuo to, kokioje šeimoje jis augo ir kokią mediją vartojo ir visa kita. Jeigu mes šitą žmogų nubausim, ar tai pakeis jo įsitikinimus?

A: Domintis informacija savo tema pastebėjau, kad tarp mokslininkų yra paplitęs sutarimas, mąstymas, kad informuota visuomenė yra atspari informacinėms grėsmėms. Ar Jums kaip tyrėjui, straipsnių bei knygų apie propagandą, dezinformaciją ir melagienas autoriui, siekiančiam šviesti visuomenę šia tema, pavyksta gauti reikalingos informacijos iš valstybės institucijų? Ar jos su Jumis pasidalina, jeigu Jūs prašote ir jeigu ne, tai kokiais šaltiniais Jūs naudojotės?

V: Ta informacija ... galbūt galite patikslinti, ką Jūs turite galvoje, ar ką Jūs įsivaizduojate?

A: Na, tarkime, ar Jūs kreipiatės į kokias nors valstybės institucijas, kurios tiesiogiai analizuoja propagandinius naratyvus, priešiškų valstybių specialiųjų tarnybų veiklą Lietuvoje? Galėtų būti tas pats Valstybės saugumo departamentas.

V: Man pačiam neteko kreiptis. Yra tos institucijos, kurios tuo užsiima – Jūsų paminėtas Valstybės saugumo departamentas, yra kariuomenės Strateginės komunikacijos departamentas, berods, bet jų renkama informacija, iš esmės, ji nėra viešam vartojimui, kiek aš žinau.

A: Tai ir noriu sužinoti, ar su Jumis, kaip tyrėju, truputį daugiau pasidalina, negu paprastam žmogui?

V: Iš tikrųjų, ne. Vėlgi, tarkime, mano pagrindinė darbovietė yra Lietuvos Karo akademija ir aš kaip Karo akademijos darbuotojas, faktiškai, pagal struktūrą priklausu Krašto apsaugos ministerijai. Kaip Krašto apsaugos ministerijos darbuotojas, aš turiu teisę dirbti su riboto slaptumo informacija, tarnybine. Neturiu tos pažymos, kur galima su įslaptinta informacija dirbti, bet su riboto naudojimo, tai yra tarnybine informacija, aš turiu teisę dirbti. Tai pagal tą prieigos lygį aš galėčiau gauti daugiau informacijos, bet todėl, kad aš dirbu ten. Jei aš dirbčiau vien Vilniaus universitete, kur aš turiu dalį etato, tai prie kai kurios informacijos aš neturėčiau prieigos. Ta pati informacija, atitinkamai, ji yra riboto naudojimo ir didelis klausimas, ko gero, aš jos negaliu naudoti savo viešuose moksliniuose tyrimuose ir viešai skelbti, nes tai jau būtų pažeidimas. Sakykime taip, tos institucijos, kurios užsiima tuo monitoringu, jos nėra viešos institucijos. Aš daugiau informacijos, kažkokios tai naudingos, gaunu iš nevyriausybinių organizacijų, kurios tuo

užsiima, jų pas mus yra nemažai. Tos informacijos gavimą lemia ir asmeniniai santykiai. Lietuvos, kaip mažos valstybės, pliusas yra tas, kad bendruomenė mūsų, kas domisi ir kas tiria dezinformaciją ir propagandą, ji nėra didelė. Iš tikrųjų, daugiau ar mažiau, kiekvienas kiekvieną pažįsta. Tai leidžia daugiau gauti tos informacijos. Dėl to, ar tai gerai, ar blogai, kad iš valstybės institucijų aš negaunu ... ir netgi neprašau, nes aš žinau, kad, ko gero, ir negaučiau. Nors čia klausimas, o jeigu paprašyčiau? Gal sakytų – kaip tau, tai duosim – šito nežinau. Iš tikrųjų, ką mes matome? Mes matome, kad tas pats Valstybės saugumo departamentas kartu su Antruoju operatyvinių tarnybų departamentu kiekvienais metais skelbia viešą Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo ataskaitą, kas mano požiūriu yra pozityvus žingsnis. Jie sako – žiūrėkite, va, kokios grėsmės yra. Galima pastebėti, kad ta ataskaita dažnai susilaukia tam tikros kritikos, nes sakoma – o kur konkretumas? O konkretumo negali būti, nes ta informacija, ji nėra vieša, ji sudaro valstybės paslaptį, tai gali būti jautri informacija. Suvokiant, kaip veikia tam tikros institucijos, man netgi sunku pasakyti, ar tai būtų gerai, ar tai būtų blogai, jeigu jie viešai kažką tai duotų, jeigu duotų man, kaip mokslininkui. Man, kaip mokslininkui, svarbu, kad visą informaciją, kurią aš gaunu, aš galėčiau panaudoti tyrimui, publikacijai, rašant kokią nors naują knygą ir panašiai. Kai kuri informacija, galbūt, gali būti naudinga bendram suvokimui ir bendram žinojimui, bet man kiltų tada iššūkis – apie ką aš galiu kalbėti? O jeigu aš pats per savo tyrimą pamačiau kažką, o tai atitinka tą informaciją, ar nebus taip, kad aš publikuoju, sakau – aš pats atradau, bet sako, klausyk, tu gi buvai gavęs. Ar tu neatskleidei? Čia yra irgi tam tikra „pilkoji zona“ ir net nežinau, ar ją galima kažkaip atriboti, įveikti. Na, tarkime, dėl ko yra tam tikras slaptumas? Nes mes nenorime, kad tas pats Kremlius, ar kažkas, žinotų, ką mes matome, kalbant apie tas specialiąsias tarnybas. Ką mes pastebime, ką mes matome, kad jie galėtų įvertinti, kiek sėkmingai jie skleidžia vieną, arba kitą naratyvą. Sako – o, žiūrėkite, šito nepastebėjo, tai gerai. Nežinau, kiek atsakiau į Jūsų klausimą, bet ...

A: Viskas gerai. Ar matote kažkokių variantų, kaip tokios institucijos galėtų prisidėti prie Jūsų vykdomo šviečiamojo darbo ir, apskritai, visuomenės edukacijos? Kaip Jūs paminėjote, mes turime tą grėsmių vertinimą, bet juk būna tikrai taip, kad jis išeina už praėjusius metus ir kai kurios iš tų grėsmių jau nebėra aktualios, arba mažiau aktualios. Pavyzdžiui, pokalbio su Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto Pirmininku Laurynu Kasčiūnu metu irgi paklausiau apie bendradarbiavimą tarp mokslininkų ir institucijų, kaip galėtų mokslininkai prisidėti šiuo atveju, tai jis davė tokią mintį, kad, galbūt, jie galėtų pasiimti vieną konkrečią situaciją ir plačiai išanalizavę pateikti visuomenei viešai kažkokią atvejo analizę. O kaip Jums galėtų padėti tos valstybinės institucijos?

V: Vėlgi, kaip Laurynas teisingai pasakė, čia būtų klausimas apie bendradarbiavimą ir iniciatyva, ko gero, turėtų eiti iš tos pusės.

A: Iš valstybinių institucijų?

V: Taip, iš valstybinių institucijų. Manau tikrai galima būtų organizuoti bendradarbiavimą su universitetais, kur yra mokslininkai, kurie nagrinėja tas problemas. Lietuvoje mes turime mažai tų analitinių centrų, bet yra tas pats Rytų Europos studijų centras, kur yra viena iš tyrimų programų nukreipta į tą dezinformaciją. Tai, jeigu būtų noras ir politinė valia, pirmiausiai, tai toks variantas, tikrai, kai koks nors atvejis yra išnagrinėjamas labai detalai ... čia, vėlgi, sakyčiau turėtų būti bendradarbiavimas tiek mokslininkų, tiek žiniasklaidos institucijų, nes mokslininkai gali ištirti ir gali parašyti, na, tarkime, kaip daro tie patys analitiniai centrai, kokią nors ataskaitą, kur viskas išdėstyta, bet mažai kas visuomenėje skaitys tai, nes tai trisdešimt, keturiasdešimt puslapių būna, net iki šimto. Reikia dar, kad tai kažkur nepaskęstų, bet ir kad žiniasklaida apie tai kalbėtų, sakytų – va, atliktas toks tyrimas, atrasta tokių ir tokių svarbių dalykų. Aš matyčiau tai kaip tam tikrą bendrų pajėgumų sutelkimą. Aš dažnai tai kartoju, tai atrodo akivaizdu, bet tai turi būti gerai apgalvota, nes tie resursai nėra begaliniai, svarbu kaip juos teisingai ir protingai, išmaniai, netgi sakyčiau, panaudoti.

A: Jūs anksčiau, kad informaciją Jums padeda gauti nevyriausybinės organizacijos. Gal galėtumėte įvardinti kelias?

V: Man teko bendradarbiauti su „*debunk.eu*“. Jie keitėsi, bet čia buvę „*demaskuok*“, man atrodo, taip jie vadinosi. Šiandien tai jau yra tarptautinė organizacija, kuri užgimė Lietuvoje. Aš šiek tiek bendradarbiauju su Rytų Europos studijų centru toje dezinformacijos tyrimų programoje. Čia kalbant apie informacijos gavimą. Su kitomis nevyriausybėmis organizacijomis aš šiek tiek bendradarbiauju medijų raštingumo sferoje, na, tarkime, yra tokia organizacija „*Media4change*“, „*CRI*“ (*Civic Resilience Initiative*), tai kas ateina į galvą, galbūt dar su viena kita.

A: Na ir pabaigai, Jūsų knyga – „Propagandos apsupty“ – aš ja ir pats remiuosi savo baigiamajame darbe. Kas buvo Jums pačiam nauja, ką atradote, galbūt, rašydamas šią knygą? Ar atradote? Jeigu kažką naujo atradote, ar Lietuvos visuomenė yra pakankamai atspari susidurti su tokiu iššūkiu, kokį Jūs nustatėte.

V: Pirmiausiai, tos knygos pagrindas buvo dvejopas. Viena vertus, tai, iš dalies, yra apie ką aš pasakoju studentams pastaruosius kokius šešis – septynis metus. Norėjosi tai kažkaip sudėti, sudėlioti į vieną vietą ir čia kalba eina apie tą pirmą knygos dalį. Ten yra ir antra dalis, dėl kurios ji ir buvo rašoma ir ta antra dalis remiasi moksliniu tyrimu, kurį aš atlikau 2017 metais. Jis buvo atliktas ir publikuotas 2018 metais. Tai buvo tarptautinis projektas kartu su tokiu „*East Center*“, kuris registruotas Varšuvoje ir „*Ukrainian Prism*“ analitiniu centru, kai mes bandėme sudaryti ... na, ne tai, kad bandėme, mes tai padarėme ... tokį Rytų ir Centrinės Europos valstybių visuomenių atsparumo dezinformacijai reitingą, indeksą. Yra publikacija, beje, 2018 metų, visa knyga, ją irgi galim rasti internete. Pagal tą reitingą Baltijos valstybės buvo išreitinguotos kaip geriausiai pasiruošusios, labiausiai atsparios dezinformacijai, propagandai. Aš jau neatsimenu, bet dėl lyderystės Lietuva ir Estija ... pagal tris esminius kriterijus buvo daromas pjūvis ir, man atrodo, pagal vieną iš kriterijų Estija buvo silpnesnė, o Lietuva stipresnė, ir atvirkščiai, pagal kitą kriterijų – Estija stipriau, o Lietuva – silpniau. Ir mes pagal tą tyrimą darėme išvadą, kad mūsų Lietuvos ir, pirmiausiai, Baltijos valstybių visuomenės yra atspariausios dezinformacijai ir propagandai. Ar tai reiškia, kad mums reiktų nusiraminti ir sakyti, kad viskas pas mus gerai? Ko gero, ne, nes, pirmiausiai, rezultatas remiasi ir į metodologiją. Mes darėme tokius kokybinius interviu, kaip Jūs dabar darote, kalbėjomės su ekspertais skirtingose valstybėse, vertinome tam tikrus kitus dalykus. Jeigu mes pasirinktume kokią nors kitą metodologiją, galbūt mes turėtume kitokį rezultatą, viena vertus. Kita vertus, sakykime, tas tyrimas parodė ir tam tikrus trūkumus, apie kuriuos aš knygoje irgi rašau. Faktiškai, tas esminis trūkumas buvo toks – visi, na, beveik visi ekspertai apie tai kalbėjo ir mano pojūčiais tai irgi yra tiesa – kad Lietuvoje, bent jau tuo metu, buvo daroma labai daug. Ta prasme, visokios nevyriausybinių organizacijų, iniciatyvų, žiniasklaidos kalba apie dezinformaciją arba propagandą, tai žmogus, kuris net ir nelabai domisi, jis vis vien kažką girdėjęs. Net jeigu žmogus mano, kad čia nesąmonė, nėra jokio iššūkio, bet jam gal kažkokia mintis, visgi, kirba, kad apie tai kalbama, tai gal yra. Pagal tai, mūsų visuomenė apie tą iššūkį yra neblogai informuota, bet ką minėjo ekspertai – nėra tam tikros veiksmų koordinacijos. Iš savo patirties aš mačiau, kad, tarkime, Lietuva, jei pažiūrėti į skirtingus regionus, jeigu viename regione yra bent viena stipri nevyriausybinių organizacijų, kuri rūpinasi medijų raštingumu, tai jie ir organizuoja kažkokias viešas paskaitas, laimi projektus, pakviečia ekspertus atvažiuoti į mokyklas, pakalbėti – jie, iš tikrųjų, daro nemažai. Bet jeigu kitame regione nėra tokios nevyriausybinių organizacijų, tai ten nieko ir nevyksta. Gali būti, kad viename regione tais metais daroma labai daug, o kitame, per tuos pačius metus, iš viso nieko nedaroma, nes, na, tiesiog, nėra iniciatyvų, nėra žmonių, kurie tuo rūpintųsi. Mes galime sakyti – nėra pasiskirstymo, nes, gerai, šitas regionas gauna daug informacijos, bet gal būtų gerai, kad jam jau tiek nereikia, jau dešimt kartų visi girdėjo tą pačią paskaitą, o kitame regione – niekas nieko. Didžiausias priekaištas, kad valstybės neima į savo

rankas tam tikros koordinacijos, ar netgi analizės, kur kas yra daroma ir kur ką reikėtų daryti. Pagal mano pojūčius nelabai kas pasikeitė nuo to laiko. Didelis klausimas – kas tai turi būti? Ar tai turi būti atskira, dar viena institucija, vos ne ministerija? Informacijos ministerija, grubiai tariant? Atsakymas į šitą klausimą yra daug sudėtingesnis. Rašydamas knygą aš nelabai ką naujo sau atradau, nes, galima sakyti, ta knyga, tiesiog, brendo ir ji buvo neblogai apgalvota. Galbūt, toks įdomus dalykas, apie kurį pas tuo momentu nebuvo susimąstęs, kai toje knygoje aš bandau sudaryti efektyvių priemonių sąrašą, ką galima daryti medijų raštingumui. Ten du ekspertai paminėjo – kurti tam tikrus žaidimus, kurie supažindintų su tuo iššūkiu ir tikrai tam momentui, kai aš dariau tą tyrimą, man asmeniškai tai į galvą nebuvo atėję. Nors po to, kai galvojau, aš galvojau, na juk tikrai logiška, nes, iš esmės, jeigu žiūrėtume žmogaus vystymąsi, mūsų pirminis mokymasis, jis paremtas žaidimu. Vaikai žaidžia ir taip jie susipažįsta su tam tikrais socialiniais dalykais, jie modeliuoja skirtingas situacijas, tai čia, atrodytų, guli ant paviršiaus. Bet, vėlgi, iš dvylikos ekspertų tik du paminėjo šitą dalyką, bet aš savo knygoje jį įtraukiau, nes, mano požiūriu, tai yra teisinga ir įdomu. Beje, per tuos metus tokių žaidimų jau atsirado.

A: Jūs paminėjote apie organizacinį aspektą, komunikuojant apie propagandą. Aš pastebiu, kad, tarkime, išeina Užsienio reikalų ministras, kažką pasako, išeina Krašto apsaugos ministras, kažką pasako, išeina Prezidentas, tada matome socialiniuose tinkluose tą patį „*debunk*“, dar kitas organizacijos, bet nėra to vieno šaltinio, kuris apibendrintai, atskirai apie kiekvieną dezinformacijos temą pašnekėtų, apšviestų visuomenę. Apie tai klausiau irgi Lauryno Kasčiūno, jis sutiko, kad idėja gera, bet mato ir tokį komunikacijos monopolizavimo problemą. Kaip Jūs reaguotumėte į tai?

V: Pirmiausia sutikčiau, kad tai būtų komunikacijos monopolizavimas ir, mano požiūriu, apie ką buvo kalbama, tai ne tiek koordinacija, ar suvedimas į vieną centrą komunikuojant, bet, tiesiog, koordinuojant veiksmus. Mano požiūriu, ta centralizacija, kalbant apie komunikaciją, ne visada yra gerai. Mes galime sakyti tam tikra centralizacija yra tos grėsmių vertinimo ataskaitos, ten visada yra apie informacines grėsmes. Aš žinau, kad kai nauja ataskaita pasirodys ten tai bus ir aš tikrai, vienas iš pirmų žingsnių, kai ji pasirodo – šiaip, aš skaitau ją visa – bet pirma pažiūriu tas informacines grėsmes, nes man įdomu, ar ten kas nors naujo atsirado. Galbūt, tas vienas šaltinis, kaip dar vienas šaltinis, šalia visų kitų, gal ir neblogai. Strateginės komunikacijos padaliniai turėtų tuo užsiimti, šiaip, iš dalies, jie užsiima, bet aš manau, kad būtų svarbu, kad nemažą darbą daro ir tos pačios žiniasklaidos priemonės, kurios užsiima faktų patikros veikla. Dabar atsirado, kaip atskiras žanras, kurio anksčiau nebuvo, tas „*fact checking*“ angliškai vadinasi [faktų tikrinimas – aut. past.].

A: Taip, mes turime „Patikrinta 15min.lt“, „Delfi.lt melo detektorius“.

V: Taip, ten gal net ir daugiau yra, bet šitie pagrindiniai. Ir tai yra gerai, nes jie ne tik kažką tai demaskuoja, bet jie ir moko savo auditoriją mąstyti kritiškai, nes jie ne tik propaganda užsiima, bet jeigu ir politikas kažkoks nusišneka, ar pasako kažkokį nelogišką dalyką, jie sako – va, žiūrėkite, čia jis nusišnekėjo – ir tada žmogus pats mokosi kritiškai mąstyti. Jam parodoma, kur galima užsikabinti, kur buvo kabliukas, ką galima patikrinti, tarkime – kokius nors skaičius. Kažkas kažką tai pasako, bet yra oficialus statistikos portalas ir daugybę skaičių galima ten patikrinti ir sakyti čia tiesa, ar netiesa. Apie tą komunikavimą – sunku pasakyti, aš sakyčiau labai gerai, kai yra skirtingi šaltiniai, nes jie pasiekia skirtingas auditorijas. Mes, iš esmės, gyvename tokios informacijos defragmentacijos metu, nes, na – internetas. Kokia yra viena iš tokių ... na, ne problemų, bet čia yra natūralus dalykas? Anksčiau žmonės, va, yra valstybė ir, daugiau mažiau, yra bendras diskursas, nes žmonės iš ryto skaito du, tris, keturis laikraščius skirtingus, bet yra ta „agenda setting“ [dienotvarkės nustatymas – aut. past.], kurią žiniasklaida kuria, ji yra bendra, vakare žiūri panoramą, ryte su kolegomis aptaria, ką jie matė. Tai yra tas bendras žinojimas, bendras diskursas. Šiandien to bendro diskurso kaip ir nelieta, nes žmogus gali sakyti, aš nesidomiu politika, neturiu televizoriaus, turiu internetą ir ten žiūriu futbolo varžybas ir skaitau portalus apie žvejybą – va mano interesai, Ukraina, taip, girdėjau, bet kas ten vyksta man nerūpi. Kaip lydeka pagauti – va, kas man rūpi. Na taip, grubiai. Ir kiekvienas gali sukurti tą informacinį burbulą ir mes prarandame tą bendrą diskursą. Ir aš bijau, kad kažkaip tai dirbtinai – nes ta centralizacija informacijos ir būtų bandymas grįžti prie to bendro diskurso – aš bijau, kad tai, ko gero, jau neįmanoma padaryti.

A: Jūsų kolega Mantas Martišius šitą procesą įvardino, kad dalis Lietuvos yra „nežinia kur“, nes kažkokia dalis yra „Facebook’e“, kažkokia dalis yra „Instagram’e“, kažkokia dalis žiūri televizorių, o kažkokia dalis, galbūt, žiūri ne mūsų valstybės, kokios nors priešiškos valstybės informacinius kanalus.

V: Taip, čia gera metafora.

A: Ačiū Jums labai už atsakymus.

V: Prašom.

INTERVIU SU LAURYNU KASČIŪNU TRANSKRIPCIIJA

A: Įrašas įjungtas ir pradėti norėčiau nuo tokio bendro, plataus klausimo. Visuomenės saugumas, turbūt sutiksite su manimi, yra vienas iš nacionalinio saugumo dėmenų. Kai sakome, kad visuomenė yra saugi, turime galvoje, kad ir valstybė yra saugi, ir atvirkščiai. Ko Jūsų manymu trūksta, kad būtų šiandien apsaugotume visuomenę, o tuo pačiu ir valstybę nuo informacinių grėsmių? Ko būtų šiai dienai trūksta?

L: Na čia labai kompleksinis klausimas, be galo sudėtingas. Paskutinis dalykas, kurį aš, prieš ateidamas į Seimą 2016 metais, dar būdamas akademiniame pasaulyje, padariau – baigiau Rytų Europos studijų centro studiją dėl kovos su priešiška propaganda, kur mes iš esmės ir gvildenome tavo iškeltus klausimus. Yra čia, aišku, daug atsakymų galimų. Aš atsakyčiau gal taip – kai visuomenė turi labai stiprią tapatybę (o tapatybė kyla iš istorinės atminties, ji kyla ir, sakykime taip, iš kitų bendruomeninių saitų – kai tu žinai, kas tave įkvepia, kai tu žinai, kas tu esi, už ką tu kovoji, kai tą perduodi iš kartos į kartą), tie bandymai manipuluoti tavimi, tavo geopolitine orientacija, kitais aspektais, atsimuša į sieną. Tiesiog taip yra. Be jokios abejonės, tai nereiškia, kad ta tapatybė daro mus visus vienodais. Ne, jokių būdu, bet, iš principo, sukuria tą tokį giluminį branduolį, tam tikrų vertybių rinkinį, kuris, iš esmės, leidžia mums atlaikyti tas visas info-atakas. Tai čia yra dalykas, kurį, matyt, reikia pirmiausia turėti galvoje. Antra, aišku, visa problema, kai dabar mes esame tokia socialinių medijų lauke, kiekvienas žmogus tampa informacijos arba dezinformacijos šaltiniu, formuojasi tie burbulai, multiplikuojasi tos melagienos labai greitai, tu gali kažkokiam burbule paskleisti visišką melagieną, kuri neturi nieko bendra su realybe. Po to dekonstrukcija yra labai sudėtinga. Ir čia nėra kol kas labai greito atsakymo. Aišku, gali būti „*elfai*“, gali būti kritinis mąstymas, faktų patikrinimas, bet čia yra kiekvieno žmogaus vidinės kontrolės, išsilavinimo dalykas. Tai, be abejo, kritinio mąstymo ugdymas, tokį žodžių junginį išskirčiau, kritinis mąstymas. Yra atlikta apklausa, ji nėra vieša, gali manimi pasiremti, bet yra fiksuota, kad apie 40% Lietuvos visuomenės yra linkusi į vienokį ar kitokį sąmokslų teorijų tikėjimą. Nesakau, kad 40% galvoja, kad žemė yra plokščia, ne, ne apie tai, bet žemesnio lygmens sąmokslų teorijomis tiki pernelyg didelis skaičius žmonių. Tai susiję, matyt, su „kovidu“ laikotarpiu, kaip tai paveikė mus, kai buvo visokiausių teorijų iškelta ir tai, matyt, irgi leidžia priešiškaip propagandai ateiti su kažkokiais priešiškais naratyvais, kad galėtų veikti tą dalį žmonių.

A: Supratau. Dabar pats užsiminėte apie propagandą, dezinformaciją ir net apie melagienas. Kaip vertintumėte jų poveikį visuomenės saugumui taikos sąlygomis ir dabar Rusijos vykdomo karo Ukrainoje kontekste? Kaip tas poveikis ir daroma žala skiriasi?

L: Manau, kad priešiškos propagandos vienas iš tikslų nebūtinai paveikti tave visiškai link jų, na, kad didelė dalis visuomenės taptų, sakykim, pateisinančiais Putino agresiją. Tą labai sunku padaryti, nes vis tiek turime tą istorinę „vakcinaciją“ ir pakankamai esame atspari tauta, bendrai žiūrint. Bet labai svarbus toks dalykas – pora niuansų: 1) kurti tą tokią „pilką zoną“, tokią sakyčiau dalį visuomenės, kuri yra indiferentiška, na – kaip vėjas papūs, ai, čia politikai, mes nedalyvaujame politikoje; 2) tada labai toks stiprus naratyvas, kuris veikia ne tik mus, bet ypač Vakarus „pirmiausia padėkim saviems, o po to jau kitiems – ukrainiečiams“. Taikos sąlygomis, be jokios abejonės, indiferentiškumo stiprinimas, bandymas diskredituoti istorinę atmintį, bandymas sakyti, kad čia NATO jūsų neapgins, na ir kiti labai svarbūs dalykai, kurie gali daryti tokius labai ilgalaikius [padarinius – aut. past.]. Aš čia viename tyrime minėjau – kaip radiacija, maža dozė radiacijos, tu jos kaip ir nelabai jauti, bet ji tave veikia, ateinant X dienai įvyksta, kas įvyksta. Čia turbūt geriausias pavyzdys kaip 2014 metais Krymo aneksija įvyko tų „žaliųjų žmogeliukų“, tai niekas nepasipriešino, nes 30 metų buvo kalama į galvą, kad čia yra Rusijos dalis, Krymas buvo visiškai Rusijos informaciniame lauke, istorinė žemė, visa kita ir kai atėjo „žalieji žmogeliukai“ niekas „neresistino“ [nesipriešino – aut. past.]. Ir tą reikia turėti galvoj, kad ta mažos dozės radiacija. Nepasitikėjimas valstybe – tu kritikuoji Vyriausybę, bet tu atsiek valstybę nuo Vyriausybės, institucijų, o propagandisto yra suinteresuotas susieti visa tai. „Kodėl aš ginsiu šitą valdžią?“ Na, ne valdžią tu ginsi, tu turi ginti valstybę pirmiausia. Čia daug tokių momentų, kiek galima prigalvoti. O Rusijos vykdomo karo kontekste, tai aišku, pirmiausia, matyt, jie nori paskleisti nuovargį, pasakyti, kad laimėti karo neįmanoma, todėl Ukraina yra juoda skylė, jeigu mesite daugiau pinigų, ta juoda skylė tiktai didės, čia jokios išeities nėra, reikia eiti į kažkokiais nuolaidas rusams, reikia rūpintis savais žmonėmis pirma, na visa tai. Tai čia rusai padirbėjo per metus gerokai nuo praėjusių karo metinių.

A: Na taip, galima matyti tikrai viešojoje erdvėje iš kitų Vakarų valstybių lyderių pasisakymų, kad šitame flange jiems sekasi neprastai. Nagrinėjant teisės aktus galima pastebėti tą tokią „pilką zoną“, kaip Jūs ir pats užsiminėte. Mes turime Baudžiamojo kodekso straipsnį 170², kuris numato atsakomybę žmonėms, kurie viešai pritaria tarptautiniams nusikaltimams, Sovietų Sąjungos nusikaltimams, juos neigia, tačiau mes, kaip ir kiekviena teisinė valstybė, baudžiamąją atsakomybę taikome tik kraštutiniu atveju. Kai atsiverčiame Administracinių nusižengimų kodeksą, ten yra vienas straipsnis, bet jis labiau susijęs su Lietuvos radijo ir televizijos komisijos

sprendimų nevykdymu. Įsivaizduokime, tie uždrausti kanalai [kalbama apie rusiškus ir baltarusiškus televizijos kanalus, kurių retransliavimas buvo uždraustas Lietuvos radijo ir televizijos komisijos sprendimu – aut. past.], jeigu jie vėl būtų retransliuojami po uždraudimo, grėstų bauda, ar kitos nuobaudos, bet pavieniams fiziniams asmenims lyg ir nėra kažkokios atsakomybės. Jie, kaip Jūs pats pastebėjote, socialiniuose tinkluose žaibiškai dalinasi melagienomis, kur kritiškai žiūrint į tą žinutę, atrodo niekaip negalima ja patikėti, bet atsiranda, kas patiki. Kaip manote, ar administracinė atsakomybė už viešai skelbiamas melagienas prisidėtų prie atgrasymo nuo tokių veiklų? Ar teisėsauga yra pasiruošusi atpažinti tokius pažeidimus ir apskritai, ar atsakomybė bet kokios formos yra veiksminga priemonė? Gal labiau verta akcentuoti šį visuomenės švietimą?

L: Aš manau, kad švietimą, nors aš irgi tokių griežtų kartais priemonių šalininkas, bet manau, kad melagių platinimas, kaip toks, ypač, kai šiais laikais socialiniuose tinkluose tai galima daryti per netikras paskyras, yra baisiai sunkiai identifikuojamas. Aišku, jeigu tu platini melagieną ar skelbti karo kurstymą, neapykantą, peržengiančią visas ribas, tada be abejo – bauda, turi būti per rankas kirsta. Bet šiaip aišku yra savireguliacija, su socialiniais tinklais reikia kalbėtis, kad jie kirstų per plėtrą, kad neleistų „botams“ kurti to efekto. Todėl mes čia turėsime įstatymo projektą, aš jį turiu, pateikimas yra įvykęs dėl „trollių fermų“ kriminalizavimo. Jeigu ten yra dirbtinė amplifikacija tam tikros melagienos, kuri nukreipta prieš valstybės santvarką, prieš demokratinę santvarką, tokiu atveju galėtum atjungti tą paskyrą. Bet vėlgi ten dar daug sąlygų – mūsų LRTK kreiptųsi tada į „Facebook“ ir panašiai. Aš vis tik tai manyčiau, kad švietimas, kritinis mąstymas, „*elfai*“. Matyt labai būtų sudėtinga čia kiekvieną ravėti ir už melagienas bausti, bet vėlgi, priklauso nuo melagienos, jeigu ten yra grasinimas tiesioginis – tai be abejo, reikia sodinti.

A: Na taip, turbūt gautųsi šioks toks Sizifo darbas. Bent jau ką aš pats pastebėjau – patys socialiniai tinklai nėra labai jau suinteresuoti naikinti tas netikras paskyras, nes čia yra jų klientūra, pavadinkime taip. Daugiau paskyrų – daugiau sklaidos. Kalbant apie visuomenės švietimą, informuotumą ir tarp mokslininkų, nagrinėjančių propagandą, vyrauja sutarimas, kad informuota visuomenė yra atspari informacinėms grėsmėms, provokacijoms, atakoms. Ar Jūs kaip Seimo narys, kaip Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto Pirmininkas galite pasidalinti visa informacija, kuri visuomenei gali būti reikalinga atpažįstant, atskiriant propagandą, dezinformaciją, melagienas? Ir jeigu ne, kokiais šaltiniais siūlytumėte naudotis visuomenei?

L: Vėlgi, sunku pasakyti, reikia pažiūrėti į kiekvieną atvejį. Stengiamės paaiškinti, be jokios abejonės. Na, pavyzdžiui, čia gal nebūtinai ir melagiena, bet toks atvejis, kai gali pradėti

manipuliuoti visuomenės nuostatom. Pastebėjai, čia buvo braižomi ženklai ant tiltų ir visa kita, iš karto tokia nuoroda į tai, kas buvo Ukrainoje prieš karą. kažkas sako, kad pradėjo rusai transliuoti kažkokias radijo bangas, kas buvo daroma Ukrainoje prieš kažkiek laiko. Susidėlioji į lentynas analitines ir galvoji: čia tas yra, čia tas yra, tai va tuoj pagal scenarijų. Bet rusai gali specialiai tai daryti – imituoti tą patį scenarijų. Tada išėjau, pasakiau, žiūrėkit viskas taip, čia yra taip (po to paaiškėjo, kad ten buvo religiniai simboliai, bet nesvarbu), bet pajėgų juk nėra prie mūsų kol kas, sutelkta tiek pajėgų, kad būtų galima padaryti tokią intervenciją, kokią padarė į Ukrainą. Tu bandai dekonstruoti. Budrumas svarbu, gerai, kad kalbame apie tai, bet jeigu kalbėsime 5 kartą, tai kaip toje pasakoje – „namas dega, namas dega“ ir jau niekas nebebėgs gelbėti to namo, nes jau niekas nebetikės, kad jis dega. Čia irgi gali būti vienas iš tikslų – tavo budrumą sumažinti, nuolat kartoti tuos algoritmus. Stengiamės paaiškinti, kai galime, čia be galo svarbu, bet aišku, politikais nėra taip 100% pasitikima, natūraliai, nes jie yra politikai. Todėl yra svarbus ekspertinės visuomenės nuolatinis išstojimas, paaiškinimas, komunikacija strateginė ir taip toliau.

A: Taip, bet aš vis tiek įsivaizduoju, kad Jūs užimdamas savo pareigas žinot kažkiek daugiau negu galite pasidalinti, bet norisi, kad visuomenė žinotų. Į ką tokiais atvejais rekomenduotumėte atsisukti? Kaip minite į ekspertus, savo sričių profesionalus?

L: Manau taip. Taip.

A: Kaip valstybės institucijos, valdančios informaciją apie informacines atakas, rengiamas prieš mūsų valstybę, propagandinius naratyvus, nukreiptus į visuomenę, galėtų prisidėti prie mokslininkų šviečiamojo darbo ir visuomenės edukacijos apskritai? Na, trumpai tariant, prie tų ekspertų šviečiamojo darbo?

L: Na tai aišku, čia, turbūt, projektai galimi, valstybės finansuojami, kažkokio „hub’o“ kūrimas, kuris galėtų tomis dekonstrukcijomis užsiiminėti. Na mes turime tuos strateginius departamentus komunikacijos prie kariuomenės, Krašto apsaugos ministerijos, kitur galvoti gal apie tokį didelį strateginį centrą, jo įkūrimą, kuris nuolat užsiimtų tokių hibridinių grėsmių analize. Na ir aprūpinant tam tikra informacija juos, jeigu jiems reikia paaiškinimo tam tikro ir taip toliau, pateikiant informaciją ekspertams, kurios jie neturi, nes nederba tiesiogiai to darbo susijusio su tais dalykais. Aš manau, kad čia vienas iš dalykų – turėti tokį tinklą ekspertų. Bet vėlgi čia sudėtingas dalykas, kur yra problema demokratijoje – kai tu pradedi viską dekonstruoti, aiškinti, tu tampi monopolistu tam tikru aiškinimu. Čia irgi niuansas, kai kas gali tai atmesti, kai kam gali tai

nepatikti. Bet aš manau, kad kažkokio strateginės komunikacijos pajėgumo kūrimas, stiprinimas mūsų valstybės sistemoje yra tai, ką reikia daryti.

A: Tas pats Valstybės saugumo departamentas, na jis tikrai išsamius Grėsmių vertinimus kiekvienais metais parengia, įdomu pasiskaityti, pasižiūrėti, bet tame ir yra reikalas, kad tai įvyksta metų pabaigoje už visus metus.

L: Na, kovo mėnesį, taip, kitą savaitę.

A: Ir taip atrodo trūksta to „čia ir dabar“, kas vyksta. Nes būna, kad perskaitai tą Grėsmių vertinimą na ir nelabai aktualu jau, tai kažkokio bendradarbiavimo su mokslo atstovais norėtusi.

L: Kiek aš žinau ten lyg ir yra minčių, kad apžvalgas, dekonstruojančias mitus ir naratyvus turi krašto apsaugos sistemos strateginė institucija, leidžia kažkokią apžvalgą mėnesinę, man atrodo. Bet taip, aš sutinku, kad yra niuansų. Aš „debunkEu“ pagirčiau, kad jie tokį pavyzdį rodo, Daukšas [„debunk.org“ steigėjas – aut. past.] labai gerą pavyzdį rodo, manau čia yra vertas dėmesio žmogus savo pajėgumais ir savo veikla. Reikia daugiau įgalinti tuos žmones, tokį „hub’ą“ turėti, kažkokį komunikacinį „hub’ą“ kuris galėtų tuo užsiimti, matyt taip. Greitai ir operatyviai reaguojant.

A: Na ir pabaigai, Jūs ir pats, galima sakyti, įėjote į šitą klausimą – informacinėje erdvėje apie propagandos reiškinių galime išgirsti iš nemažai šaltinių, tai yra, tas pats Valstybės saugumo departamentas, strateginės kažkokios komunikacijos vienetai, pavieniai politikai, na nežinau, tarkime apie kažkokią grėsmę gali pasisakyti krašto apsaugos ministras, užsienio reikalų ministras, Jūsų paminėti visuomeniniai, nevyriausybiniai atstovai, tas pats „debunkEU“, žurnalistai turi savo faktų tikrinimo kažkokius tai skyrius, tarkime „Patikrina 15min.lt“, ar „Delfi.lt melo detektorius“. Kaip Jūs vertintumėte mokslininkų ir propagandos ekspertų siūlymą steigti centralizuotą strateginės komunikacijos centrą kovai propaganda?

L: Aš, iš principo, pozityviai vertinčiau idėją. Aišku, daug kas priklauso nuo modalumo: kaip tai atrodytų, kas ten būtų, koks pajėgumas, koks biudžetas. Na, čia tokie jau praktiniai dalykai, bet, iš principo, aš vertinčiau pozityviai, tiktai sakau, demokratinėje visuomenėje yra pavojainga, kad strateginė komunikacija nevirstų į kažkokį tai savo nuomonės pirsimą, kad netaptų valstybės propaganda. Na, kad nuo komunikacija, dekonstrukcija, aiškinimas netaptų valstybės,

Vyriausybės ar kažkokio monopolio krypties diktavimo mechanizmu. Jeigu to mes išvengiame, tai aš už.

A: O kaip galvojate galima būtų to išvengti? Kviestis ir viešai pristatinėti mokslo žmones, kad va jie irgi čia dirba su mumis?

L: Taip, aš sutinku, bet iš mokslo žmonės, sutik, kad gali turėti skirtingas pažiūras.

A: Žinoma, žinoma.

L: O skirtingos pažiūros gali turėti ir skirtingas interpretacijas. Tą reikia spręsti ir tai nebus taip paprasta. Aišku, karo metu tai taip, aš manau, kad nuo kairės iki dešinės visi suprasime, sutiksime, kad reikia kažkaip tai ... na, kad karas yra karas, kad to reikės. Ir tų pozityvių mitų, kurie įkvėptų, kaip ukrainiečiai puikiai, atsimeni, darė su stiklainį į droną metančia bobute.

A: Ir Kyjivo vaiduoklis.

L: Ir vaiduoklis. Na, jis ten buvo, nebuvo – koks skirtumas, bet buvo sukurtas stiprus naratyvas, kuris pakėlė dvasią. Tai čia jau realus karas informacinis, tai toks komunikacijos departamentas, aš manau, puikiai galėtų tada veikti. Demokratinėmis sąlygomis – na čia yra niuansų, bet sutinku, iš principo, kad galima judėti ta kryptimi, taip.

A: Na ir pabaigai, kaip, Jūsų nuomone, būtent mokslininkai galėtų prie visuomenės švietimo ir visų informacinių grėsmių kategorijų identifikavimo, pagalbos visuomenei atpažįstant, atskiriant propagandą nuo dezinformacijos, dezinformaciją nuo melagienų?

L: Manau įsitraukti į šitą centrą komunikacijos ir galbūt dažniau savo srityje padekonstruoti naratyvus visuomenėje vyraujančius, ypač kurie turi sąsajų su išorinių veikėjų bandymais mus paveikti. Tokį pateikti vertinimą, paimi, kad va čia taip yra ir pasižiūrėti, kodėl tai buvo naudinga, kas buvo daryta, kiek pasimovė, kodėl nepasimovė, na ir panašiai. Tokiu būdu tu parašydamas, dekonstruodamas, ugdai šiek tiek ir visuomenę, skatini ją kritiškai mąstyti, gal taip būtų galima pasakyti.

A: Turit galvoje paimti kažkokią konkrečią situaciją, atvejį ir tokią išsamią analizę padaryti?

L: Taip, o po to pasakyti, kad tai gali vykti visose srityse ir būkite atsargūs, ir panašiai.

A: Supratau, na tai ką, ačiū Jums labai už atsakymus, įrašą išjungiu.

L: Ačiū, Aldai, tau sėkmės didelės.

SANTRAUKA

Lietuvos Respublika nuo pat savo nepriklausomybės atkūrimo patiria imperialistinių ambicijų neatsisakančios kaimynės, teroristinės valstybės Rusijos informacines atakas. Kremlius skleisdamas propagandą, organizuodamas dezinformacines kampanijas ir platindamas melagienas siekia paveikti iš Sovietų Sąjungos priespaudos išsivadavusių valstybių, be abejo, ir Lietuvos visuomenės ir susigrąžinti turėtą įtaką šioms valstybėms. Magistro baigiamuoju darbu „Dezinformacija, propaganda, melagienos: poveikis visuomenės saugumui ir užkardymo teisinės galimybės“ siekiama įvertinti minėtų reiškinių daromą poveikį Lietuvos Respublikos visuomenei ir jų užkardymo teisinių galimybių probleminius aspektus. Šiam tikslui pasiekti buvo iškelti šie uždaviniai: 1) pristatyti dezinformacijos, propagandos ir melagienų reiškinius bei sampratas; 2) įvertinti Lietuvos Respublikos ir tarptautiniuose teisės aktuose numatytas dezinformacijos, propagandos ir melagienų užkardymo teisines galimybes; 3) nustatyti aktualiausias dezinformacijos, propagandos ir melagienų temas, vyraujančias Lietuvos Respublikos viešojoje erdvėje; 4) ištirti dezinformacijos, propagandos ir melagienų daromą poveikį Lietuvos Respublikos visuomenės saugumui. Šių uždavinių įgyvendinimui baigiamajame darbe atliekama teisės aktų analizė, teismų praktikos apžvalga ir kokybinis empirinis tyrimas – ekspertinis interviu.

Baigiamasis darbas sudarytas iš trijų pagrindinių dalių. Pirmojoje – pristatomos dezinformacijos, propagandos ir melagienų sampratos, jų istoriniai aspektai, šių procesų rūšys ir ypatumai. Antrojoje – apžvelgiami Lietuvos informacinėje erdvėje dažniausiai sutinkami ir aktualiausi propagandiniai naratyvai ir teismų praktika, taip pat įvertinamos valstybės turimos teisinės ir neteisinės priemonės kovai su informacinėmis grėsmėmis ir pristatomi galimi papildomi prevencijos būdai. Trečiojoje – kokybinio tyrimo pagalba įvertinamas dezinformacijos, propagandos ir melagienų daromas poveikis Lietuvos Respublikos visuomenės saugumui ir įvardijami žingsniai, kurių reikėtų ir galima imtis jau šiandien siekiant apsaugoti visuomenę ir valstybę.

Magistro baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamas darbo rezultatas – išvados: 1) propagandos terminas laikytinas bendriniu, apimančiu priešiškos valstybės ar jos institucijų veiksmus skleidžiant melagingą, kenksmingą informaciją siekiant visapusiškai pakenti, o dezinformacija ir melagienos laikytinos propagandos skleidimo būdais; 2) Lietuvos informacinėje erdvėje vyrauja propagandiniai naratyvai nukreipti į valstybės istorijos klastojimą, valstybingumo kvestionavimą ir teroristinių valstybių veiksmų pateisinimą; 3) teisės aktų pakeitimai ir atsakomybė už dezinformacijos, propagandos ir melagienų skleidimą yra būtini žingsniai siekiant Lietuvos ir jos gyventojų saugumo; 4) Kremliaus propaganda siekiama supriešinti Lietuvos žmones tarpusavyje, su tarptautiniais partneriais ir Ukraina bei padaryti visuomenę abejinga.

SUMMARY

Since the restoration of its independence the Republic of Lithuania has been experiencing information attacks from neighbouring Russia, driven by its imperialistic ambitions. By spreading disinformation, propaganda and fake news Kremlin seeks to influence the societies of the states, with Lithuania among them, that have freed themselves from the oppression of the Soviet Union decades ago and to regain the influence it had on these, now independent states. This Master's thesis "Disinformation, propaganda, fake news: impact on public safety and legal remedies" is aimed at evaluating the impact of the aforementioned phenomena on the society of the Republic of Lithuania and the problematic aspects of the legal possibilities of preventing it. In order to reach this goal, the following tasks were raised: 1) to introduce the phenomena of disinformation, propaganda and fake news; 2) to assess the legal possibilities of preventing disinformation, propaganda and fake news in national and international law; 3) to identify the most relevant topics of disinformation, propaganda and fake news in the public information space of the Republic of Lithuania; 4) to study the impact of disinformation, propaganda and fake news on the public of the Republic of Lithuania. Analysis of legislation, an overview of court practice and a qualitative empirical study – an expert interview has been conducted with the aim of fulfilling these tasks.

The Thesis consists of three main parts. The concepts of disinformation, propaganda and fake news, historical aspects, types and features of these phenomena are being introduced in the first part. In the second part the most frequently encountered and most relevant propaganda narratives in the Lithuanian information space and court practice are reviewed, as well as the legal and non-legal means available to the state to combat these information threats are evaluated and possible additional methods of prevention are presented. The impact of disinformation, propaganda and fake news on the public of the Republic of Lithuania is being studied and the steps that could and should be taken today in order to protect society and the state are identified in the third part of the Thesis.

In the end of this Master's thesis, conclusions are provided: 1) the term "propaganda" is considered general, including all actions of a hostile state or its institutions in spreading false, harmful information in order to do damage, while disinformation and fake news should be considered methods of propaganda dissemination; 2) propaganda narratives aimed at falsifying the state's history, questioning its statehood and justifying the actions or terrorist states are most dominant in Lithuanian information space; 3) changes in legislation and responsibility for spreading disinformation, propaganda and fake news are necessary steps in order to secure the safety of Lithuania and its residents; 4) The Kremlin's propaganda aims to oppose Lithuanian people against each other, with international partners and Ukraine and make the society indifferent.